

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

Bulletin d'ethnologie

XXV (67)

2008/1

Česká národopisná společnost
Praha 2008

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

Bulletin d'ethnologie

Recenzovaný časopis

Redakční rada: PhDr. Karel Altman, CSc., PhDr. Helena Beránková, PhDr. Daniel Drápala, Ph.D., Mgr. Marta Kondrová, PhDr. Ludmila Kopalová, PhDr. Helena Mevaldová, Doc. PhDr. Ladislav Mlynka, CSc., Doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc., PhDr. Miroslav Válka, Ph.D. (předseda), Mgr. Jiřina Veselská

Redaktor: PhDr. Daniel Drápala, Ph.D.

Studie a materiálové příspěvky recenzovali: PhDr. Karel Altman, CSc., PhDr. Luboš Kafka, PhDr. Alena Kalinová, Mgr. Marta Kondrová, PhDr. Lenka Nováková, PhDr. Karel Pavliščík, CSc., Doc. PhDr. Irena Štěpánová, CSc., PhDr. Alena Voříšková

Číslo vychází k 27. červnu 2008

www.narodopisnaspolocnost.cz

ISSN 0323–2492

Obsah

Úvodem (<i>Redakce</i>)	5
Desetiletí ankety <i>O nejvýznamnější počín v oboru</i>	
<i>Jiřina Veselská</i> , Je třeba oceňovat?	7
<i>Jiřina Veselská</i> , Přehled udělených cen Národopisné společnosti a České národopisné společnosti za léta 1997–2006	10
Studie a materiály	
<i>Daniel Drápala</i> , Žena na venkovském trhu	16
<i>Wieslawa Branna</i> , Těšínské stříbrné krojové šperky	34
<i>Klára Brožovičová</i> , Porod jako determinanta postavení ženy ve společnosti?	39
<i>Jaroslav Dvořák</i> , Plasty a betlémy současných řezbářů z Pobeskydí ve sbírce Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku	45
Příspěvky dopisovatelů České národopisné společnosti	
<i>Zdeněk Škorpík</i> , Ledování	57
<i>František Pešík</i> , Hrábě	59
Personalía	
Gratulace Aleně Plessingerové (<i>Magdaléna Rychlíková</i>)	63
Výběrová bibliografie PhDr. Aleny Plessingerové, CSc. (<i>Magdaléna Rychlíková</i>)	66
Františka Pituchová – šumna robka (<i>Jiřina Veselská</i>)	69
Bibliografie Františky Pituchové / O tvorbě Františky Pituchové psali (<i>Jiřina Veselská</i>)	72
Jana Scheybalová (<i>Vladimíra Jakouběová</i>)	73
Bibliografie prací Jany Scheybalové (<i>Vladimíra Jakouběová</i>)	76
Knihy	
Marie BRANDSTETTROVÁ: Odívání Rožnovanů. Čtení o rožnovském kroji (<i>Alena Jeřábková</i>)	79
Martina PAVLICOVÁ: Lidová kultura a její historicko-spoolečenské reflexe (mikrosociální sondy) (<i>Jana Nosková</i>)	81
Martin ŠIMŠA: Nositelé tradice lidových řemesel I. (<i>Václav Michalička</i>)	85

Jana NOSKOVÁ: Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktéru a odborné literatury (<i>Ján Botík</i>)	87
---	----

Výstavy a expozice

Bílá krása (<i>Lenka Drápalová</i>)	90
Znamé i neznámé Luhačovice (<i>Romana Habartová</i>)	91

Pokyny pro úpravu příspěvků Národopisného věstníku (<i>Redakce</i>)	97
Do 1. čísla <i>Národopisného věstníku 2008</i> přispěli	98

Úvodem

Proměny, jimiž v posledních letech *Národopisný věstník* pozvolna procházel ve své vnější i vnitřní podobě, pokračují kontinuálně i v tomto roce. Dokladem toho je také první číslo dvacátého pátého, respektive šedesátého sedmého ročníku. Po úpravě grafické podoby, vnitřního uspořádání i barevnosti obálky, zvýšení kvality tisku a ustavení Redakční rady se na sklonku roku 2007 rozhodl Hlavní výbor České národopisné společnosti zavést od letošního ročníku dělení Národopisného věstníku do dvou čísel.

Společně s uplatněním recenzního řízení u hlavních statí tímto krokem pochopitelně opět narůstá agenda spojená s přípravou každého čísla. Hlavní výbor byl i přes tyto komplikace veden ve svém rozhodnutí snahou nejen vyhovět náročným podmínkám spojeným s uznáním věstníku jako recenzovaného časopisu, ale také potřebou zpřístupnit jej v maximálně možné míře aktuálnímu dění v oboru.

Nová podoba *Národopisného věstníku* bude ovšem vyžadovat i jistou dávku solidarity a ochoty ke spolupráci také ze strany řadových členů České národopisné společnosti. Pravidla recenzního řízení totiž při přípravě každého čísla vedou redakci k oslovování nejen okruhu tradičních spolupracovníků, ale i dalších odborníků z řad společnosti i mimo ni. Právem zde proto musíme ocenit vstřícnost, s níž se redakční tým *Národopisného věstníku* v posledních měsících setkává u všech kontaktovaných kolegů. Děje se tak též navzdory tomu, že díky omezeným finančním možnostem České národopisné společnosti nejsou za publikované články, ani recenzní posudky vypláceny honoráře.

Kroky vedoucí k modernizaci *Národopisného věstníku* však neznamenají automatické zprětrhání vazeb s předcházejícími více než sto lety existence. Již uvedením podtitulu *Bulletin d'ethnologie* mimo závorky na titulní straně a na obálce se Česká národopisná společnost jednoznačně hlásí k více než stoleté tradici odborného periodika, vydávaného již od roku 1906. Bude to ostatně také v letošním roce vydaná bibliografie příspěvků zveřejněných v tiskovinách naší společnosti, připravená Mgr. Jiřinou Veselskou, která by měla znovu připomenout pevné místo věstníku v dějinách naší vědní disciplíny.

Druhým dokladem snah o zachování kontinuity s dosavadními aktivitami společnosti je vytvoření zcela nového oddílu: *Příspěvky dopisovatelů České národopisné společnosti*. Archiv společnosti uchovává množství materiálů zaslaných našimi dopisovateli v terénu. Úzká spolupráce s těmito lidmi rozeseťmi po různých krajích naší země se vine historií společnosti již několik desetiletí. Je to ostatně jedna ze specifických stránek její činnosti, která nemá v tomto rozsahu i úrovni obdoby. Ačkoli se většinou nejedná o osoby školené na našich univerzitních pracovištích v národopise / etnografii / etnologii, nadšení, ale i důkladná znalost materiálu činí z jejich příspěvků jedinečný pramenný materiál k poznání historických podob i proměn tradiční

kultury na našem území. Rádi bychom proto postupně publikovali alespoň některé z textů, deponovaných archivu České národopisné společnosti. Mělo by to být zároveň drobné poděkování za nemalé úsilí těchto dobrovolných volentérů z různých míst Čech, Moravy i Slezska – a doufejme i povzbuzení pro další práci.

Redakce

Je třeba oceňovat?

Jiřina Veselská

V červnu 1998 se při zahajovacím pořadu Mezinárodního folklórního festivalu ve Strážnici poprvé objevili na podiu členové Hlavního výboru Národopisné společnosti, aby vyhlásili výsledky Ankety členů o nejvýznamnější počín oboru za předcházející rok. Obecenstvo bylo bezpochyby zaskočeno. Vždyť jen málo z těch, kteří očekávali obvyklý počátek, vědělo, že celé století zde existuje odborná společnost, která mezi své členy může počítat i mnohé z autorů festivalových programů, významných regionální badatelů, členů Akademie věd a vysokoškolských pracovišť. Že její členové se podílejí na přípravě zajímavých výstav a expozic, které znají z muzeí, publikací, pořadů, obohacující nabídku kulturních akcí v mnoha místech.

Deset let, které uplynulo od prvního ročníku, může být příležitostí ke vzpomínání na počátky této v historii Národopisné společnosti (od roku 2002 České národopisné společnosti) zcela nové akce. Do budoucna můžeme jen doufat, že dosavadní zkušenosti s prezentací plejády oceněných osobností jsou dostatečným důvodem v této tradici pokračovat.

Počátky organizování ankety jsou spojeny s činností Hlavního výboru, který byl zvolen na Valném shromáždění v Praze na podzim roku 1995. Kromě celé řady velmi náležitých úkolů spojených s vydáváním Věstníku, zabezpečením potřebných financí apod. si všichni uvědomovali nutnost přispět k popularizaci oboru, který se v obecném povědomí dostával díky změně společenských podmínek na okraj zájmu. Folklórní soubory, jež laická veřejnost nejčastěji spojovala s lidovou kulturou a tradicí či výstavy a expozice s využitím bohatých etnografických sbírek nestačily konkurovat nabídce nových programů, techniky, tržnímu hospodářství, které kladlo důraz na jiné hodnoty.

Upozornění na přínos národopisu pro poznání národní identity formou veřejného pojmenování významným počínů a jejich autorů se zdálo být dobrým pokusem také proto, že polovina devadesátých let přála mnohým veřejným cenám a anketám od televizních hvězd po úspěšná filmová díla či krásné dívky. Záměr ocenit nejpřínosnější počiny a upozornit na ně veřejnost zaváněl řadě členů populizmem, slova „*Přece nebudeme používat stejné metody jako volba Miss?!*“ zazněl mnohokrát. Nicméně potřeba poděkovat těm, kteří přinesli do oboru nová témata, připravili vynikající edice pramenů, shromáždili historické a současné záznamy jevů lidové kultury či se významně podíleli na popularizaci naší práce, převážila nad kritikou.

Na rozdíl od mnoha dalších anket zaměřených na populární osobnosti rozhodují o ocenění členové společnosti prostřednictvím zaslaných hlasovacích lístků. Ty se již od prvního ročníku staly určitým kamenem úrazu – řada členů, zejména

Předávání Cen České národopisné společnosti za rok 2004 na MFF Strážnice. Fotoarchiv Národní ústavu lidové kultury ve Strážnici.

těch, kteří pracují mimo hlavní centra výzkumu a výuky, nebyla informována o realizovaných projektech a zdráhala se jen formálně hodnotit. Řešení se našlo poměrně záhy – od počátku století je na stránkách Zpravodaje Národopisné společnosti přinášeno podrobné zpravodajství o dění v oboru a upozornění na akce, které by svou kvalitou byly důvodem pro ocenění. Bohužel ne vždy se dařilo a daří shromáždit dostatek podkladů a také ne vždy je tolik realizovaných titulů, aby bylo z čeho vybírat. Proto v některých letech nebyly vyhlášeny výsledky ve všech kategoriích. Z tohoto důvodu je možné s určitou výhradou považovat výsledky dosud realizovaných ročníků Ankety ČNS o nejvýznamnější

počin oboru za obraz výsledků naší práce.

Při výběru okruhů, v nichž by měla být cena udělena, nepanovala mezi členy Hlavního výboru od počátku shoda. Nabízely se publikace, výstava, projekt. Hlavní výbor se ale shodl na tom, že nebudou ocenění příliš početná, aby nedocházelo k nežádoucí degradaci. Klasický počet tří tematických okruhů se jevil a dosud jeví jako optimální.

Od roku 1998 byla přiřazena Čestná cena Národopisné společnosti pěti rudých růží za významný počin, který přispěl ke společenské prestiži oboru. Její počátek je spojen s organizováním petiční akce na záchranu Letohrádku Kinských pro národopisnou expozici. Výsledek byl skutečně nečekaný, a proto bylo přistoupeno k vyhlášení symbolického ocenění. Prvními oceněnými byli organizátoři petiční akce PhDr. Jiřina Langhammerová a Zdeněk Pšenica z Folklórního sdružení ČR. V posledních letech si výběr oceněných v této části ankety ponechal ve své kompetenci Hlavní výbor.

Při známých anketách stojí vždy v pozadí vyhlásování výsledků také finanční ocenění, jehož výše je často téměř nepochopitelná. Vzhledem k tomu, že společnost nemá mohovité sponzory, hledali členové Hlavního výboru skulinu ve velmi napjatém rozpočtu pro předání alespoň symbolické částky těm, kteří vytvořili zajímavou publikaci, výstavu nebo akci. Proto obdrží ocenění 1000,- Kč, která se bohužel nenásobí při ocenění kolektivů autorských nebo realizačních. Mezi oceněnými se našla řada těch, kteří částku darovali společnosti na činnost s tím, že největší radost měli z veřejného ocenění.

Osobnosti české etnologie oceněné Cenou České národopisné společnosti za rok 2005. Fotoarchiv Národní ústavu lidové kultury ve Strážnici.

Uspořádání ankety jako jeden z možných prostředků prezentace výsledků národopisného bádání není jistě aktivitou, na níž by stála činnost vědecké společnosti. Veřejnost je dnes zahlcena nejrůznějšími hlasováními, anketami a soutěžemi, často s mimořádným finančním zázemím. Cena ČNS byla od počátku zamýšlena jako projev úcty a uznání členů těm, kteří přispěli v daném roce ke zkvalitnění odborné práce, uzavřeli významný projekt či přispěli k popularizaci výsledků práce národopisců v regionech i centru.

Přehlédneme-li dosavadní výsledky ankety, nemůžeme si nevšimnout široké škály témat, kterým se dostalo pozornosti. Střídají se expozice a výstavy s novými publikacemi, v několika případech byly oceněny i aktivity osobností, které nejsou členy společnosti. Tuto skutečnost považují z hlediska dalších let udělování ocenění za velmi významnou, protože anketa není úzkou záležitostí omezenou členstvím, ale naopak naplňuje její pojmenování – Cena České národopisné společnosti za přínos oboru. Za významnou považují také skutečnost, že mezi oceněnými se pravidelně objevují kurátoři etnografických sbírek z regionů, badatelé zabývající se edicí pramenů i dobrovolníci, realizující akce navazující tvořivě na lidovou tradici.

Na posledním Valném shromáždění ČNS v Jihlavě v roce 2005 byla formálně kodifikována pravidla pro udělování ceny a pak přiřazena jako příloha ke Stanovám, aby všichni byli dostatečně informováni o mechanismech, které se při vyhlásování respektují.

Za zmínku stojí ještě jeden pokus rozšířit obsah ocenění. S přílivem nových členů společnosti z řad studujících a se vzrůstajícím zájmem, který studenti projevovali o nominace, navrhli členové HV rozšíření ankety o tzv. „studentskou cenu“. Přes to, že prezentaci na školách byla věnována značná pozornost, zasláné anketní lístky se lišily natolik, že cena nemohla být udělena a záměr nebyl dále rozpracován. Snad se situace postupem doby vytříbí a k tématu se bude možné vrátit.

Díky pochopení programové rady MFF ve Strážnici a vedení NÚLK je předávání ocenění skutečně slavnostní – koná se před zahájením sobotního hlavního programu. Je pravdou, že bychom jen těžko hledali lepší možnost seznámit laickou i odbornou veřejnost s osobnostmi, jejichž práci považují kolegové za vynikající, přínosnou a ocenění hodnou. Publikování seznamu oceněných na stránkách odborného i denního tisku je dalším krokem k tomu, aby se Cena ČNS zařadila mezi významná oborová ocenění, na jejichž výsledky netrpělivě čekají nejen členové.

Co přát Ceně České národopisné společnosti do budoucna? Aby myšlenka prezentovat na veřejnosti výsledky odborné práce nezapadla, každý rok bylo co hodnotit a mezi oceněnými se objevovaly stále mladší tváře těch, kterým není lhostejné, jak bude bádání o lidové kultuře a tradici vnímáno nejen odbornou, ale také laickou veřejností a jakou bude mít úroveň.

Přehled udělených cen Národopisné společnosti a České národopisné společnosti za léta 1997–2006

1997

(nebyly zavedeny kategorie ocenění)

Jan Pospíšil – Vjačeslava Lohvinová – Věra Thořová

České písně z ukrajinské Volyně.

Praha

(publikace)

Jiří Langer

Co mohou prozradit lidové stavby.

Rožnov pod Radhoštěm

(publikace)

„Už máte vypálené?“

Autorka Helena Beránková

Etnografický ústav Moravského zemského muzea v Brně

(výstava)

Zvláštní uznání:

Zdeněk Salzmann

Jazyk, kultura a společnost. Úvod do lingvistické antropologie.

Praha

Překladatelé: Z. Hlavsa – J. Hlavsová – V. Šatavová

(publikace)

1998

Publikace

Richard Jeřábek

Počátky národopisu na Moravě. Antologie prací z let 1786–1884.

Strážnice

Výstava

„V potu tváře chléb svůj dobývej...“

Autorka Marie Brandstettróvá

Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

Jiný projekt

Zdenka Jelínková – Hannah Laudová – Jan Miroslav Krist – Karel Pavlišník

Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska I.–X. (soubor videozáznamů)

Strážnice

Čestná cena pěti rudých růží

Jiřina Langhammerová a Zdeněk Pšenica – protagonisté petiční akce za záchranu

Letohrádku Kinských a jeho navrácení pro národopisnou expozici

1999

Publikace

Jiří Langer – Helena Bočková

Dům v Karpatech a přilehlých oblastech balkánských.

Rožnov pod Radhoštěm

Výstava

Lidový nábytek v českých zemích.

Autorky Ivana Kubečková a Helena Mevaldová

Středočeské muzeum Roztoky u Prahy

Jiný projekt

Produkce hudebního vydavatelství Gnosis Jiřího Plocka z Brna za prezentaci lidové hudby

Čestná cena pěti rudých růží

Vlašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm a Hlavní výbor Národopisné společnosti za přípravu vědecké konference ke 100. výročí narození doc. Drahomíry Stránské

2000

Publikace

Miroslava Ludvíková

Moravské a slezské lidové kroje. Kvaše z roku 1814.

Brno – Mnichov

Výstava

Me tibi dedico.

Autorka Hana Dvořáková

Etnografický ústav Moravského zemského muzea v Brně pro Národní muzeum, Lobkovický palác

Čestná cena pěti rudých růží

Ústav etnologie FF UK Praha za realizaci deseti svazků ročenky *Studia ethnologica*

2001

Publikace

Věra Frolcová

Velikonoce v lidové kultuře.

Praha

Výstava

Jižní Čechy

Národopisné oddělení Národního muzea v Praze pro Lobkovický palác

Jiný projekt

PhDr. Ilona Vojancová za citlivou prezentaci lidové kultury v masmédiích

Čestná cena pěti rudých růží

Jaromír Nečas, redaktor hudebního vysílání Českého rozhlasu Brno za celoživotní přínos k dokumentaci a prezentaci lidové hudby

2002

Publikace

Miroslava Ludvíková

Lidový kroj na Hané.

Přerov

Výstava

České zpěvy vánoční.

Autorky Jiřina Langhammerová a Magdaléna Rychlíková

Národopisné oddělení Národního muzea v Praze

Jiný projekt

Valašský jarmek ve Valašských Kloboukách

Čestná cena pěti rudých růží

PhDr. Miroslava Ludvíková, CSc. za celoživotní dílo

2003

Publikace

Jaroslav Štika

Těšínsko. V. díl.

Rožnov pod Radhoštěm – Český Těšín

Výstava

Vlastně malý zázrak.

Autorka Lenka Nováková

Etnografický ústav Moravského zemského muzea v Brně

Jiný projekt / konference

Vědecká konference *Zeleň v lidových obyčejích*

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti a Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech, subkomise pro lidové obyčaje

Čestná cena pěti rudých růží

PhDr. Ludmila Tarcalová za cyklus konferencí Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech, subkomise pro lidové obyčaje

2004

Publikace

Alexandra Navrátilová

Narození a smrt v české lidové kultuře.

Praha

Výstava

Expozice *Dřevo, proutí, sláma*

Autor Karel Pavlišťík s kolektivem

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně

Jiný projekt / konference

Vědecká konference *František Sušil – odkaz a inspirace*

Etnologický ústav AV ČR, pracoviště Brno a Město Rousínov

Čestná cena pěti rudých růží

PhDr. Zuzana Malcová, ředitelka Odboru regionální a národnostní kultury Ministerstva kultury ČR za trvalou podporu dokumentace, výzkumu, prezentace a popularizace lidové kultury

2005

Publikace

Jiří Langer

Evropská muzea v přírodě.

Praha

Výstava

Expozice *Musaion. Živá expozice českého národopisu.*

Autorka Jiřina Langhammerová

Národopisné oddělení Národního muzea v Praze

Jiný projekt / konference

Vědecká konference *Zvyky a obyčaje socioprofesionálních skupin*

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti a Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech, subkomise pro lidové obyčaje

Čestná cena pěti rudých růží

Tvůrčí kolektiv, který připravil návrh na nominaci slováckého verbuňku do seznamu světového nehmotného dědictví UNESCO

2006

Publikace

Martin Šimša – Petra Kalábová

Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy.

Strážnice

Výstava

Svět pod sklem – podoby vosku.

Autorka Hana Dvořáková

Etnografický ústav Moravského zemského muzea v Brně

Jiný projekt / konference

Vědecká konference *František Bartoš, dialektolog, pedagog a národopisec.*

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně a Krajská knihovna Františka Bartoše ve Zlíně

Čestná cena pěti rudých růží

Ústav evropské etnologie FF MU Brno za dlouholetý přínos k bádání o lidové kultuře

Jiřina Veselská

Žena na venkovském trhu¹

Daniel Drápala

V roce 1786 byl ve Vídni vydán spis Jana Nepomuka Aloise Hankeho z Hanenštejna *Bibliothek der Maehrschen Staatskunde*, který doprovodil svými rytinami rozličných postav z venkovského prostředí vídeňský císařsko-královský rytec Sebastian Mansfeld.² Mezi kolekcí dvanácti rytin nalezneme mimo jiné také selský pár z Hané – muž i žena jsou na nich zobrazeni v zimním oděvu na týdenním trhu.³ Obě rytiny bývají zpravidla zmiňovány především při studiu starší vývojové fáze hanáckého kroje, přesto je lze interpretovat také z jiných roviny – při studiu tradičních forem venkovského obchodu.

Postavy hanáckého sedláka i staré ženy jsou sice zobrazeny jako solitéry, jejich autor jim ovšem záměrně „přičkl příběh“. Obdařil je patřičnými doplňky/rekvizitami (muž: otevřené pytle s obilím; žena: mělký košík s kuřátky), které v roli dostatečně srozumitelných atributů umožnily pozorovateli spojovat obě postavy s obecně známým prostředím – s trhem.

Účastníky tržního dění lze dnes rozlišovat na základě profesní, geografické či sociální příslušnosti. Společně s Mansfeldovou rytinou však můžeme na tuto důležitou hospodářskou a společenskou událost v životě venkovských a maloměstských společenství⁴ pohlížet i prostřednictvím bipolarity mužského a ženského prvku, jejich podílu na tržním dění, vymezených sfér prodeje i nákupu, ale také prostřednictvím zvyklostí či zažitých modelů chování specifických pro obě pohlaví.⁵

1 Studie je výstupem grantového projektu GAČR č. 404/06/P125 *Tradiční formy venkovského obchodu na Moravě a ve Slezsku v 18. a 19. století*.

2 JEŘÁBEK, R. (sest.): *Počátky národopisu na Moravě. Antologie prací z let 1786–1884*. Strážnice 1997, s. 389, 393–394.

3 *Ein hanakscher Bauer auf dem Wochen-markt in Winter Kleider – Ein altes hanaksches Weib auf dem Wochen-markt in Winter Kleidern*.

4 Srov. DRÁPALA, D.: *Dějiny banalit? Etnohistorie – na pomezí historie a etnologie*. In: Sborník z kongresu českých historiků, v tisku.

5 Problematické postavení ženy v obchodních vztazích se v posledních letech věnovali spíše zahraniční badatelé – a především badatelky – např. KARNER, S.: *Die Frau im Handel im Mittelalter*. In: *Menschen & Münzen & Märkte*. Graz 1989, s. 253–258. BARTH-SCALMANI, G.: *Salzburger Handel-sfrauen, Frätschlerinnen, Fragnerinnen: Frauen in der Welt des Handels am Ende des 18. Jahrhunderts*. L'Homme. Zeitschrift für feministische Geschichtswissenschaft 6, 1995, Heft 1, s. 22–45. KIENITZ, S.: *Hausierinnen. Einblicke in mobile Lebensformen Anfang des 19. Jahrhunderts*. L'Homme. Zeitschrift für feministische Geschichtswissenschaft 6, 1995, Heft 1, s. 6–22. LABOUVIE, E.: *Frauen im Monopol- und Grosshandel. Eine Regionalstudie im deutsch-französischen Grenzraum*. L'Homme. Zeitschrift für feministische Geschichtswissenschaft 6, 1995, Heft 1, s. 46–52. WENSKY, M.: *Die Frau in Handel und Gewerbe vom Mittelalter bis zur frühen Neuzeit*. In: POHL, H. (Hrsg.): *Die Frau in der deutschen Wirtschaft*, Wiesbaden 1985, s. 30–44. Z obecnějších prací např. také

Mansfeldův výběr týdenního trhu jako místa pro umístění hanáckého páru jistě nebyl nijak náhodný. Týdenní trhy, odehrávající se ve venkovských městech, městečkách, ale i trhových vsích s železnou pravidelností jednou (někdy i dvakrát) týdně, patřily k všeobecně známým událostem.⁶ Škála produktů, které přinášeli venkované na tyto trhy, byla poměrně široká a různila se pochopitelně také kvantita nabízeného zboží. Od výročních trhů se odlišovala i skladba zúčastněných prodejců, o poznání více žen bychom mezi nimi našli právě na týdenních trzích.

Stejně jako byly v běžném chodu usedlosti a hospodářství rozděleny po generace zažitými pravidly role muže-hospodáře a ženy-hospodyně, obdobný princip fungoval i pro prodej či nákup vybraných druhů zboží, surovin či zvířectva na trzích. Jednalo se vlastně o kontinuální přesah pravomocí příslušníků obou pohlaví z běžného provozu usedlosti.⁷ Hospodář tak rozhodoval o prodeji či nákupu větších kusů dobytka (koně, skot, prasata, ovce) a základních potřeb nezbytných pro bezproblémový chod celého hospodářství. Především na něm, jeho schopnostech, ale také umění vhodně prodat i nakoupit spočívala hlavní tíha zajištění dostatku finanční hotovosti pro pokrytí všech nutných výdajů usedlosti.

Sebastian Mansfeld: Hanačka na týdenním trhu v zimním oděvu. 1786, *Bibliothek der Maehrschen Staatskunde*.

BOCK, G.: *Frauen in der europäischen Geschichte. Vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. München 2005 (v českém překladu vydáno v roce 2007 pod názvem *Ženy v evropských dějinách od středověku do současnosti*). V našem prostředí se ženě na městském trhu v nedávné době věnoval ve své studii Karel Altman – srov. ALTMAN, K.: *Líšeňská legenda*. Jižní Morava 43, 2007, s. 103–116.

6 K problematice týdenních trhů podrobněji srov. DRÁPALA, D.: *Týdenní trhy na východní Moravě a ve Slezsku*. Acta musealia 4, 2004, č. 1–2, s. 38–45.

7 Tento princip byl platný nejen na našem území, ale obecně v celém, středoevropském prostoru – srov. MITTERAUER, M.: *Geschlechtsspezifische Arbeitstellung und Geschlechterrollen in ländlichen Gesellschaften Mitteleuropas*. In: *Familie und Arbeitstellung: historisch-vergleichende Studien*, Wien s. d., s. 58–148.

Ženě naopak příslušela ta produkční stránka domácího hospodářství, která spadala bezprostředně do její kompetence – tedy starost o drobné zvířectvo, zpracování mléčných produktů, výsledky drobné domácí práce apod. Tyto druhy zboží také tvořily základ její nabídky při návštěvě týdenního trhu. Košík s kuřátky, který vidíme na již zmíněné rytině Sebastiana Mansfelda, bychom proto mohli bez výraznějších problémů nahradit košem s hručkami másla, tvarohu, sýry, vajíčky či nuší s jiným druhem domácí drůbeže, jak to například vidíme na litografii Františka Kalivody z poloviny 19. století. Zobrazil na ní venkovanku putující na týdenní trh – tentokrát s dvěma husami. Obdobně máme ještě z 50. let 20. století doložen prodej kůzlat na předvelikonočních týdenních trzích v mnoha moravských lokalitách.⁸ Tyto drobné doplňky výbavy s živou drůbeží či produkty rolnických hospodářství se stávaly pro venkovanky putující na týdenní trh natolik charakteristické, že jich pro žánrové scény užil nejen rytec v 70. letech 18. století či jeho mladší následovník v polovině 19. století,⁹ ale odráží se také v nejednom ze vzpomínkových vyprávění ze sklonku 19. a v prvních desetiletích století následujícího.¹⁰ „*Nezapomenu*

Venkovanké z okolí Lukova cestou na trh. 1854, barevná litografie podle předlohy Františka Kalivody, *Oesterreichs National Trachten nach der Natur gezeichnet u. lithogr. von Ranftl, Kollarz, Gröschel, Kaliwoda etc.*

- 8 Dokládá to například cyklus černobílých fotografií uložený ve fotoarchivu Slovákého muzea v Uher-ském Hradišti. O poznání bohatší kolekce historických ikonografických dokladů se vztahuje k trhům a prodejcům ve větších městech (pro Brno máme například již z 18. století dílo F. Richtera: *Der Parnass auf dem Krautmarkte*). Především v průběhu 18. století bylo ve Francii, německých zemích i Rakousku vydáno několik souborů přinášejících scény z městských trhů, případně jednotlivé typy trhovců a podomních obchodníků. Srov. BEAL, K. F.: *Kaufleute und Strassenhändler*. Hamburg 1975; *Die kleine Welt des Bilderbogens*. Wien 1977; SCHMIDT, O.: *Wiener Typen und Strassenbilder*. Wien 2000.
- 9 *Od Lukova /Slované/ – Um Lukov /Slaven/*. Litografie podle předlohy Františka Kalivody. Oesterreichs National Trachten nach der Natur gezeichnet u. lithogr. von Ranftl, Kollarz, Gröschel, Kaliwoda etc. Wien 1854.
- 10 ŠPETÍK, A.: *O týdenních trzích ve Valašském Meziříčí v letech 1932–1939*. Valašsko. Vlastivědná revue č. 12, 2004, s. 10. JAHN, M.: *Týdenní trh ve Valašském Meziříčí v letech sedmdesátých*. Naše Valašsko 8, 1943, s. 56.

na panímámu, jak v horkém dnu nesla do trhu 2 husy. Jednu na zádech v loktuši a druhou vpředu. Husy ji ještě zahřívaly a pot se z ní přímo řinul. V ruce nesla boty, aby ušetřila drahou obuv.“¹¹

Peníze takto utržené na týdenním trhu zůstávaly ženě, přesná částka nebyla však zpravidla hospodáři sdělena, ženy si totiž v oblibě nechávaly „něco stranou“. Následně jich využívaly k nakoupení rozmanitých potřeb pro domácnost i její jednotlivé členy, včetně oblečení dětem.

Většina z venkovek přicházela na trh pěšky, ostatní přijížděly společně s mužem např. na jednoduchém vozu s košinou, jak nám je přibližují četné fotografie z mnoha míst Moravy i Slezska z přelomu 19. a 20. století. Po příchodu na trh jim bývalo vymezeno náležité místo k prodeji.¹² Zpravidla nepotřebovaly žádné náročnější vybavení – stačila jim plachta rozložená na zemi, košíky či obrácená nůše – to byl dostačující prostor k vystavení jimi nabízeného zboží: kuřat, housat či větší drůbeže, cibule, česneku, zelí, mrkve, bylin, hub, jablek, hrušek atd. Máslo, tvaroh a sýry bývaly navíc zabaleny v křenovém či řepném listu. Jak takováto trhovkyně se svou nabídkou v polovině 19. století vypadala, nám přibližuje další Kalivodova litografie – tentokrát z Těšína.

Celou škálu zboží nabízeného venkovskými hospodyněmi na týdenních trzích nám napomáhají rekonstruovat dochované tržní řády. Jsou v nich velmi podrobně

Prodej zeleniny na těšínském trhu. 1854, barevná litografie podle předlohy Františka Kalivody, *Oesterreichs National Trachten nach der Natur gezeichnet u. lithogr. von Ranfil, Kollarz, Gröschel, Kaliwoda etc.*

11 ŠPETÍK, A.: c.d., s. 11.

12 Např. tržní řád krajského města Hranic z roku 1847 určoval v paragrafu 14 těmto trhovkyním následující místa: prodej drůbeže – mezi kostelem a císařskou silnicí a také naproti domům č. 16 a 17; na prostranství před domy č. 10–14 prodej luštěnin; před domy č. 72–75 prodej másla, sádky, vajíček, mléka a tvarohu; na tomtéž místě a za kostelem bylo možno nabízet také zeleninu, kvašené zelí, řepu, houby a ovoce. – Moravský zemský archiv Brno, B14 – Mistodržitelství (starší), Policejní tržní řády, inventární číslo 2439, signatura 48. O několik desetiletí později byl ve Vsetíně-Dolním městě určen prostor pro prodej másla a vajec ve středu náměstí mezi kašnou a kamenným křížem, např. zelenina a ovoce byly nabízeny na rohu náměstí a Mostecké ulice před domy č. 10 a 11. – PARDUBA, J.: *Trhy na vsetínském Dolním náměstí*. Valašsko. Vlastivědná revue č. 14, 2005, s. 16.

vyjmenovány jednotlivé komodity i s přesným určením míst k prodeji. Bohužel v nich stěží nalezneme specifikaci pohlaví prodejců.¹³ Podle vyjmenovaných skupin zboží to lze ovšem alespoň zčásti zpětně dovodit. U másla, tvarohu, sádla, drůbeže a selátek, vajec apod. můžeme předpokládat, že dominanci měly právě ženy, nedjednalo-li se však o profesionální obchodníky/obchodnice, kterým býval zpravidla v tržním řádu přístup mezi ně striktně zapovězen.¹⁴ Účast žen v obchodních transakcích u dalších druhů zboží – především obilí – nám mimo jiné dokládají také některé archivní materiály o tržních přestupcích.

V městě Příboře museli například tamní představení řešit v průběhu roku 1865 nejméně dvakrát delikty ženských účastníků týdenních trhů. V červnu byla nejprve obviněna Filipína, manželka Franze Hrabovského z Malého Petřvaldíka z nesprávného odměření jedné měřice žita a dvou měřic pšenice, jak dokládá zápis jejího výsledku: „... *k ospravedlnění této falešné míry udává, že to jaksi při měření se jakýsi omyl stal a že úmysl přitom nebyl nikoho oklamat.*“ Vyměřená pokuta nakonec činila celé dva zlaté.¹⁵ Jen nedlouho poté musela být v tomtéž městě řešena kauza Marianny Vyleželové z Klokočova, která prodala Augustinu Příbylovi z Frenštátu také nesprávně odměřenou měřici pšenice. I její zdůvodnění bylo na první pohled poměrně logické, „... *proto že se jí měch roztrhl a to scházející žito na cestě se vysypalo. Také chybující tou míru ukupiteli už nahradila.*“ Tentokrát byl finanční postih přestupku o poznání menší, jen 20 krejcarů.¹⁶

Zcela specifické postavení mezi skupinou příležitostných trhových prodejekyň zaujímaly ženy nabízející výsledky domácí výroby. Můžeme je považovat za jakýsi protipól hospodyní s produkty rolnického hospodaření. Lišily se však nabízeným sortimentem – mléčné výrobky, vajíčka nebo drůbež v tomto případě nahrazovaly výrobky ze slámy, proutí, živočišných či rostlinných vláken. Tyto ženy si zpravidla bývaly podobny svou sociální příslušností – většinou pocházely z drobných hospodářství, domkářských a hoferských rodin, kde práce mimo vlastní usedlost a agrární sektor představovala hlavní zdroj obživy. Sezónně či celoročně provozovaná domácí výroba přesto náležela mezi významné ekonomické činitele života těchto rodin. Po dohotovení výšivky, březové metly, vázaných rukavic

13 Jedním z nemnoha historických dokladů vztahujícím se k době dřívější je zpráva z konce 16. století o prodejcích na prostějovském týdenním trhu, jehož se zúčastnilo: „... *2 kroječi suken, 16 kramářů, 2 zámišníci, 4 mydláři, 2 perníkáři, 2 nožíři, 26 osob, nabízejících sýry, svíce a máslo, 2 husačky, prodavači vlny a celá řada hokynářů a hokyň.*“ – KÜHNDEL, J.: *Z dějin prostějovského obchodu*. In: *Dvacet pět let obchodního gremia soudního okresu prostějovského v Prostějově 1905–1930*. Prostějov 1930, s. 12.

14 Například v *Pořádku trhovním při městě Výškově* z roku 1791 je toto stanoveno v paragrafu 11. – Moravský zemský archiv Brno, B14 – Místodržitelství (starší), Policejní tržní řády, inventární číslo 2439, signatura 48.

15 Státní okresní archiv Nový Jičín, Archiv města Příbora, Tržní přestupky, inventární číslo 1021, signatura J, karton 401.

16 Tamtéž.

a papučí nebo upředění lněné příze však musela následovat ještě jedna fáze – starost o odbyt. Málokdo se mohl spoléhat na zákazníky, kteří by výrobce vyhledávali přímo doma a odebírali od nich veškerou produkci. I přes případnou spolupráci s překupníky a výkupci zůstal ještě nemalý podíl výrobků, jimž bylo zapotřebí zajistit náležitý odbyt – např. na týdenním trhu.¹⁷ Metlářka Barbora Holišová ze Zubří vzpomínala na pravidelné návštěvy novojičinského trhu v prvních desetiletích 20. století: „Přišli sme do Jičina s metlami, tam nás bylo třema radami..., tož ale poprodali sme všecko. Když sem prodala za šestku metlu, za dvě šestky byl jeden pecen chleba, takový vysoký, bilunký jako rohlíky – anebo kilo loja bylo za čtyry grejcary.“¹⁸

Týdenní trh představoval důležitý článek v systému směny zboží – především však potravin a produktů drobné domácí práce – mezi venkovským zázemím a městskými spotřebiteli. Trhy výroční, nazývané *jarmarky*, oproti tomu plnily stěžejí zastupitelnou zásobovací roli u mnohem širší škály produktů – zvláště řemeslnických

Žena prodávající na novohrozenkovském trhu výrobky domácí práce – krajky. První třetina 20. století, fotoarchiv Muzea regionu Valašsko ve Vsetíně.

- 17 Tržní řád Hranic na Moravě z 2. září 1846 vymezoval artikl obchodovaný na týdenních trzích povšechně jako: „... potraviny a vše v domácnosti potřebné vyprodukované samoproducenty...“ – Moravský zemský archiv Brno, B14 – Mistodržitelství (starší), Policejní tržní řády, inventární číslo 2439, signatura 48. O půl století mladší definice týdenních trhů v jedné z novelizací Živnostenského řádu je již poněkud konkrétnější: „... potraviny a surové plodiny, nářadí hospodářské a polní, výrobky náležející k vedlejšímu, obvyklému zaměstnání venkovanů z okolí, a obyčejné věci pro denní potřebu.“ – *Český trhovec. Časopis hájící zájmy kožujících obchodníků v Čechách*, 6. č. 21, 30. 11. 1912, s. 1.
- 18 DRÁPALA, D. – MICHALÍČKA, V.: *O práci lidských rukou*. Rožnov pod Radhoštěm 2007, s. 21. Na zuberské vyšivačky prodávající v tutéž dobu své výrobky na valašskomeziříčském trhu vzpomínal i Ambrož Špetík: „U vchodu do dnešní Komerční banky stávaly se svými výrobky vyšivačky ze Zubří. Měly hlavně vyšívané kapesníčky, jako krásné dárkové a upomínkové předměty.“ – ŠPETÍK, A.: c.d., s. 13. O prodeji vázaných vlněných rukavic a papučí zhotovovaných podomácky ve Stříteži nad Bečvou také DRÁPALA, D.: *Střítežané. Tradiční rukodělná výroba ve Stříteži nad Bečvou*. Valašsko. Vlastivědná revue č. 18, 2007, s. 6. O specifickém tržním, ale i mimotržním odbytu upředěného lnu nás zase informuje Adolf Bayer. Především v zimě, kdy se nejvíce času věnovalo předění lněného vlákna, docházely každou neděli ženy z vesnic v okolí do Rožnova, aby jej na zdejším náměstí u sochy svatého Jana Nepomuckého nabízely k prodeji. – BAYER, A.: *Tkalcovství na Valašsku*. Sborník Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí 4, 1900, s. 66.

výrobků. Mezi *jarmarečnými* prodejci bychom našli především do přelomu 19. a 20. století již zdatně menší podíl žen, než tomu bylo u trhu týdenního. I zde to pochopitelně souvisí se zažitými normami při dělbě rolí ve společnosti podle pohlaví. Řemesla a obchodu se tradičně užíval muž, zatímco ženám byla vymezena jiná úloha – péče o domácnost, rodinu, případně výkon některých výpomocných a doplňkových prací.¹⁹ Jen v některých údobích pak spadala starost o chod dílny a potažmo i o odbyt na ženu – nejčastěji v době nemoci mistra, po jeho smrti nebo v důsledku jiných závažných příčin.

Až od druhé poloviny 19. století s postupným přerodem pohledu na roli ženy ve společnosti se výrazněji prosazoval i v oblasti řemeslné a obchodní ženský prvek. Můžeme to sledovat také na příkladu udělovaných živnostenských oprávnění. Nepatrný počet žen-živnostnic z 80. a 90. let 19. století vystředala v době prvorepublikové již o poznání početnější skupina profesionálních obchodnic.²⁰ Udělované živnosti nás mimo jiné zpravují také o druzích zboží, které tyto ženy nabízely k prodeji. Základem pochopitelně byla opět ta skupina rolnických produktů, o jejichž odbyt se na týdenním trhu staraly i samotné venkovské hospodyně. Odráží se to ostatně mimo jiné také ve znění samotných živnostenských oprávnění, kde nejednou můžeme číst: „*Obchod máslem a vejci na trzích týdenních a výročních*“.²¹ Tentokrát už mezi producenta a spotřebitele vstupoval ještě jeden nový (zprostředkovatelský) článek – profesionální obchodník, v tomto případě obchodnice. Ve venkovském zázemí si zpravidla na základě letitých kontaktů vytvořila odpovídající dodavatelskou síť, která ji zajišťovala přísun kvalitního a čerstvého zboží.²² Mnohé hospodyně navíc takovýto způsob odbytu vítaly, protože jim tímto odpadala nutnost pravidelného docházení na týdenní trh, platba za místo a dohadování se o cenu či kvalitu s potenciálními zákaznicemi. Nezanedbatelnou byla i úspora časová, na trh se tak hospodyně mohla vydávat skutečně jen v případně nezbytné potřeby pořízení konkrétních věcí či surovin.

Přestože mezi profesionálními obchodnicemi narůstal počet žen, vedle obchodu s rolnickými produkty a potravinami jich nejvíce nalezneme při prodeji textilií,

19 Uvědomíme-li si například nelehkou realitu cestování středověkých obchodníků, je zcela pochopitelné, že byl nejen z hlediska zažitých společenských norem, ale i z ryze praktického důvodu ženský prvek přirozeně z této oblasti lidského konání vylučován.

20 Státní okresní archiv Vsetín, ONV Valašské Meziříčí, *Živnostenský registr 1896–1927*, inventární číslo 159.

21 Tamtéž.

22 Na brněnských trzích byly takovýmito profesionálními překupnicemi pověstné *Líšňáčky* (srov. BARTOŠ, F. – MAŠÍČEK, C.: *Líšeň*. Časopis Matice moravské 26, 1902, s. 1–30, 105–126, 226–237, také ALTMAN, K.: c.d.). Na venkově měly již zpravidla své stálé dodavatelky, přesun čerstvého tvarohu, másla či jiných produktů tak v tomto případě probíhal přímo mezi hospodyní a *Líšňáčkou* zcela mimo prostor trhu. – ŠEBESTOVÁ, A.: *Lidské dokumenty a jiné národopisné poznámky*. Praha 1947 (2. vydání), s. 219–220.

Stánek s cukrovím obchodnice Andělký Studeníkové na trhu v Novém Hrozenkově. První třetina 20. století, fotoarchiv Muzea regionu Valašsko ve Vsetíně.

oděvů a prádla, textilních doplňků, galanterie, kobereců apod.²³ V důsledku socioekonomických proměn druhé poloviny 19. a počátku 20. století zaznamenáváme u prodejců s tímto zbožím nárůst odbytu. Zvláště ve 20. století se jednalo nejednou již o majitele kamenných obchodů, kteří využívali výročních trhů k zvýšení odbytu prodejem v pronajatém jarmarečním stánku na náměstí. Někdy se ovšem setkáme s ženou-prodejcem také v některých sférách řemeslné výroby. Většinou se však jedná spíše o držitelku živnostenského oprávnění k provozování živnosti a prodeji výrobků než o vlastní výkonnou sílu v dílně.²⁴

23 Pro oblast Valašskomeziříčska můžeme uvést následující příklady: *Františka Vaňková* z Krásna, prodej střížného zboží na trzích, oprávnění uděleno v letech 1901–1941; *Anna Piškyltová* z Krásna, prodej šátků, zástěr, punčoch a střížného bavlněného zboží, oprávnění uděleno v letech 1903–1904; *Marie Kuběnová* ze Mštnovic, prodej plátna a mušelínu na výročních trzích, oprávnění uděleno v letech 1911–1914; *Rosalie Šplháčková* z Valašského Meziříčí, obchod střížným a krátkým zbožím, huněnou obuví na výročních a týdenních trzích, oprávnění uděleno v letech 1898–1902; *Františka Opálková* z Valašského Meziříčí, obchod s dekami a koberci po výročních a týdenních trzích, oprávnění uděleno v letech 1898–1940. – Státní okresní archiv Vsetín, ONV Valašské Meziříčí, *Živnostenský registr 1896–1927*, inventární číslo 159.

24 V tomtéž okrsku nalezneme od 80. let 19. století a v první třetině století následujícího např. *Františku Segetovou* z Valašského Meziříčí, která v letech 1902–1906 provozovala obchod s provaznickým

Na výročních trzích i první poloviny 20. století tak zůstával převažujícím prodejcem (nájemcem místa, stánku) muž. V četných vzpomínkách pamětníků ženy pochopitelně opomíjeny nejsou. Zastávaly však zpravidla jen roli pomocných sil po boku muže, otce či zaměstnavatele (zvláště u rozlehlejších stánků s širokou nabídkou, kde by nebyla nápor zákazníků schopna bez obtíží uhlídat jedna osoba), nebo krátkodobými zástupkyněmi ve chvílích oddychu či nemoci. Ačkoli v těchto případech bývaly mužskými protějšky zasvěceny do všech záležitostí týkající se tržního dění a uzavírání obchodu, ne vždy se jim podařilo mužský prvek plnohodnotně nahradit nebo zastoupit. Nemalé obtíže doprovázelo obchodování manželky jednoho obchodníka s dobytím z Uherskobrodsko s nepřilíhající dobrou pověstí. Proto raději místo sebe poslal na dobytčí trh prodávající krávu svou ženu. Na *tarmarku* se jí skutečně podařilo tento nedostatek zamlčet a s úspěchem ji prodala. Protože však ženě chyběl „profesionální přístup“ jejího muže, transakce nakonec dopadla nezdarem. Starostlivě se totiž zeptala nového majitele, kdo bude krávu dojit. V dobrém úmyslu mu pak poradila: „*Gazdičko, poveďte ženě, keď ju budú dojit, aby si dala pozor, lebo kráva kope.*“ Místo odpovědi se jí dostalo pohotové reakce a hospodářovy rady, jak si odpomoci od nešvaru v chování zvířete: „*Podáme si trikrát peníze za tu krávu popod vemenó a už nás kopat nebude.*“ Důvěřivá handlířka tak skutečně učinila, ale peníze za krávu se jí od pohotového muže již nevrátili.²⁵

V běžné praxi bývaly přece jen ale ženy-obchodnice již dostatečně se všemi záležitostmi obchodních jednání dostatečně obeznámeny. Narůstající počet žen aktivně se v roli prodávajících účastnicích trhů však mohl sekundárně způsobovat i nejednu komplikaci. Například na počátku 20. století se žena, tentokrát však v dvojediné roli matky i obchodnice, stávala předmětem sociálně motivovaných diskuzí. Profesionální list *Trhovec* v roce 1911 přinesl jednu z polemik: „*Co takové dítě zakusí zimy a různého příkoří, každý sám na sobě zakusil. Jelikož matka jest při obchodě, musí dítě své svěřiti v době konání jarmarku zase osobě cizí a tu musí hodně platit, když chce, aby dítě své, svého miláčka, měla v teple a pod dozorem. A tu ještě se najdou lidé, kteří řeknou, že taková rodiče jsou necitelní, nebo že nedbají o své děti...*“²⁶

Přes rostoucí míru zapojení, zůstávaly ženy-trhovkyně přece jen stále poněkud v pozadí osoby hlavní – za obchod, stánek i zboží zodpovědného mužského elementu. „... *takřka na klíčovém místě, kde se sbíhají dvě uličky krámků, proniká do toho*

zbožím na týdenních a výročních trzích, případně *Veroniku Švandovou* z téhož města provozující v letech 1899–1940 obchod řemínky, kápíci, nahlavky a švihly. – Státní okresní archiv Vsetín, ONV Valašské Meziříčí, *Živnostenský registr 1896–1927*, inventární číslo 159. Ve vzpomínkovém vyprávění Boženy Kulišťákové na rožnovské trhy nalezneme zase zmínku o hrnčičce Solanské: „*Naproti kostelu měla Mařa Solanská pravověrná valaška rozložené po zemi pěkně do června vypalované hrnce s pásečky, kvítečky a robskými měny...*“ – VMP Rožnov p. R. – archiv, *Jarmark. Vyprávění Boženy Kulišťákové z Házovic*. Rukopis, inv. č. R 241.

25 POPELKA, P.: *Jarmarky a tarmarky ve vzpomínkách písmáků*. Malovaný kraj 24, 1988, č. 5, s. 17.

26 /-ik/: *Naše cíle*. Cestující obchodník (Trhovec). Časopis hájící zájmy kočujících obchodníků v Čechách, 5, č. 19, 23. 10. 1911 s. 1.

vytrvalého a zmateného šumu zvučný, příjemný a tak dobře známý hlas. To vyvolává své zboží pan František Vrána, cukrář v Kloboučích u Brna, jak hlásá jeho firma na plachtě prostranné boudy... na jarmaku a o slavnostech dovedl svými šplechty a špásovými řeči přímo fascinovat lidi, že se jich tlačivalo okolo jeho krámu jako mravenců na kousku cukru ... jeho panímáma nestačí obsluhovat, zatímco pan manžel, co mu jen hrdlo stačí, kokrhá (třebas je Vrána) na celé náměstí jen s kratičkými přestávkami...²⁷ Dělo se tak i navzdory „typickému“ ženskému

Ženy nakupující na výročním trhu v Uherském Hradišti. 30. léta 20. století, fotoarchiv Slovackého muzea v Uherském Hradišti.

chování na trhu, kde se mísila výřečnost s nesmlouvavostí, díky níž obchodnice nehodlaly při prodeji slevit ani o krejcar, jindy je naopak připomínána dobrosrdečnost trhovyň, když dokázaly vedle nákupu odměnit drobnou pozorností dítě zákaznice.

Především dětské pozorovatele tak poutala vždy nejprve nezvyklá nabídka jarmarečního zboží (mnohé z nich viděli poprvé). Postavy jarmarečních prodejců – žen i mužů – se do lidské paměti ukládaly méně často, případně jsou svázány právě s atraktivitou prodávaného zboží: „V horní části náměstí stávala pravidelně paní Studeniková. Ještě dnes si ji dovedu představit. Kyprá bruneta v černém klotovém plášti, velmi příjemného vzhledu. Měla stůl s váhou. Na stole velký pecen sekané, štangle salámu a dlouhé závitý 'buřtů'.“²⁸

Poněkud specifickou roli ženy účastníci se na straně prodejců trhu nalezneme ve vzpomínce Arnošt Ondrůje na kloboucký výroční trh: „Dole u zámku býval o některých jarmacích napjat na plotě velký papír s nějakými malovánkami; na ně ukazoval nějaký postarší panátá a zpíval se svou panímámou v čepci a dlouhých sukních dvojhlasně novou, na světlo vydanou dojemnou píseň o mordech a sirotcích. Babičky a tetičky si utíraly slzy a kupovaly si tu písničku tištěnou ... teprve po dalších letech jsem zvěděl, že to býval žarošický Bernát se svou chotí Petronilou.“²⁹ Písničkáři – zpravidla v páru (muž většinou doprovázel hrou na hudební nástroj zpěv ženy) – bývali velmi oblíbeným prvkem výročních trhů, zpestřovali jejich dění a svébytnou formou přinášeli venkovským i městským lidem noviny ze světa i rozličné události (podle dnešních norem hodnocené mnohdy za bulvární produkci).³⁰

27 ONDRŮJ, A.: *Kloboucké jarmarky*. Od Hradské cesty 1971–1972, s. 68–69. Obdobně i u stánku s textiliemi měl hlavní slovo trhovec, žena mu jen vypomáhala.

28 ŠPETÍK, A.: c.d., s. 12–13.

29 ONDRŮJ, A.: c.d., s. 72.

30 Srov. SCHEYBAL, J. V.: *Senzace pěti století v kramářské písni*. Hradec Králové 1991.

Ženy na venkovském trhu bychom však nezastihli jen v roli prodejců. Ještě častěji se zapojovaly do tržního dění na opačné straně jarmarečního stánku – jako nakupující. V tomto případě bylo sociální spektrum ženských účastnic trhů opravdu velmi široké. Vzhledem k nezastupitelnosti výročních a týdenních trhů v zásobování předindustriálních venkovských i maloměstských obcí se musela každá z žen starající se o domácnost i usedlost v průběhu roku několikrát vydat na trh za účelem nákupu všeho potřebného.

Důkladně vedené zápisky rusavského evangelického kněze Daniela Slobody z 30. až 80. let 19. století nám přináší zajímavou sondu do účasti jednotlivých členů jeho domácnosti na trzích v bližším i vzdálenějším okolí. Zatímco návštěva *jarmarků* ve větší vzdálenosti (Vsetín, Nový Jičín, Kroměříž) bývala záležitostí spíše samotného Daniela Slobody, navíc byla často spojena s nějakou úřední záležitostí či osobním jednáním, trhů v Holešově, případně v Bystřici pod Hostýnem se již účastnily také ženy z jeho okolí. Zvláště s postupujícím věkem duchovního se snižovala frekvence vlastních Slobodových návštěv na trzích a záležitosti nákupu zajišťovala buď služebná, nebo manželka.³¹

Druhá škála zakoupeného zboží, jeho kvantita a kvalita pochopitelně bývala závislá na ekonomickém potenciálu každé z účastnic. I zde ovšem platila zažitá pravidla vymezující ženě nákup vybraného zboží – především potraviny, vybavení domácnosti a v neposlední řadě také textilie, oděvy a textilní doplňky. „*K těm větším boudám s textilem přistupují vážně, pevně a sebevědomě obvykle ve dvojici bytelné selky a kupují celé štůčky plátna na košile ... Rozvážně prohlížejí poodhrnuté sněhobílé pruhy rozvinutých štůček, vybírají vébu na ženské prádlo, šifon, zefír, kanafas na cíchy, ba i damašek, předtištěné ubrusy...*“³² Ostatně, že ženě přísluší nakoupení oděvních součástek nejen ženských, ale i mužských, se promítlo také do jedné lidové písně z Valašska: „*Bude jarmak ve Frenšátě, kup ně, milá, kup na gatě, bude jarmak v Rožnově, kup ně, milá, na dvoje.*“³³

Povinnost zajistit bezproblémový chod domácnosti přinášela pochopitelně ženě další úkol – pořizovat i drobné domácí vybavení.³⁴ Venkovská hospodyně měla na první pohled situaci poněkud zjednodušenou, dřevěný inventář (případně předměty z proutí a slámy) byl zpravidla schopen zajistit vlastními silami někdo z členů

31 FIŠER, Z. (ed.): *Daniel Sloboda. Dokumenty I. Deníky*. Píerov 2001. – Ukázky některých zápisků: 7. 10. 1862: *Julka v Holeš[ově] na jarm[ark]. Od Alšerky plátno za 14 zl. půl kopy. Pro Milku půl kopy za 15. zl.* (s. 179); 30. 4. 1878: *Jetka na jarm[ark] v Bystřici.* (s. 263); 6. 10. 1887: *J[etka] do Holešova na jarmark.* (s. 294; jedná se o poslední zápis z deníku vztahující se k návštěvě některého z členů Slobodovy domácnosti na trhu, následující rok Daniel Sloboda zemřel).

32 ONDRŮJ, A.: c.d., s. 70.

33 POLÁŠEK, J. N.–KUBEŠA, A.: *Valaské pěnšičky. I.* Milotice nad Bečvou 1939, s. 57.

34 Vedle běžného provozního inventáře sloužil výroční trh i k zakoupení předmětů s výrazně delší životností – např. nástěnných hodin. – Srov. MOTAL, J.–POSPÍŠIL, J. (ed.): *Z paměti Innocence Krutíla, podhostýnského rodáka.* Bystřice pod Hostýnem s.d. [2007], s. 4.

rezidenční jednotky, případně je mohla s některým z výrobců z řad drobných rolníků a hoferů směnít za potraviny.³⁵ Na trhu tak nakupovala především hrnčířské zboží, později také plechové a smaltované nádoby atd. Četná hospodyně ovšem musela při pořizování tohoto drobného domácího inventáře vytrpět útrapy, nejen v obavě, aby jej cestou domů nerozbila – ale i s některými svéráznými prodejci a jejich osobitým způsobem nabídky a prodeje. Pamětníci vzpomínali např. na hrnčíře Šťastného, který se na počátku 20. století pohyboval po trzích jihovýchodní Moravy. „*»Chceš, babo, ten střep? Bereš, nebereš?« Báč! a hrnec se rozletěl na kusy. A zas vzal nový hrnec a zvsoka se rozpřáhl. »Ježíšmarjá, pantáto, nerozbijete ho, deť já to potřebuju, já si to chcó kópit!« Zaúpěla tak a nebo podobně mnohá babka. »Máš, babo, štěstí, tak ber!« A hrnce, kastroly a latušky šly za chvíli jako na dračku ...*“³⁶

Názorně si můžeme rekonstruovat zastoupení jednotlivých typů zboží na nákupech ženských příslušnic domácnosti Daniela Slobody. Finančně náročnější nákupy se odbývaly většinou za účasti samotného kněze. Zakoupení běžných surovin, potravin a dalších nezbytných položek či drobnější a mimořádné potřeby jednotlivých členů se již nejednou přesouvaly na bedra Slobodovy manželky a služebných (s postupujícím věkem Daniela Slobody přecházela na ně také nutnost zajistit i větší nákupy):

- 14. 6. 1852: „*V pondělí ženuška v Holešově na tarmarku. Kúpila 25 liber soli a mydla za 3 zl.*“
- 14. 8. 1862: „*Julka v Holešově na jarmaku. Dvoje šaty zimní pro Boženu, 16 loktů po 80 kr... troje letní... klobúček 3 zl.*“
- 17. 12. 1863: „*Julka a Jetina v Holešově na jarmaku. Kúpeno pláten ... za 63 zl. Julka sobě kúpila utěráků 30 loktů za 12 zl.*“
- 15. 3. 1871: „*Jetka na jarmaku v Holešově. Kúpila 2 libry cukru... rýže 1 libru..., rumu..., rohl[íky]..., masa..., kafe..., 2 ½ lokte modr[ého] plátna..., Tince na sukně...*“
- 16. 6. 1886: „*[etka] na jarm[ak] do Holeš[ova]. Nakúpila potreby do domu: petrol[ej], soli, mýdla, škr[obu], octu, cukru, kávy...*“³⁷

Konstantou vzorů chování žen nakupujících na trzích bez ohledu na jejich sociální či profesní příslušnost zůstávala snaha zajištění výhodného nákupu: co nejkvalitnějšího zboží za co nejnižší cenu. Trh tak vedle vyvolávání prodejců snažících se nalákat potencionálního zákazníka právě k jeho stánku naplňovalo i smlouvání a dohadování o kvalitě a především ceně. Prvotní zarputilost kramáře i zákaznice nakonec bývala vystřídání drobnými ústupky na obou stranách. „*Mladé hospodyně, báby a babky i úctyhodné babičky křečovité držely cípy vybraného kartounu, šorce,*

35 Srov. PAVLIŠTÍK, K.: *Dřevo, proutí, sláma*. Zlín 2005.

36 ONDRŮJ, A.: c.d., s. 72.

37 FIŠER, Z. (ed.): c.d., s. 141, 178, 186, 229, 289.

Trh na náměstí ve Frenštátě pod Radhoštěm.
První třetina 20. století, fotoarchiv Muzea ve Frenštátě pod Radhoštěm.

barchetu, plátna nebo kanafasu, mnuly jej už poněkolkáté mezi prsty, postávaly, přešlapovaly a zpočátku jen jakoby ledabyle ucedily: »Zač to ceníte?« Až posléze škála jejich řeči klesla na úpěnlivé: »Tož aspoň ještě grejcar, slevte, pantáto.« – »Nemůžu, na mou duši nemůžu, babičko, už tak na tom s Vámi prodělávám dva krejcarý na loktu.« A pantáta se s ní nezdržoval, měl pilno ... však babička dozrála ... dvakrát i třikrát poodejde, nakonec přece jen se rozhodne, aby jí vyhlédnuté zboží neprodali, ale každá z nich skončí takřka sténavým: »Tož prosím Vás pantáto, poslední slovo...«³⁸

Rozdíl mezi venkovankou a městskou hospodyní v této fázi uzavírání obchodní transakce nebýval příliš velký, venkovské ženy bývaly snad v tomto dohadování o kvalitě a ceně o něco bezprostřednější a ráznější, ani odstup

městských zákaznic však neznamenal, že by v důstojnosti svého stavu zapomínaly na vlastní prospěch a ekonomickou výhodnost. Dokládají to alespoň hned dvě vzpomínky z trhů na Valašsku: „*První otázka po ceně “kolik voláte“, pak zevrubná prohlídka zvířete. Hospodyně potěžkala kus, prohmatala vole, aby věděla, kolik má odpočítat, odfoukla peří na břicho až na kůži. Podle barvy kůže poznala, jak bylo zvíře krmeno ... Také výběr másla nebyl jednoduchý. Buďto paničky už znaly jednotlivé panimámy, nebo se máslo zkoušelo.*“³⁹ „... nehtem uždibovaly kousičky másla nebo tvarohu a koštovaly, není-li máslo žluklé a tvaroh hořký.“⁴⁰

Návštěva výročního trhu neskončila zvláště u venkovských hospodyní v četných případech u úspěšně uzavřeného obchodu. Přestože většina z nich se snažila zacházet s penězi, co utřizily nebo co zbyly po zakoupení všeho potřebného, rozvážně, trh přece jen býval i pro ně drobným profánním svátkem, zpestřením jinak poměrně šedivého stereotypního životního rytmu venkovského člověka. Když tedy zbývalo alespoň několik drobných mincí, zakoupila hospodyně „vítané“ dětem většinou ve formě perníkového husara nebo panenky, tureckého medu, špaluku preclíku či

38 ONDRŮJ, A.: c.d., s. 70.

39 ŠPETÍK, A.: c.d., s. 12 .

40 PARDUBA, J.: c.d., s. 15.

Hrnčířský trh ve Vsetíně-Dolním městě. První třetina 20. století, fotoarchiv Muzea regionu Valašsko ve Vsetíně.

bílého rohlíku.⁴¹ Za náročnou cestu na trh i zvládnutí všeho potřebného nejednou však odměnila také sama sebe – např. párkem od řeznického mistra, stejně lákavá bývala ovšem i *lotynka*. Konce těchto svodů bývaly někdy tristní: „*Nejedna babička prosázela na numera svých snů všechny peníze, které utržila za kozu.*“⁴² K typickým ovšem náležela i situace, kdy se závěrem trhu poslal hospodář ženu případně děti i s nákupem napřed a sám se ještě zastavil po „... *kapličkách, zvlažit hrdlo a pozbrat rozumy.*“⁴³

Roli ženského prvku na venkovských trzích měst, městeček i trhových vsí Moravy a Slezska můžeme tedy pro období od 18. do první poloviny 20. století identifikovat v několika různých rovinách. Největší zastoupení měl pochopitelně v zákaznické obci. Mezi nakupujícími tehdy nalezneme celé sociální a profesní spektrum obyvatelstva vesnických i městských lokalit. Lišil se pochopitelně ekonomický potenciál a druhotně tak i objem realizovaných nákupů, v mnohém se ovšem druhová

41 Srov. DRÁPALA, D.: *Na trhu a z trhu darované*. In: Dary a obdarování. Uherské Hradiště 2007, s. 169–173. Pro české prostředí doby předbřeznové se o dárkách pro děti přinášených z trhů zmiňují LENDEROVÁ, M. a RÝDL, K.: *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha–Litomyšl 2006, s. 206, 209–210.

42 ONDRŮJ, A.: c.d., s. 68.

43 VMP Rožnov p. R.–archiv, *Jarmark. Vyprávění Boženy Kulišťákové z Házovic*. Rukopis, inv. č. R 241.

skladba zboží zakoupeného na trhu podobala jak u městské hospodyně, tak také u venkovanky. Na trhu již tradičně příslušelo ženám pořizovat především tu škálu produktů, které byly nezbytné k bezproblémovému chodu domácnosti: potraviny, drobné vybavení (především do kuchyně), ale i textilie a oděvní součástky pro celou rodinu (v případě selských hospodyní obvykle též pro služebnou čeleď). Do značné míry se tak i v této sféře reálně odrážely po generace zažitá kompetence muže a ženy v běžném životě domácnosti a usedlosti.

Obdobně toto pravidlo ovšem fungovalo také na opačné straně – v roli ženy-prodejce. Zde však musíme rozlišovat mezi trhovkyněmi-neprofesionálkami z řad venkovských hospodyní, pro něž byl prodej záležitostí občasnou, příležitostnou (sezónním či doplňkovým nástrojem k získání určitého finančního obnosu), a profesionálními obchodnicemi, které docházely na trh pravidelně a trh se stal hlavním zdrojem jejich obživy. U venkovanek odpovídala skladba nabízeného zboží opět sféře jejich pravomocí uplatňovaných v běžném chodu rolnické usedlosti⁴⁴ a domácí výroby. Profesionální trhovkyně poněkud tuto druhovou škálu obohatily. Přesto to byly právě rolnické produkty a potraviny, které i v jejich nabídce dominovaly.

Zapojení žen do hospodářského systému venkovských obcí i městských sídel, kde trh představoval rozmanité příležitosti k směně mezi odlišnými produkčními i spotřebitelskými okruhy, je tedy poměrně široké a stěží jej při studiu fungování venkovských a maloměstských trhů můžeme opominout. Zažité tradice i modernizační trendy související s přerodem předindustriální společnosti do nových podob skýtaly ženám různou míru zapojení do obchodních transakcí uskutečňovaných na všech druzích trhů. V procesu transferu zboží od producenta či prodejce k zákazníkovi mnohdy sehrávaly specifickou roli a zvláště u některých druhů zboží se ženský prvek dokázal výrazněji uplatnit.

Ačkoli se v některých vzpomínkách i nezúčastněných pozorování objevují i nářky na mnohdy až pověstné „ženské handrkování a smlouvání“, můžeme uzavřít tuto studii jinou připomínkou zapojení ženského elementu do tržního dění. Přináší nám ji jedna lidová píseň z Dolňácka zaznamenaná J. Poláčkem:

[: *Ve Skalici jarmak byl, :*]

[: *milý Bože, kdo tam byl ? :*]

[: *Byly na něm děvčata, :*]

[: *kupovala rozmarýn.:*]⁴⁵

44 Udalo se tak část přebytků, nejednou byly však k prodeji určeny i produkty, jejichž konzumace byla domácími odepřena – např. za vidinou zisku peněz v hotovosti, jež byly potřebné pro nezbytný chod usedlosti či mimořádné události. Když se Karel Kobliha ptal jednoho z hospodářů v Liptále, proč jí brambory suché, dostalo se mu lakonické odpovědi: „*Rači budu suché, než bych měl počívat' zas nářikat, že si [manželka] nemože nazlévat' a uprodat' máslo cércce na výbavu.*“ – BALETKA, L. a kol.: *Liptál. Kapitoly z historie obce na Valašsku*. Liptál 1994, s. 456.

45 POLÁČEK, J.: *Slovácké písničky V*. Praha 1950, s. 120.

Prameny:

- Moravský zemský archiv Brno, B14 – Místodržitelství (starší), *Policejní tržní řády*, inventární číslo 2439, signatura 48.
- Státní okresní archiv Nový Jičín, Archiv města Příbora, *Tržní přestupky*, inventární číslo 1021, signatura J, karton 401.
- Státní okresní archiv Vsetín, ONV Valašské Meziříčí, *Živnostenský registr 1896–1927*, inventární číslo 159.
- Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm–archiv, *Jarmark. Vyprávění Boženy Kulišťákové z Hážovic*, rukopis, inventární číslo R 241.

Literatura a tištěné prameny:

- ALTMAN, K.: *Lišeňská legenda*. Jižní Morava 43, 2007, s. 103–116.
- BALETKA, L. a kol.: *Liptál. Kapitoly z historie obce na Valašsku*. Liptál 1994.
- BARTH-SCALMANI, G.: *Salzburger Handelsfrauen, Frätschlerinnen, Fragnerinnen: Frauen in der Welt des Handels am Ende des 18. Jahrhunderts*. L'Homme. Zeitschrift für feministische Geschichtswissenschaft 6, 1995, Heft 1, s. 22–45.
- BARTOŠ, F.–MAŠÍČEK, C.: *Lišeň*. Časopis Matice moravské 26, 1902, s. 1–30, 105–126, 226–237.
- BARTOŠÍKOVÁ, A.: *Týdenní trhy ve Veselí nad Moravou*. Malovaný kraj 34, 1998, č. 1, s. 9.
- BAYER, A.: *Tkalcovství na Valašsku*. Sborník Musejní společnosti ve Valašském Meziříčí 4, 1900, s. 65–79.
- BRAUDEL, F.: *Sozialgeschichte des 15.–18. Jahrhunderts. Der Handel*. München 1986.
- Český trhovec. Časopis hájící zájmy kočujících obchodníků v Čechách*. 6, č. 21, 30. 11. 1912.
- DRÁPALA, D.: *Týdenní trhy na východní Moravě a ve Slezsku*. Acta musealia 4, 2004, č. 1–2, s. 38–45.
- Týž: *Na trhu a z trhu darované*. In: Dary a obdarování. Uherské Hradiště 2007, s. 169–173.
- FIŠER, Z. (ed.): *Daniel Sloboda. Dokumenty I. Deníky*. Přerov 2001.
- /-ík/: *Naše cíle*. Cestující obchodník (Trhovec). Časopis hájící zájmy kočujících obchodníků v Čechách. 5, č. 19, 23. 10. 1911, s. 1.
- JAHN, M.: *Týdenní trh ve Valašském Meziříčí v letech sedmdesátých*. Naše Valašsko 8, 1943, s. 55–58.
- JEŘÁBEK, R. (ed.): *Počátky národopisu na Moravě. Antologie prací z let 1786–1884*. Strážnice 1997.

- KIENITZ, S.: *Hausierinnen. Einblicke in mobile Lebensformen Anfang des 19. Jahrhunderts*. L'Homme. Zeitschrift für feministische Geschichtswissenschaft 6, 1995, Heft 1, s. 6–22.
- KÜHNDEL, J.: *Z dějin prostějovského obchodu*. In: Dvacet pět let obchodního gremia soudního okresu prostějovského v Prostějově 1905–1930. Prostějov 1930, s. 3–36.
- KUNZ, L.: *Rolnický chov ovcí a koz*. Rožnov pod Radhoštěm 2005.
- LABOUVIE, E.: *Frauen im Monopol- und Grosshandel. Eine Regionalstudie im deutsch-französischen Grenzraum*. L'Homme. Zeitschrift für feministische Geschichtswissenschaft 6, 1995, Heft 1, s. 46–52.
- MOTAL, J.–POSPÍŠIL, J. (ed.): *Z pamětí Inocence Krutíla, podhostýnského rodáka*. Bystřice pod Hostýnem s.d. [2007].
- NEHÝBL, J.: *První národopisná práce Jana Winklera*. Radostná země 3, 1953, s. 10–12.
- ONDRŮJ, A.: *Kloboucké jarmarky*. Od Hradské cesty 1971–1972, s. 65–82.
- PARDUBA, J.: *Trhy na vsetínském Dolním náměstí*. Valašsko. Vlastivědná revue č. 14, 2005, s. 15–16.
- PAVLIŠTÍK, K.: *Dřevo, proutí, sláma*. Zlín 2005.
- POLÁČEK, J.: *Slovácké písničky V*. Praha 1950.
- POLÁŠEK, J. N.–KUBEŠA, A.: *Valaské písničky. I.–V*. Milotice nad Bečvou 1939–1946.
- POPELKA, P.: *Trhy a obchod v Uherském Brodě*. In: Venkovské město. Sv. 1. Uherské Hradiště 1986, s. 89–98.
- Týž: *Jarmarky a tarmarky ve vzpomínkách písmáků*. Malovaný kraj 24, 1988, č. 5, s. 16–17.
- Týž: *Obchod, trhy a řemesla v Uherském Brodě*. Malovaný kraj 25, 1989, č. 6, s. 30–31.
- REMEŠ, M.: *Příborské jarmarky*. Kravaňsko 10, 1947, č. 1, s. 7–8.
- SCHEYBAL, J. V.: *Senzace pěti století v kramářské písni*. Hradec Králové 1990.
- ŠEBESTOVÁ, A.: *Lidské dokumenty a jiné národopisné poznámky*. Praha 1947 (2. vydání).
- ŠPETÍK, A.: *O týdenních trzích ve Valašském Meziříčí v letech 1932–1939*. Valašsko. Vlastivědná revue č. 12, 2004, s. 11–13.

Abstract

Woman at Rural Market

There were several different roles that women at city, town and market village fairs of Moravia and Silesia played. Most of them were buyers – entire social and professional groups can be identified among them. Traditionally their task was to purchase products necessary for trouble-free running of household: food, the household equipment (mostly used in the kitchen), but also textiles and garments. This rule worked similarly on the other side – in the role of woman as a seller. Here we must differentiate between two groups of market women. The first of them were non-professional housewives (selling dairy products, eggs, mushrooms, herbs, small animals) for whom selling was an occasional business (seasonal or additional way of acquiring certain sums of money). The other group included professional traders who went to the market regularly and it became their main livelihood. The types of goods offered by countrywomen corresponded to standard running of farmstead and to home production. Professional market women enriched this range of products. However, farm products and groceries dominated what they offered. At the beginning, women did not take part in selling other goods, they usually held the role of assistants, or they used to stand in for the male participants of markets on a short-term basis. The number of women, sometimes even running their own business, started increasing only at the end of 19th century.

Key words:

markets – fairs – business – position of woman – country and small town

Těšínské stříbrné krojové šperky

Wiesława Branna

Dějiny Těšínského Slezska, které bylo většinou v minulosti i dnes hraniční oblastí, jsou velmi bohaté, plně vzájemně se mísících vlivů politických, kulturních a náboženských. Díky tomu je zdejší kultura rozmanitá a mnohotvárná. Týká se to také lidové kultury ve všech jejích projevech, jak materiálních, tak i duchovních. Značnou pozornost odborníků a jiných obdivovatelů budily a dodnes budí těšínské lidové kroje ozdobené četnými šperky. Kovové ozdoby, většinou stříbrné, vyráběli mistrovským způsobem kvalitní místní řemeslníci – šperkaři.

Šperky byly původně součástí pouze městských krojů, ale v průběhu 18. století se rozšířily na venkov jako integrální součást nově se utvářejícího lidového kroje, který dnes nazýváme krojem těšínským. Šperky mají svůj původ v oděvech měšťanskošlechtických vrstev z období renesance. Dokládají to nejen dobová vyobrazení, ale také soupisy pozůstatostí a satební smlouvy z Městských knih města Těšína z let 1556–1678. Pozvolné pronikání městského oděvu na venkov probíhalo celé 18. století. Spolu s krojem se v nezměněné podobě dostaly na venkov také stříbrné šperky. Těšínská a jablunkovská šperkaři tak začali vyrábět své šperky nejen pro městskou klientelu, ale také pro četné majetnější vesničany. Dekorativní motivy inspirované renesancí, barokem i empírem se staly zcela plynule součástí kultury venkovského obyvatelstva a tvůrci šperků se poměrně rychle přizpůsobili vkusu zejména ženské části populace.

Hlavními šperkařskými středisky byla města Těšín a Jablunkov. Tato města leží na historických obchodních cestách vedoucích ze západu přes Moravskou bránu do Slezska a Malopolska a také z jihu přes Jablunkovský průsmyk do Těšína. Setkávaly se zde vlivy jižního východu s tradiční kulturou, historicky spojenou s kulturou západní. Příkladem tohoto prolínání je také filigránová technika, která byla kromě jiných používaná při výrobě těšínských šperků.

Oblast výskytu těšínského krojového šperku se shoduje s rozšířením těšínského lidového kroje. Na přelomu 19. a 20. století tuto oblast vymezují obce Mosty u Jablunkova, Řeka, Komorní Lhotka, Hnojník, Třanovice, Chotěbuz a z dnešní polské strany Marklovice, Pruchna, Dziedzice, Bielsko, Brenna, Koniaków a Jaworzynka. Výjimkou v této oblasti je blízké okolí Jablunkova, kde místní obyvatelé nosili odlišný typ kroje. Říkalo se mu *jackovský* a byl zdobený ještě větším počtem šperků než kroj těšínský.

Materiálem pro výrobu šperků bylo hlavně stříbro, ale používala se také měď, cín a olovo. Stříbro se nikdy nepoužívalo čisté, jen s příměsí mědi. Částečně se také používal pakfong nebo alpaka, což byla slitina dovezená v 18. století do Evropy. Alpaka

dokonale napodobuje stříbro. Její pevnost a nízká cena způsobily, že se stala velmi oblíbenou. Hlavně se však používalo stříbro o kvalitě 300/1000 – 800/1000. Kromě profesionálních zlatníků se výrobou šperků zabývali také *fúšeři*, amatérští výrobci slitinových šperků, určených pro méně majetné obyvatele vesnice. Převážná většina šperků je úředně označena platnými dobovými znaky a mistrovskými značkami výrobců. Můžeme proto velmi přesně určit jejich časové zařazení, ryzost a někdy i výrobce. Úřední puncování datujeme od roku 1806. Nové úřední značky pro stříbro s ryzostí 900, 950, 800, 750/1000 byly zavedeny v Rakousku-Uhersku od 1. 8. 1866. Z počátku byl Těšín podřízen filiálnímu puncovnímu úřadu v Brně, a proto byly výrobky označovány značkou F5, později D5. V roce 1868 Těšín přešel pod hlavní puncovní úřad ve Vídni a byla mu přidělena značka A11, která byla používána až do roku 1921.

K neznámějším výrobcům krojových šperků patřili zlatníci působící přímo v Těšíně: Leopold Haas, Karl Mario Haas, Fryderyk Haas, Eugeniusz Haas (pracovali v letech 1810–1902), Emil Wotke (1856–1924), Antonín Wybraniec, Augustyn Kopieczek, Josef Frydrych, Josef Kodela, Josef Wallek, Franciszek Horak. Vynikajícím pokračovatelem zlatnických tradic je žák Franciszka Horaka Wiktor Pieczonka a jeho syn Marcin, který dnes vede otcovu dílnu v polském Těšíně. Neméně známý je také Kazimierz Wawrzyk z Ustroně. Zdá se, že několik existujících zlatnických stříbrných dílen bude garantem pokračování tradice výroby těšinských stříbrných šperků, které jsou unikátní součástí mužského a ženského svátečního kroje na Těšinsku, i když už jen v marginálních proporcích k ostatní výrobě.

Při zpracování stříbrných šperků se nejčastěji setkáváme s technikou odlévání, vytlačování a filigránu. Nejstarší technikou bylo odlévání ozdob do kovových forem – *kastlíků (formflasche)*, vyplněných směsí písku a hlíny, nebo do kamenných forem. Po vyjmutí z formy vychlazený odlitek mohl být dále upravován cizelováním, ažurováním, nebo granulováním. Lité šperky byly pevné a solidní, ale k jejich výrobě bylo zapotřebí značné množství stříbra, což vedlo k zániku této techniky. Snadnější a méně náročnou na spotřebu stříbra byla technika lisování. Zde však byla nejsložitější příprava kovové raznice – *štanice*, do které musel být vyryt přesný motiv budoucího šperku. Motiv byl pomocí palice nebo lisu vytlačen do kovového plechu a následně přebytečné části výrobku byly opilovány a obroušeny. Nepochybně nejobtížnější formou byla technika filigránu, která spočívala ve výrobě ažurových ozdob z tenkého, dvojité zkrouceného stříbrného drátu, sestaveného do jednotlivých elementů – spirál, esovitých závitů a vlnovek, které byly následně spojovány letováním. Technika filigránu byla již známá v Evropě od středověku. Její název pochází od latinského slova *Filum granum* = zrnkovaný drát.

Nejstarší zprávy o existenci zlatnických dílen najdeme již v archívalích z 15. století. Zlatníci nikdy nezakládali cechy, jelikož jejich nízký počet neumožňoval činnost cechovní organizace. Jména mnoha zlatnických mistrů jsou však známá, mnozí z nich založili rodinné tradice trvající několik generací.

Stříbrné a jiné kovové šperky nosily na svých krojích jak ženy, tak i muži. Je zajímavé, že v případě jablunkovského kroje můžeme dokonce říci, že pánové nosili více šperků než ženy.

Rozlišujeme následující typy šperků: háčky, pásy, knoflíky, řetízky, náhrdelníky a různé spony. Nejpočetnější skupinu tvoří háčky (*hočki*), které byly našité po obou stranách živůtku a původně sloužily ke šněrování řetízkem, později se nosily jen jako čistá ozdoba. Háčky se dělaly hlavně technikou odlévání, později technikou filigránu. Háčky a pásy jsou velmi zajímavé po stránce zpracovaných motivů. U nejstarších šperků převládají ornamenty groteskové, arabeskové a boltcové a také zoomorfnní a antropomorfnní. Na litých pásech a některých háčcích se setkáváme s maskarony, ale nejčastějším antropomorfnním motivem je postava anděla v různých podobách – klečícího nebo sedícího anděla v dlouhém řaseném rouchu anebo neoděného andělíčka klečícího, sedícího nebo dřepícího. Figury jsou komponovány tak, že v rukou drží kroužky ke šněrování. Méně častým motivem je král David hraje na harfu. Mezi zoomorfnní motivy patří figura lva, prastarý motiv, který se stal spolu s orlem nejrozšířenějším heraldickým motivem ve středověku. V našich špercích vystupuje v zásadě ve dvou formách – jako vzpínající se zvíře bez koruny, se zdvojeným ocasem, a jako ležící s mohutnou korunou na hlavě. Častým zvířecím motivem je jelen, který bývá některými badateli čtený jako beránek. Doplnuje je vždy rostlinný dekor stejně jako u ptáčích motivů. Ptáčci, o kterých nelze říci, o jaký druh se jedná, jsou většinou zobrazováni jako sedící na větvi, někdy zobající, nebo v páru proti sobě (holubi). Výjimečný je motiv označený jako pelikán a také ryba s trojzubcem. Velmi vzácný je rovněž motiv sv. Jiří s drakem. Početnou skupinu tvoří dvouhlaví rakouští orli. Nejzajímavějším motivem je bezesporu postava mořské panny, a to proto, že se jedná o typický středomořský motiv, a zřejmě velmi spletitými cestami se dostal právě na Těšínsko. Filigránové háčky mají bezpočet tvarů, ozdobené navíc detaily ze zlaceného plechu v podobě plastických nýtků, srdíček, čtyřlístků a rosetek.

Na ramínka živůtku se upevňoval náhrdelník *přodek*, neboli *lancašek*. Řadíme jej k novějším typům těšínského šperku, byl zdoben většinou filigránovými přívěsky. Nosil se jen ke slavnostním příležitostem spolu s honosným pásem.

K sepnutí *košulky* pod krkem se používala malá spona *spinka*. Spinky mívaly srdčitý nebo kruhový tvar, často bývaly doplňovány barevnými sklíčky. Jsou tvarově nejstarší a nosily se také u ženského goralského kroje.

Stříbrné pásy jsou důkazem vysoké umělecké a řemeslné zdatnosti těšínských a jablunkovských zlatníků. Nosily je výlučně bohaté ženy sedláků. Pásy odlévané jsou kombinované s lisovanými motivy. Použitými motivy a zpracováním navazují na renesanční měšťanské pásy. Lité pásy jsou složeny z 10–12 obdélníkových nebo oválných článků propojených ozdobnými panty ve formě karyatid nebo telamonů. Koncem 19. století se k pásům přivěšovaly řetízky s drobnými pozlacenými přívěsky, které splývaly po sukni v podobě řídké sítě. Filigránové pásy se skládají

z několika velkých rozet na podložkách. Rozety bývaly zlacené. Filigránové pásy byly na počátku 20. století tak módní, že si ženy nechávaly předělávat staré odlévané pásy na nové filigránové.

Na území celého Těšínska se setkáváme se stříbrnými knoflíky, vyráběnými technikou odlitku, lisování a filigránu. Byly součástí jak ženských, tak i mužských krojů. Ke šněrování živůtků se mimo jiné používaly dlouhé, několikametrové řetízky.

K jablunkovským krojům se nosily *orpanty* – několikařadové řetízkové ozdoby sepínající svrchní kabátky, muži používali zvláštní spony *čapragy*, ženy zase nosily filigránové perly. Ke spínání a zdobení krátkých špencrů se užívaly dvoudílné sponky *klamry*.

Kolekce těšínských stříbrných šperků v Muzeu Těšínska obsahuje skoro tři desítky stříbrných pásů, desítky kolekcí knoflíků, spon a náhrdelníků a stovky kolekcí hočků. Je to nejucelenější sbírka, jakou známe. Daleko menší počet těchto šperků se nachází ve sbírkách Slezského zemského muzea v Opavě, v polském Těšíně (Muzeum Śląska Cieszyńskiego) a ve Varšavě (Państwowe Muzeum Etnograficzne) a snad i v jiných muzeích. Těšínské stříbrné krojové šperky již byly mnohokrát vystavovány ve výstavních síních Muzea Těšínska a také v několika českých a slovenských muzeích.

Literatura:

- BENATZKY, J.: *Geneze motivů u těšínského stříbrného šperku*. Těšínsko 35, 1992, č.1, s. 3–6.
- DEMBINIOK, M.: *Krojové stříbrné šperky Těšínského Slezska*. Český Těšín 2000.
- GLADYSZ, M.: *Zdobnictwo metalowe na Śląsku*. Kraków 1938.
- STRÁNSKÁ D.: *Lidové šperky ve Slezsku*. Časopis Národního muzea CXVII – CXIX, 1948–1950, s. 3–5.
- TOMOLOVÁ V.: *Těšínské krojové šperky*. Zpravodaj šperkařství 3/1975, Praha 1975.
- TOMOLOVÁ, V.: *Těšínské krojové šperky*. Těšínsko 35, 1992, č.1, s. 1–2.

Abstract

Těšín Silver Folk Costume Jewellery

For many years, the attention of specialists has been aimed at Těšín folk costumes decorated with silver jewellery. They are the result of a gradual diffusion of city jewellers' products among wealthier countrymen; amateur craftsmen (so called *fušeři* – dabblers) used to make jewellery for less wealthy people. Jablunkov and Těšín were main centres of this production. Jewellery was primarily made of silver, but copper, tin, lead and later new materials (German silver) were used as well. The most common methods of making silver jewellery were casting (the oldest technology), extrusion and filigree. There are following types of jewellery: hooks, belts, buttons, chains, necklaces and different brooches. Grotesque, arabesque, auriculated and also zoomorphic (lion, bird, lamb) and anthropomorphic (king David, angel) ornaments prevail on the oldest jewellery. Silver belts became the height of art and craftsmanship of Těšín jewellers' work. The most extensive and comprehensive collection of Těšín silver folk costume jewellery is owned by The Museum of Těšínsko in Český Těšín.

Key words:

Silesia – Těšínsko – jewellery – folk costume – arts and crafts production

Porod jako determinanta postavení ženy ve společnosti?

Klára Brožovičová

Je zcela zřejmé, že genderové rozdělení lidí na *muže* a *ženu* se uplatňuje ve všech, a to i těch nejmenších lidských skupinách. Identifikace ženy či muže vychází ze základního vztahu příroda vs. kultura, přičemž na tomto základu je budována každá lidská společnost. Lidská společnost je tedy sdílena jak muži, tak ženami. To dokládá i citát, kde Kluckohn a Murray tvrdí, že „každý člověk má cosi společného se všemi lidmi, něco jenom s některými lidmi a něco vůbec s žádnými“.¹ Každý jev, ať už se jedná o jev kulturní, nebo biologický, je společností určitým způsobem interpretován. Kulturní výklad společně vytváří a sdílí obě genderové skupiny. To ovšem neznamená, že výkladu podřizují stejným způsobem své chování. Totéž pravidlo může nařizovat odlišnou formu chování pro ženu a pro muže.

Následující příspěvek si klade za cíl analyzovat, jakým způsobem determinuje porod postavení ženy ve společnosti. Jak již bylo řečeno, nepředpokládáme, že by samotný biologický jev determinoval ženu, nýbrž jeho kulturní výklad jako společenský činitel. I v případě kulturní interpretace porodu je prováděna rozdílná identifikace muže a ženy. Je tedy na místě zamyslet se nad následujícími otázkami. Jaký je význam porodu pro ženu a její společnost? Jaké společensky uznávané hodnoty mohou ovlivnit společenský status ženy? Jak je tvořena dichotomie matka – otec? Přetrvává tradiční sociální role ženy i v moderní společnosti?

Zdeněk Justoň ve stati *Žena antropologická* vznesl tvrzení podložené antropologickými fakty, že „sexuální život, tedy vztah ženy a muže v té nejčistší podobě, je přesně tou oblastí, ve které došlo a neustále dochází k onomu magickému přechodu mezi kulturou a přírodou.“² Na této podstatě je postavena základní sociální struktura, kterou se lidský druh odlišuje od svých zvířecích předků, a to tím, že každý jedinec zná svou matku i svého otce, chápaného jako *pater* nikoliv *genitor*. S tímto pochopitelně souvisí také tabu incestu a prudký rozvoj příbuzenských vztahů v lidské společnosti. Tato teze vede k zamyšlení. Pokud by sociální struktura vycházela jedinečně ze vztahu ženy a muže ve smyslu sexuálního života, k čemu by pak bylo potřebné dělení termínů otcovství *pater* – *genitor*? Termín otec ve smyslu *pater* je v mnoha kulturách používán na základě skupinového příslušenství matky, úlohu *otce* tedy může zastávat např. strýc dítěte, který je pochopitelně k matce dítěte v nesexuálním vztahu (dle pravidla incestu). Lze konstatovat, že paternita jako vynález

1 VODÁKOVÁ, A. – VODÁKOVÁ, O.: *Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Praha 2003.

2 JUSTOŇ, Z.: *Žena antropologická*. In: VODÁKOVÁ, A. – VODÁKOVÁ, O.: *Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Praha 2003, s. 261.

lidské společnosti vychází nejenom z oblasti lidské sexuality, ale i z dalších biologických faktů, jako je porod, přičemž především závisí na společenské interpretaci a na společenském důrazu kladeném na tento jev.

Je prokazatelné, že každý biologicky determinovaný jev, je interpretován, kulturně modifikován a různou měrou upřednostňován. Významným přelomovým momentem v životě ženy je porod, který je společností interpretován. Přitom je na něj kladen příznačný důraz. Oficiální vznik nového jedince se odehrává při porodu, nevychází se od jeho početí, společenský význam porodu je tedy podstatně vyšší nežli význam početí (čímž je oslaben i společenský význam sexuality v tomto směru). Chápání porodu jako oficiálního vzniku nového jedince není doménou pouze tradičních společností, ale také společnosti moderní ve sféře veřejných věcí, o čemž svědčí i uvádění data narození nikoliv data početí, rodného čísla atp. do oficiálních dokumentů. Lze namítnout, že důraz je kladen na porod z ryze praktických důvodů, protože je daleko lépe prokazatelnější a lépe datovatelný, ovšem také tato fakta podléhají společenskému zpracování.

Důraz na okamžik zrození kladli i staří Římané, dle principu „*mater semper certa, pater incertus*“. Obdobně na tuto problematiku pohlíží i lingvistické použití slov *mateřství* a *otcovství*. Zatímco *mateřství* je spojováno s *přirozeností* a použití je frekventované, slovo *otcovství* se pojí s kulturní podstatou a využití není tak časté jako u předchozího. Výmluvné je také použití slovních spojení *mateřská dovolená*, *prokázání otcovství*.

Zvláštěm, ale o to více zajímavým jevem byla v tradiční lidové společnosti víra v možnost gravidity, která by byla způsobena démonem. „*Až do 18. století se lidé jakožto vědeckým problémem zabývali podvrženými dětmi a jejich vztahem k ďáblu, podle tehdejšího mínění, nepochybným. K jeho vyřešení bylo třeba zodpovědět otázku, zda čert lidské děti krade a pak je podsouvá jiným, či zda jsou to jeho vlastní děti, které zplodil se ženami lidskými.*“³ Tento způsob zdůvodnění těhotenství pak zcela vylučuje existenci biologického otce.

Jedním z běžných jevů v tradiční společnosti bylo a v současné společnosti stále přetrvává označení tzv. svobodná matka, matka samoživitelka atp. Výchova dítěte je směřována do péče matky, zatímco otec se tohoto aktu neúčastní, nemusí být dokonce ani znám. Svobodné matky na rozdíl od otců nemanželských dětí byly společností sankcionovány, např. hlášením: „*Vítám Vás do kostela, já sem se dopustila...*“ nebo zamítnutím církevního úvodu apod.⁴ Opět je zřejmé, že role otcovství nepodléhá tak silnému společenskému tlaku jako role mateřská. V současné české společnosti stále převládá velké množství neúplných rodin, které tvoří matka s dětmi oproti rodinám, kde děti vychovává samostatně otec.

3 DINZELBACHER, P.: *Svěťice, nebo čarodějky?* Praha 2003, s. 156.

4 Moc dohledu a donucení nebyla uplatňována pouze církví, ale i institucí rodiny, blízkou komunitou apod.

Z hlediska přidělení sociálního statusu mohou nastat ženě různé varianty, markantní změna postavení se vyskytovala zejména u prvorodiček. V případě, že žena nebyla provdána, blížící se porod nebo akt samotný pro ni znamenal buďto nutnost sňatku, nebo přiřknutí statusu svobodné matky. V obou případech porod znamenal proměnu statusu. U vdaných žen téměř žádnou změnu ve statusu nezaznamenáváme, lze konstatovat, že s každým dalším porodem se její status utvrzoval. Opačným případem je neplodnost ženy. Ta ji odsuzovala k nepříliš vysokému společenskému uznání. Vyvozením je tedy fakt, že právě plodnost ve smyslu rodit (důraz opět na akt porodu) je onou společensky ceněnou schopností žen. Tímto faktem lze také objasnit skutečnost, že teprve když žena vychovala řadu dětí a současně ztratila schopnost přivádět na svět další potomky, mohla získat uznávaný společenský status a rozhodovat o veřejných věcech společně s muži. Spolu se schopností rození také totiž ztrácela i status typický pro ženu a současně splňovala podmínku splnění *povinnosti* – na rozdíl od neplodných žen.

Porod můžeme označit za jakýsi přechodový rituál, přičemž o přechodu – změně není pochyb, zrození potomka, změna postavení u ženy apod. Zajímavý je ale i rituální charakter dění kolem porodu. Ritualizaci porodu můžeme částečně přičíst faktu, že rodička byla prakticky ohrožena na životě, proto se jí okolí snažilo pomoci jakýmkoliv způsobem a drželo se ustálených praktik, které se jevily jako ověřené. Mnohdy se jednalo o úkony spojené s magií a vírou v nadpřirozené. Běžně byla rodička podkuřována, napařována, rozplétaly se jí vlasy a všechny uzly v místnosti (založeno na sympatetickém principu) nebo se k ní kladly předměty, které měly mít ochrannou moc před zlými duchy (např. sekyry a jiné ostré předměty). Pomocnou silou měla působit i zařikání, modlitební knížky, obrázky se světcí aj. Budoucnost narozeného dítěte se předpovídala z data a hodiny narození. To nám opět ukazuje na společensky uznávaný význam tohoto procesu. Aby bylo učiněno zadost magické stránce pojící se k porodu, je nutno připomenout, že víra v nadpřirozeno neurčovala ženy a jejich chování pouze při porodu. Všeobecně byla rozšířena víra ve škodlivou moc těhotných žen a šestinedělek. Jejich prostřednictvím působily nečisté či zlé síly po tuto dobu, např. jim byla přisuzována schopnost splašit koně, způsobit nedojivost u krav atd. Těhotné ženy svůj stav proto co nejdéle tajily, aby byly podrobeny přísné

Matka a kmotra jdoucí z úvodu (Strážnice).
1947, J. Hetmánek, sbírka Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici.

Žena z Petrova s dítětem zabaleným v chůvce.
1947, J. Hetmánek, sbírka Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici.

společenské kontrole po co nejkratší dobu. Dohled společenství nad šestinedělkou byl taktéž silný, žena byla skryta v koutě za plachtou, prakticky vyčleněna z veškerého společenského dění.

Přestože porod byl aktem společensky legitimním, byla k němu vázána celá řada tabu. Přítomny u rodičky mohly být pouze ženy, rodina a obyvatelé domu včetně muže byli separováni. Přítomna byla většinou porodní bába, asistentka – vždy žena, v lokálním prostředí zastávala nezastupitelnou funkci. Praktiky, které byly přirození dítěte používány, byť se jednalo také o magické a věrské úkony, nemohli v tradiční společnosti muži nijak ovlivnit – a to ani v případě, že by byl muž knězem (ten totiž k rodičkám

nechodil zaopatřit je v případě úmrtí). Další tabu je spojováno s pojmenováním těhotenství nebo porodu, kdy nebyl tento fakt označen konkrétním termínem, nýbrž jen opisem. Pro úplnost je třeba uvést příklady opisu pro těhotenství – *nacpaná, naditá, široká* – a pro porod – *přišla těžká hodinka, šla do Říma, šla za plachtu, vychodila* aj.⁵ Společenskému tabu podléhala také sexuální stránka pojící se k porodu. Dětem byla otázka, jak přicházejí na svět, vysvětlována různými smyšlenými odpověďmi, jako např. že děti nosí čáp, popř. vrána, kupují se na jarmarku, v pozdější době pak dětem rodiče vyprávěli o koupi v porodnici. Na příkladech tohoto jevu interpretovaného pro pochopení dětmi lze vyzorovat rozdílnost tabu spadajícího na sexualitu samotnou a fakt porodu. Zatímco u sexuálního chování je tabu dodrženo úzkostlivě v plné míře, u zrození se vyskytuje do té míry, kdy se jedná o záležitosti spojené se sexualitou, ale zbylá fakta – vznik nového života připouští, čímž jej také legitimizuje a současně umisťuje právě do tohoto okamžiku.

Jak z četných příkladů, byť různorodých, vyplývá, status ženy byl odvozován z hlavní odlišnosti žen od mužů, tedy ze schopnosti porodit další potomstvo. Díky snadné prokazatelnosti mateřství klade tradiční i současná společnost větší důraz na rodičovství ze strany matky nežli otce. Otcovství je tedy statkem chápaným jako čistě kulturní, mateřství jako přechodný statek na pomezí kultury a přírody. Neznamená to ovšem, že by mateřství chápané v dnešním slova smyslu mělo existenci od pradávna. Vznik opěvovaného mateřství chápaného jako ctnost, s níž bylo

5 NAVRÁTILOVÁ, A.: *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha 2004, s. 45.

v kultuře hojně operováno, spadá až do doby 19. století. Mateřství bylo chápáno za naplnění života ženy, pokud se vyskytla neschopnost počít, vina byla kladena vždy na stranu ženy. Došlo také ke sloučení dvou odlišných oddělených konceptů péče o dítě a aktu porodu v jeden celek. Posun role mateřství od biologické ke společenské formulovali kolem roku 1800 pedagogové Pestalozzi a Froebel.

Na závěr bych chtěla podotknout, že záměrem článku nebylo jakékoliv uplatnění hodnotového hlediska. Idiom osobnosti ženy není chápán jako shodný nebo zaměnitelný s mužem, ale spočívá v systému hodnot, které každá lidská společnost přiřazuje jejich společenským funkcím. Cílem příspěvku bylo zejména nastínit, jakým způsobem jsou společností interpretována neměnná fakta, jako je i akt porodu, přičemž byl brán zřetel zejména na utváření sociální struktury s důrazem kladeným na ženskou populaci.

Literatura:

- ABRAMSOVÁ, L.: *Zrození moderní ženy. Evropa 1789–1918*. Brno 2005.
- BUREŠOVÁ, J.: *Proměny společenského postavení českých žen v první polovině 20. století*. Olomouc 2001.
- DINZELBACHER, P.: *Svěťice nebo čarodějky?* Praha 2003.
- LENDEROVÁ, M. (ed.): *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha 2002.
- LENDEROVÁ, M.–MACKOVÁ, M.–BEZECNÝ, Z.–JIRÁNEK, T.: *Dějiny každodennosti „dlouhého“ 19. století. Život všední i sváteční*. Pardubice 2005.
- LENDEROVÁ, M.–RÝDL, K.: *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha 2006.
- NAVRÁTILOVÁ, A.: *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha 2004.
- VODÁKOVÁ, A.–VODÁKOVÁ, O.: *Rod ženský. Kdo jsme, odkud jsme přišly, kam jdeme?* Praha 2003.

Abstract

Childbirth as a Determinant of Woman's Status in Society?

The gender division of people into 'men' and 'women' is valid in all, even the smallest, human groups. Identification of woman or man stems from the basic relation nature v. culture. Every human society is built on this ground. The goal of this essay is to analyse in which way the childbirth determinates woman's status in society. In case of cultural interpretation of childbearing, distinct identification of man and woman is made. The status of woman in society is derived from the main difference between men and women – the ability to give birth to progeny. Social structure which differentiates humankind from its animal progenitors is among others marked by every individual's knowledge of his or her mother as well as father, who is perceived as 'pater' not as 'genitor'. For a woman, delivery means a break point accompanied by a rite of passage.

Delivery can cause a change of woman's status. The study focuses on these questions: what is the significance of childbirth for woman and her society? What kinds of socially accepted values can influence social status of woman? How is the dichotomy mother-father created? Does the traditional social role of woman still exist in modern society?

Key words:

childbirth – woman's Status – traditional society – cultural interpretation

Plastiky a betlémy současných řezbářů z Pobeskydí ve sbírce Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku¹

Jaroslav Dvořák

Fond lidové plastiky a betlémů Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku představuje ojedinělou ukázkou uměleckých artefaktů vytvořených převážně od 1. poloviny 20. století až do současnosti. Kolekce zahrnuje práce řezbářů z moravské, slezské, polské i slovenské části Beskyd a čítá dnes více jak 250 inventárních čísel od téměř 40 autorů.

Ondřej Zogata: Gajdoš. 1952, Muzeum Beskyd ve Frýdku-Místku.

¹ Studie je dílčím výstupem grantového projektu Ministerstva kultury ČR (č. DB07P01RNK001) s názvem *Lidová plastika a betlémy neprofesionálních tvůrců 20. a 21. století na severovýchodní Moravě a ve Slezsku. Katalog autorů, prací* řešeného PhDr. Jaroslavem Dvořákem v rámci projektu VaV.

Muzejní dokumentace lidové plastiky a betlémářství započala ve frýdeckém muzeu, díky Jožovi Vochalovi, představiteli Národopisného sdružení Sedlišťané a později správci Lašského muzea ve Frýdku-Místku, již na počátku 50. let 20. století.² Vochala zakoupil soubor prací Karla a Jindřicha Nytrových ze Soběšovic,³ Ludvíka Chovance z Frýdlantu nad Ostravicí, Ondřeje Zogaty z Hřčavy na Jablunkovsku,⁴ Františka Koláře ze Šenova.⁵

Plastiky současných autorů ve sbírce Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku

Sbírka plastik Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku nám může poskytnout poměrně ucelený obraz o řezbářské tvorbě současných autorů z Pobeskydí.⁶ Kolekce věno-

2 Řezby pocházely ze sbírky Jana Skarky z Dolních Domaslavic. Byly zakoupeny v roce 1952 a ještě v tomtéž roce byla v Lašském muzeu realizována první výstava řezeb.

3 **Karel Nytra** (1866–1957) – jeho záliba v řezbářství jej provázela od mládí až do konce života. Do 40. let 20. století vyřezával polychromované betlémové figurky z lipového dřeva. Pak vycházely z jeho ruky civilní postavičky havířů, pastýřů, rolníků a jejich žen, muzikantů (všechny s atributy jejich pracovního a společenského zařazení), vyráběl také hrdiny ondrášovských pověstí. Vyřezával je z měkkého dřeva a následně jen tmavě mořil. Postupně přecházel na tvrdé dřevo, které nechával bez povrchové úpravy nebo lehce patinoval.

Jindřich Nytra (Henryk Nitra) (1891–1948) – již od útlého dětství začal vyřezávat betlémové figurky. Nebyl však samoukem, protože se vyučil řezbářství v dílně rodiny Gavlasů ve Frýdku. Nejbližším tématem byl horník a jeho práce, rodina a scény z jejího života, krajiny, horalé, portréty apod. Svůj vztah k tradicím rodného kraje vyjadřoval jak tematikou, tak i charakteristickými prvky těšínského a *goralského* lidového kroje. Vedle volných sošek byly obvyklou formou jeho výtvarného vyjádření náměty a rád jim dával formu triptychu. Těšínská žena v práci doma i na poli byla jeho oblíbeným námětem, který zpracovával formou jednotlivých obrázků nebo kompozic uzavřených do plynule vyhloubeného prostoru s náznaky interiéru nebo volné krajiny. Plastiky a dřevořezby jsou zpravidla signovány a nemají polychromní povrchovou úpravu. Jeho materiálem byla kromě dřeva i hlína, sádra, kámen, bronz, také maloval. Tvořil též sochy, nábytek, kostelní mobiliář, oltáře, reliéfy, v oblasti malby – akvarely a olejomalbu.

4 **Ondřej Zogata** (1904–1965) – těžká choroba v dětství mu zanechala následky po celý život – byl hluchý a němý. Jeho talent objevil a rozvinul prof. Kubiček z Prahy, který v roce 1928 uspořádal na Hřčavě krátkodobý řezbářský kurs. Čerpal z lidových tradic a života lidu v horách. Jeho plastiky zachycují jak každodenní práci horalů (lesních dělníků, zemědělců při práci, cestou na pole, při výrobě šindelů na strouhačích stolicích apod.), tak těžkou ženskou práci v domácnosti, ale vedle pracovních motivů také oblíbené postavy dudáků. Vyřezával většinou jednotlivé plastiky, skládal z nich i větší kompoziční celky (např. betlém). Ponechával vyhlazenému dřevu přírodní barvu lipového dřeva, jen dvě figurky (gajdoš a Ondraš) jsou polychromovány. Svě plastiky signoval celým jménem, iniciálami O. Z., heslem Hřčava nebo smrkovou větvíčkou. Jediným rozměrnějším dílem je dřevěná křtitelnice v hrčavském kostele. Byla zhotovena na zakázku podle projektu. Má tvar kalicha s víkem a je zdobena reliéfní ornamentikou.

5 **František Kolář** (1890–1969) – podle záznamů v pozůstalosti J. Vochaly se kromě Františka zabývali řezbou také jeho bratři Rudolf (narozený roku 1875 v Šenově, vyřezával ptáčky, hračky a betlémy) a Josef (narozený také v Šenově, autor figurek ptáků, z dalších námětů se dochovala jen jedna plastika svěťice). František Kolář vyřezával také různé dekorativní předměty k výzdobě kostela – monstrance, kříže a podobně. Z jeho tvorby se dochovalo pouze několik signovaných a datovaných plastik.

6 Současná figurální plastika lidových tvůrců z Pobeskydí vychází z tradiční dřevořezby v oblasti a v mnohém ji rozvíjí a obohacuje. Odklon od tematické orientace minulosti uvolnil nové námětové okruhy, z kterých je nejčastější retrospektiva (zemědělské práce, práce v lese, havířská tematika). Se

Otmar Kantor: Hra na okarynu. 1992, Muzeum Beskyd ve Frýdku-Místku.

vaná současné tvorbě je vytvářena systematicky od roku 1970 až do současnosti. Největšího rozšíření se sbírka dočkala v roce 1992, kdy bylo pořízeno více než 20 prací vystavených na 1. ročníku Beskydského trienále řezbářů.⁷ Také z dalších ročníků této přehlídky byly zakoupeny nejzajímavější práce, které sbírku ucelují a doplňují.

Sbírka plastik současných neprofesionálních řezbářů ve frýdecko-místecké muzejní sbírce je poměrně obsáhlá a zahrnuje celou oblast Beskyd a Pobeskydí bez ohledu na hranice. Zastoupení jsou v ní autoři z Moravskoslezských Beskyd a Těšínských Beskyd (Frýdecko-místecko, Těšínsko, Třinecko), Beskid Śląski v Polsku (okolí Wisly), Kysucka na Slovensku. Fond obsahuje celkem 75 plastik a reliéfů od 30 soudobých autorů z moravské, slezské, polské i slovenské části Beskyd.

Největšího zastoupení se ve sbírce dostává autorům z Těšínských Beskyd (Těšínska, Třinecka a Jablunkovska). Řezbářství zde patřilo k základním dovednostem každého horala. V této

---

změnou používaných motivů se také změnilo zpodobování zvolených námětů. Zcela vymizely strnulé postoje, které byly nahrazeny snahou o zachycení typové charakteristiky živých lidí pomocí pohybu a gest, snahou zobrazit reálnou představu. Změna nastala i v rozsahu opracování. Plastiky již neslouží kultovní funkci. Jsou vytvářeny spíše pro dekorativní či upomínkový účel. Proto musejí být zpracovány pro pohled ze všech stran. Taktéž došlo k obratu ve využívání i v samotné technice povrchové úpravy plastik. Plastiky soudobých tvůrců jsou často bez povrchové úpravy. Polychromie se takřka neuzivá. Řezbáři své plastiky propracovávají do nejmenších detailů, oceňují přírodní krásu dřeva. Někteří autoři opatřují plastiky tenkou vrstvou bezbarvého laku, který chrání povrch před zničením. Jiní používají k napouštění svých výtvorů mořidlo v různých odstínech hnědé či šedé. V neposlední řadě můžeme změny vidět i v sociálním a profesním zařazení lidových řezbářů z Pobeskydí. Většinou jde o dělníky z různých odvětví průmyslu, bývalé horníky, řemeslníky či zemědělce. Zvyšuje se věk autorů. Často jde již o důchodce – např. průměrný věk autorů na posledním ročníku Beskydského trienále neprofesionálních řezbářů byl 56 let.

7 1. ročník Beskydského trienále neprofesionálních řezbářů, stejně jako několik dalších ročníků této přehlídky, připravila a zorganizovala Mgr. Jiřina Veselská (tehdejší kurátorka fondu plastik a betlémů).

oblasti je dodnes velké zázemí lidové řezby. Z lidových řezbářů, jejichž práce jsou ve sbírce zastoupeny, můžeme jmenovat Ludvíka Jurzykowského (1921) z Dolní Lomné, Bronislawa Procnera (1929) z Dolní Lomné, Josefa Sikoru (1932) z Návsí-Jasení, Františka Siedloczka (1914–1991) z Třince, Jiřího Chybidziuru (1949) z Mostů u Jablunkova, Pawla Kufu (1949) z Mostů u Jablunkova, Jiřího Cieslara (1960) z Třince, Rudolfa Kowalczyka (1942) z Třince, Otmara Kantora (1960) z Mostů u Jablunkova.

Ve fondu se nachází celkem 25 plastik od 9 tvůrců z Těšínských Beskyd.

Pro tyto současné lidové řezbáře je charakteristický ústup od náboženské tematiky, která převažovala v této tvorbě po staletí. Náměty začali hledat v každodenním životě na vesnici, nejčastěji zpodobňují život horala při práci, oddechu i zábavě. Inspirují se taktéž způsobem života, který je obklopoval v dětství (řemeslníci, zemědělské práce, práce v lese).

Ludvík Jurzykowský ve svých dílech charakterizuje zejména tradiční život na venkově.⁸ Bronislaw Procner má naopak své figury značně zjednodušeny, mluvíme zde o špalkovém typu řezby frontálně pojaté. Jeho tvorba je silně ovlivněna polskou řezbou. Postavy vypadají vzhledově podobně, ale při hlubším zkoumání se utvrdíme v tom, že každá je jiná, zachycuje jiný osud, jinou tvář. Procner při jednoduchém tvarovém zpracování dokáže vyjádřit v tváři celou škálu výrazů.⁹ Proto citlivé stylizování námětu výrazně obohacuje jednotu výrazové síly všech jeho plastik. U Bronislawa Procnera se často objevují motivy muzikantů. V jednotlivých postavách vyjadřuje svůj obdiv k hudbě. Zastoupeny jsou u něho, ale i u dalších motivy, které se týkají dávné minulosti – postavy Jánošíka a Ondráše.

Pro tvorbu Josefa Sikory je charakteristické modelování těla od pasu nahoru, spodní polovina těla není tak detailně propracována. Josef Sikora ji ponechává jen

Bronislaw Procner: Muž s holí. 1980, Muzeum Beskyd ve Frýdku-Místku.

8 Např. reliéf *Nakládání sena*, sbírka muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 543 S.

9 Např. plastika *Muž s holí*, sbírka muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 41 572 S.

v náznaku.¹⁰ Při volbě námětu postupuje od nahodilých zdrojů, které ho poutaly svou abstraktivností, k námětům blízkým jeho mentalitě. Postupně se odpoutával od všeho, co mu nebylo přirozeně blízké, co neměl zažité. Náznak pohybu je v Sikorově tvorbě charakteristický.

Plastiky Františka Siedloczka jsou opracovány jakoby v malých ploškách nehlazeně.¹¹ Nakročným, gestem dotváří a zhmotňuje myšlenku. Svou sevřenou kompozicí na sebe upozorňují mořené plastiky Pawla Kufy a pitoreskní kompozice Jiřího Cieslara¹². U Pawla Kufy se setkáváme i se sakrálními motivy.¹³ Třinecké autory dále reprezentuje Rudolf Kowalczyk a jeho mužské postavy – Bezdomevec, Tulák a Pastýř.¹⁴

V menší míře jsou ve sbírkách frýdeckého muzea zastoupeni autoři z Frýdeckomístecka, Ostravska, Havířovska a Karvinska. Ti naopak chápou dřevo jako materiál pro moderní plastiky. Jejich tvůrčí zázemí má již daleko k zánikající vesnické idyle ze vzpomínek pamětníků. Jsou členy městské komunity se vším, co k tomu patří: úspornost vyjádření, nové náměty, vynalézavá povrchová úprava. Jmenovat můžeme Tomáše Cidlíka (1954) ze Sviadnova, Stanislava Gorného (1940) z Frýdku-Místku, Zdeňka Nytru (1947) z Frýdku-Místku, Kamila Kopřivu (1962) ze Staré Vsi nad Ondřejnicí aj. Ve fondu se nalézá celkem 15 plastik a reliéfů od 7 tvůrců z Frýdeckomístecka, Ostravska, Havířovska a Karvinska.

I zde nacházíme práce ojedinělé, respektující v plné míře podobu, jakou nabízí výchozí materiál a některé jakoby naznačovaly, že námět si hledá svůj materiál a řezbář je zde více poučeným korektorem díla, započatého přírodou – řezby Milana

Rudolf Kowalczyk: Pastýř. 1992, Muzeum Beskyd ve Frýdku-Místku.

10 Např. reliéf *Pieta*, sbírka muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 547 S.

11 Plastiky *Horalka*, sbírka muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 10 982 S a *Horál*, sbírka muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 10 965 S.

12 Skupina *Sucho*, sbírka muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 533 S/1–9.

13 Plastiky *Rodina*, sbírka muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 510 S a *Pieta*, sbírka muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 511 S.

14 Sběrka muzea Beskyd ve Frýdku-Místku: *Bezdomevec*, inv. č. FM 41 572 S, *Tulák*, inv. č. FM 47 513 S, *Pastýř*, inv. č. FM 47 514 S.

Obody (1941) z Mniší.¹⁵ Svou poetičností poutají plastiky Ludvíka Krajička (1942), které byly původně určeny pro domácí betlém.¹⁶

Kompaktní soubor ve frýdecko-místecké sbírce představují práce autorů ze Slovenska (z Kysúc). Z těch se profiluje několik celků, které spojuje obdobný náhled na skutečnost, inspirační zdroje a v některých případech i technika opracování. Tento jednoduší soubor zahrnuje práce Jána Kolesára (1921), Miroslava Kolesára (1941), Jána Podsklana (1951), Milana Beláse (1951), Jána Kadury (1918), Antona Kadury (1954) a Petera Kordeka (1930). Sbíрка zahrnuje 15 řezeb od 7 autorů z Kysúc.

Všichni tito autoři námětově čerpají z osobních vzpomínek a tradičního vesnického života. Ján Kolesár se od ostatních odlišuje výraznou epikou námětu a také způsobem ztvárnění postav i celých kompozic. Jeho práce jsou poznatelné na první pohled.¹⁷ Kolekce otce a syna Kadurových je formálně nepatrně odlišná, námětově však kompaktní.¹⁸ Milan Belás se pustil i do rozměrově náročných prací.¹⁹ Celkově je výtvarný projev slovenských autorů přirozený, plný osobního zaujetí. Práce jsou svým způsobem idylickou kronikou zaniklého života Kysúc, i když místy ovlivněnou poněkud pokřiveným povědomím tradice vyznačujícím se kodifikovanými náměty (Jánošík, Zbojník aj.).

Všimáme-li si formální stránky děl, zdá se, že mnozí naši i slovenští autoři se obávají prostorového zpracování materiálu,²⁰ v posledních letech přibyla do sbírky celá škála reliéfů hlouběji či mělce zpracovaných, desky mají často kůru na hranách, povrch práce je pouze nepatrně upraven bezbarvým lakem, či je bez závěrečné úpravy.

Vzhledem k nástrojovému vybavení řezbářů stále převládá dobře opracovatelné lipové dřevo, do ostatních druhů, zejména ovocných stromů či vrby apod., se používá jen ti, kteří výjimečnost struktury materiálu využívají k dotvoření výsledného dojmu plastiky.

Překvapením pro neodborníky mohou být u nás málo známé práce polských autorů. Tradiční tvorba moravská a slovenská zahrnuje v posledních padesáti letech spíše náměty profánní (práce v zemědělství, v lese, hudbu, tanec apod.),²¹ zatímco polští autoři zpodobňují zejména sakrální náměty, nebojí se polychromie či jiné povrchové úpravy.

15 Plastika *Atmosféra*, sbírka muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 53 667 S a plastika *Křídla noci*, sbírka Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 53 666 S.

16 Plastika *Pastýř s ovce*, sbírka Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 532 S.

17 Např. plastika *Mletí obilí*, sbírka Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 524 S.

18 Např. plastiky A. Kadury *Pradlena*, sbírka Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 527 S či plastika *Žena s hráběmi*, sbírka Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 523 S.

19 Plastika *Matka s dítětem*, sbírka Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 522 S.

20 Výjimku tvoří práce Kadurových a Jána Podsklana – plastika *Rozsévač*, sbírka Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 30 991 S.

21 Z českých a slovenských autorů se setkáváme se sakrálními náměty pouze u Pawla Kufy, Otmara Kantora, Jiřího Chybidziury a Petera Kordeka.

Kolekce plastik a reliéfů autorů z Wisly, Koniakowa a okolí dokazuje odlišnost polské tvorby od jiných oblastí Beskyd. Tvoří ji 20 řezeb s převážně religiózními náměty. Autorů zastoupených ve sbírce Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku je celkem 7 a jsou to: Wladyslaw Bielez, Witold Bojko, Tadeusz Procner, Wladyslaw Procner, Tadeusz Rucki, Daniel Rucki, Pawel Lazar (všichni jsou současnými žijícími autory narozenými v 1. a 2. polovině 20. století). U dvou posledních autorů se můžeme částečně setkat i s profánními náměty.²² Kvalitou ztvárnění upoutají zejména řezby postav P. Marie a Krista Bolestného u Tadeusze Procnera a Witolda Bojka.²³ Na rozdíl od ostatních s jednoduchou plošnou polychromií matného povrchu napodobujících v kombinacích barvy užívané ve výklenkových plastikách z 19. století (modré pláště, červené šaty P. Marie, bílé šaty andělů apod.) jsou jejich polychromované postavy nestrnulé s vynikající propracovaností detailu.

Nashromážděné plastiky nespojuje ani původní povolání autorů, ani vazba k jednomu místu či jeden pramen inspirace, každý z nich se snaží svým způsobem ve své tvorbě zachytit to, co ho obklopuje, co ovlivňuje jeho pohled na okolní svět, často nostalgicky upřený do minulosti. Jejich práce i ono „sami“ jsou neoddelitelnou součástí našich dnů, které obohacují oživením tradice v námětech a materiálu, dávají nám nahlédnout do jejich osobitého světa, který nás znovu a znovu udivuje svou hloubkou a originalností. Konfrontace na výstavách, přehlídkách a řezbářských plenérech s tvorbou autorů z jiných regionů vyznívá pro autory z Beskyd, ať již žijí na jejich moravské, slezské, slovenské nebo polské straně, velmi příznivě. Zúročují ve svých plastikách hluboký vztah k lidové tradici regionu, ze kterého pocházejí.

Betlémy ve sbírce Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku

Betlémy tvoří ve frýdecko-místecké sbírce poměrně reprezentativní skupinu. Všechny byly vystaveny na některém z 6 ročníků Beskydského trienále neprofesionálních řezbářů a poté zakoupeny do sbírek Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku. Fond obsahuje celkem 15 betlémů od 13 autorů z moravské, slezské, polské i slovenské části Beskyd. Ať již to jsou řezbáři z Frýdku-Místku, Havířova, Čadce, Wisly či Istebné. Někteří tvůrci jsou ve sbírce zastoupeni jak betlémy, tak i volnými plastikami nebo reliéfy (Jiří Chybidziura, Klement Brokeš, Pawel Kufa, Anton Kadura).

Sledujeme-li frekvenci námětů neprofesionálních řezbářů, vidíme, že betlémy jsou pro ně jistým prubířským kamenem ani ne z důvodu náročnosti provedení, ale pro výjimečnost. Až na výjimky betlém jednou dokončený nemá pokračování v dalším, rozsahem nebo provedením reprodukcím původní kompozici. Tvorbu nového

22 Např. reliéf *Rozsévač*, Daniel Rucki, sbírka Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 521 S, plastika *Goral* od Pawla Lazara, sbírka Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 536 S.

23 Např. plastika *Kristus Bolestný* od Witolda Bojka, sbírka Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 537 S a plastika Tadeusze Procnera *Madona*, sbírka Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 539 S.

nejčastěji vyprovokuje přání nejbližších přátel nebo příbuzných. Potřeba vyjádřit své pocity, vzpomínky či názor právě vytvořením betléma není prokazatelná na rozdíl od řady plastik nebo kompozic, které byly vytvořeny jako obraz vnitřního autorova světa.

Zkoumáme-li celou kolekci 15 vyřezávaných betlémů současných autorů, jež jsou uloženy ve frýdecko-místeckém muzeu, můžeme své poznatky, týkající se materiálu, techniky, barevnosti, rozsahu celé kompozice, frekvence postav, ale také předloh, shrnout do několika

konstatování. Materiálem je převážně lipové dřevo, které je také nejčastěji užíváno k tvorbě jiných plastik, převažuje zde výrazně snaha využít zkušenosti s opracováním známého druhu před možností ozvláštnit celé dílo originálním výběrem materiálu. Techniku rovněž můžeme odvodit od způsobu, jakým jeden každý autor tvoří. Ti, kteří jsou zvyklí užívat nože v několika variantách základního nástroje, zůstávají u něho při tvorbě postav betléma: Jiří Chybidziura z Mostů u Jablunkova, Klement Brokeš (1937) z Havířova, Jan Kocjan (1940) z Wisly, Stanislav Gorný z Frýdku-Místku), někteří naopak používají dlát, pomocí nichž dávají podobu původnímu špalíku (Pawel Kufa z Mostů u Jablunkova, Jaroslaw Gluza (1963) z Wisly). Někteří využívají jako při volné tvorbě obou typů nástrojů. Nenacházíme zde žádné rozdíly mezi úrovní zpracování, jistá nedokonalost je signifikantní pro volnou tvorbu betlémů. Z této setrvačnosti i neumělosti technického zpracování vystupují tři osobnosti. První je Jiří Grimm (1961) z Frýdku-Místku, druhá Jan Kocjan z Wisly a tím třetím je Anton Kadura z Podvysoké u Čadce.²⁴ Postavy mají podrobněji opracované, poměrně drobné, dbají na detail. Na rozdíl od ostatních cítíme zde jistou rutinu v postupu práce a maximální racionalitu projevu. Jedním z vysvětlení může být i skutečnost, že se jim řezbářství z konička stalo obživou a počet jejich prací je často určován poptávkou.

V povrchové úpravě převládá neupravené dřevo, někteří – např. otec a syn Kadurové – ponechávají své práce hovořit světlou barvou lípy, někteří se snaží tento příjemný odstín zdůraznit voskováním či lakováním matným bezbarvým lakem (Chybidziura, Brokeš). Pouze výjimečně je trvalou součástí výtvarného projevu moření, které vytváří v kombinaci se světlým odstínem zajímavé protiklady. Typickým

Ján Kadura: Kadurův betlém. 1994, Muzeum Beskyd ve Frýdku-Místku.

²⁴ Jiří Grimm, *Grimmův betlém*, sbírka Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 505 S, Jan Kocjan, *Szopka*, sbírka Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 504 S, Anton Kadura, *Kadurův betlém*, sbírka Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 501 S.

příkladem jsou všechny Kufovy práce. Autoři, kteří převážně pracují s barvou ve volné tvorbě, omalovávají darovníky, Tři krále i Svatou rodinu svým charakteristickým způsobem. Někteří používají vodové barvy, jiní nechávají barvu, aby vytvářela dynamiku každé postavy – Jan Bojko (1934) z Istebné a Grimm. Zcela ojedinělým způsobem využil polychromii Gustav Brudný (1926) či Kocjan na jedné ze svých *szopek*.²⁵ Tyto betlémy jsou polychromovány pouze zčásti (figury), kulisy zůstávají bez povrchové úpravy.

Jan Kocjan: Kocjanův betlém. 1994, Muzeum Beskyd ve Frýdku-Místku.

Pohlížíme-li na betlémy beskydských řezbářů z hlediska početnosti postav, až již darovníků, muzikantů, zvířat, vidíme značné rozdíly: na jedné straně stojí Svatá rodina v podání Kufově, Kadury ml. či Bojka. Na druhé straně nalezneme kompozice sestávající ze Svaté rodiny, osla a volka, Tři králů, jednoho či dvou darovníků a pastýře s ovečkami. Poměrně málo jsou zastoupeny betlémy obdařené většími skupinami darovníků tak, jak jsme je zvyklí vídat, např. v kostelních betlémech. Zde jakoby převažovala malá zkušenost se zpodobněním rozličných figur v pohybu, či práci apod. Řezbáři opakují motivy ze své volné tvorby, zejména té, která je inspirována prožitky z dětství na vesnici a v hospodářství. V Brokešově betlému objevíme řadu pastýřů a darovníků stejně jako u Chybidziury či ve Velkém Kufově betlému (zde zaujmou zejména muzikanti).²⁶ Zcela mimo tyto velké kompozice stojí polské *szopky* zastoupené Janem Kocjanem či Jaroslawem Gluzou.²⁷ Zde léty propracovaná kompozice s místem jednotlivých postav jako by utlumila autorskou volnost a svobodu projevu.

Uspořádání jednotlivých betlémů určuje také rozsah pozadí, či existence a podoba betlémského chléva. Dlužno říci, že některé s jakoukoliv architekturou nepočítají, zde je typickým příkladem *Kufův betlém* či Bojkovo *Narození Ježíška*. Jiní zase na podložku přidávají kolmé pozadí mající různou podobu – u Brokeše skály s městem, u Chybidziury chléva s členitými střechami a stěnami, u Grimma a Kocjana typického objektu se sedlovou střechou a volnou přední stěnou.

25 Již výše zmiňovaný betlém Jana Kocjana, *Szopka*, sbírka muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 504 S. *Szopka* je polský výraz pro betlém.

26 Klement Brokeš, *Brokešův betlém*, sbírka muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 49 567–49 601 S/1–18, Jiří Chybidziura, *Velký betlém*, sbírka Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 549 S. Paweł Kuřa, *Kufův betlém*, sbírka Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 506 S.

27 Jan Kocjan, *Szopka*, sbírka Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 47 504 S, Jaroslaw Gluza, *Betlémská jizba*, sbírka Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, inv. č. FM 58 534 S.

Pawel Kufa: Kufův betlém. 1992, Muzeum Beskyd ve Frýdku-Místku.

Je třeba se zmínit ještě o jedné věci a tou je individuální autorský přístup k námětu, existence či absence předlohy, vzoru apod. Zde jsou naše zjištění často odkázána na informaci samotných řezbářů. Někteří přiznávají ovlivnění např. kostelním betlémem, jiní vyobrazení v knize a časopise, reprodukcí obrazu. Někteří, a to zejména polští, jsou vázáni určitou tradiční představou, jak má *betlém* vypadat, a k té se přibližují. Nejoriginálnější jsou ti, kteří nemají zpravidla oporu ve své víře a pojmají betlém jako příběh o narození a pomoci jedněch chudých jinému chudému: Kufa, Kadura st., Gorný. Otázkou zůstává, jak na tak výrazně vytvořenou předlohu řezbář reaguje a nakolik se jí nechá ovlivnit. Zdá se, že čím je řezbář profesionálněji vyškolen, tím více je ochoten a schopen respektovat předlohu, neboť mu to jeho technické vybavení a zručnost umožňují. Svým způsobem „nevyškolený“ samouk nemající tolik zručnosti a pohotovosti v nakládání s materiálem i nástrojem zůstává více svůj. Klasickým příkladem je tvorba Chybidziurova.

Poslední otázkou je vztah autorů k betlémům, které vytvořili. Poměrně často je nejvíce zapsán v autorově mysli první pokus. Tyto betlémy zůstávají v rodině, jsou někdy dotvářeny postupně a obohacovány o další darovníky či zvířata. Další

Jiří Chybidziura: Velký betlém. 1995, Muzeum Beskyd ve Frýdku-Místku.

Z hlediska muzejního pracovníka si lze pouze postesknout, že muzejní sbírky s tře-
hem naplno prohrávají.

Ve sbírce Muzea Beskyd jsou umístěny betlémy těchto současných autorů: Klementa Brokeše z Havířova, Gustava Brudného z Vendryně, Michala Dupkaniče (1929) z Frýdku-Místku, Jaroslava Gluzy z Wisly, Stanislava Gorného z Frýdku-Místku, Jiřího Grimma z Frýdku-Místku, Jiřího Chybidziury z Mostů u Jablunkova, Antona Kadury z Podvysoké, Jána Kadury z Turzovky, Mieczysława Kamieniara (1934) z Koniakowa, Jana Bojka z Istebné, Jana Kocjana z Wisly, Pawla Kufy z Mostů u Jablunkova.

Prameny a literatura:

Sbírka Muzea Beskyd Frýdek-Místek, fond Plastiky a betlémy.

II. beskydské trienále neprofesionálních řezbářů. Katalog výstavy. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek. Frýdek-Místek 1995.

III. beskydské trienále neprofesionálních řezbářů. Katalog výstavy. Muzeum Beskyd Frýdek-Místek. Frýdek-Místek 1998.

BENATZKY, J.: *Ondřej Zogata.* Těšinsko 37, 1994, č. 1, s. 25–26.

CHADRABA, R.: *Řezbář Karel Nytra zemřel.* Radostná země VII, 1957, s. 96.

CHADRABA, R.: *Tradice lidové plastiky na Frýdecku.* Radostná země III, 1953, s. 97–102.

KUFA, P.: *Současné lidové řezbářství na Těšinsku.* Těšinsko 40, 1997, č. 2, s. 28.

Lidové řezbářství na Těšinsku. Katalog výstavy. Český Těšín 1980.

SIKORA, W.: *Henryk Nitra.* Bielsko-Biala 1981.

kompozice vytvořené k betlému nechávají se ovlivnit reprodukcemi či tištěnými předloham, přáním objednavatele na rozsah. Výjimkou jsou snad práce Kadury ml., který svůj betlém do bytu vytváří v mnoha obměnách.

I mezi beskydskými řezbáři a tvůrci betlémů najdeme ty, kterým se volná tvorba stala z radosti obživo-
vou, i když se tyto dvě skutečnosti nemusejí vždy potírat. Je stále obtížnější získat betlémy do muzejních sbírek, neboť jsou v současnosti na trhu starožitností velmi výnosným artiklem.

- SPYRC, A.: *Lidový řezbář z Těšínska František Siedloczek*. Těšínsko 33, 1990, č. 4, s. 28.
- VESELSKÁ, J.: *Lidové betlémy v muzejních sbírkách*. Těšínsko 32, 1989, č. 1, s. 32–33.
- VESELSKÁ, J.: *Lidové umění ze sbírek Vlastivědného ústavu ve Frýdku-Místku*. Frýdek-Místek 1973.
- VESELSKÁ, J.: *Průvodce výstavou z Beskydského trienále neprofesionálních řezbářů*. Frýdek-Místek 1992.
- VESELSKÁ, J.: *I. beskydské trienále neprofesionálních řezbářů 1992*. Těšínsko 36, 1993, č. 1, s. 21–24.

Abstract

Carvings and Nativity Scenes by Contemporary Woodcarvers from Pobeskydí in the Collection of The Museum of Beskydy Frýdek-Místek

The Museum of Beskydy Frýdek Místek has been engaged in documentation of folk carving and Christmas crib making in Pobeskydí region for many years. The collection had already been started at the beginning of 1950s (the first exhibition took place in 1952) thanks to J. Vochala, curator of The Lach Museum in Frýdek Místek. The collection of folk carvings and Nativity scenes of The Museum of Beskydy Frýdek-Místek represents a unique demonstration of works of art created mainly from the first half of the 20th century up to now. After viewing this collection, one will find out that it shows a relatively accurate picture of the development of folk carving and Christmas crib making in the 20th century and at the beginning of the 21st century, not only in north-eastern Moravia but also in frontier regions of Beskydy. The collection includes works by woodcarvers from Moravian, Silesian, Polish and Slovakian parts of the Beskydy Mountains, and numbers 250 inventory items from almost 40 authors. The collection is now being closely and critically studied, evaluated, and individual works are classified. The examination will result in a catalogue of authors and carvings represented in the museum's collection which will extend possibilities of study. It will also become the foundation for the creation of a new programme of collection leading to the systematic addition of folk carvings and Nativity scenes to the collection of The Museum of Beskydy Frýdek Místek.

Key words:

carving – Christmas crib making – contemporary authors – museum collection – north-eastern Moravia and Těšín Silesia

Ledování

Zdeněk Škorpík

Chci Vám napsat něco o práci, která bývala každou zimní sezónu samozřejmá a bez níž by se dříve žádný hostinský neobešel. Bylo to ledování.

Protože bratr mého dědečka býval hostinským, pamatuji si na vše, co s ledováním souviselo. *Lednici* jsme mívali v našem domě. Byla to místnost celá zapuštěná do země o velikosti 5 x 5 x 5 m a obestavěná 60 cm silnou kamennou zdí. Vcházelo se do ní sklepem, který měl ze strany lednice ještě předsíňku (asi 3 x 3 m velkou), kvůli lepší tepelné izolaci. V předsínce byla po celý rok teplota mírně nad nulou a ukládaly se zde věci na zchlazení. Hlavně maso, salámy, kastle s pivem a sodovkami.

Do lednice samé se vešlo 75 koňských fůr ledu, který si hostinský během roku odebíral a používal jej do výčepu na chlazení nápojů, hlavně sudového piva. Že toto chlazení dobře a spolehlivě fungovalo, dosvědčovala – hlavně v létě – spokojenost hostů s dobře vychlazeným pivem. Proto se hostinský snažil, aby ve vhodné době v zimě nashromáždil dostatek kvalitního ledu, který by mu vystačil na celý rok.

Ledování na rybníku nad dolnopaseckým mlýnem v Rožnově pod Radhoštěm. 30. léta 20. století, pozůstalost Aloise Bělůnka.

Postup při ledování byl následující:

Hostinský měl svůj malý rybníček, který byl přes léto vypuštěn a používán jako zahrádka. Před Vánoci se napustil vodou do hloubky asi 60–80 cm. Pak se čekalo, až uhoří mrazy. Nejlépe bylo, když mrzlo na sucho – bez sněhu. Když byl led asi 15–25 cm silný, což bylo ideální, najal si hospodský lidi, kteří začali led sekýrami rozrušovat. Začínalo se od zadní strany rybníka a vysekávaly se kry asi o velikosti stolu. Ty se pak háky přitahovaly ke břehu, vytáhly na břeh, kde se rozsekaly na menší kusy. Kusy se házely do vozů. Sedláci je pak s koňmi odváželi k lednici.

Lednice měla na stropě otvor, kudy se led z fůry házel dovnitř. Vždy po navezení několika fůr se led v lednici dřevěnými paličkami rozbíjel na kousky velikosti šterku. Když byla lednice plná, což trvalo dva až tři dny, otvor ve stropě se utěsnil. Led takto uskladněný vydržel v lednici až do nové zimy.

Při ledování dával hostinský najatým pracovníkům kromě jídla též horký čaj s rumem a svařené víno, aby se zahřáli. Na to se všichni vždy velmi těšili, neboť se vůně horkých nápojů rozlévala po celém dvoře.

Nechyběly také různé příběhy, o kterých se pak dlouho vyprávělo. Obyčejně se v každém roce někdo vykoupal. Pokud hodně mrzlo, šaty na něm ztvrdly jako krunýř, a tak musel být rychle odvezen s ledem do vesnice, kde u kamen roztával, aby se mohl převléci do suchého. Jindy zas zůstal někdo na kře uprostřed rybníka jako trosečník, jinému vypadla z rukou sekýra, klesla ke dnu a musela se lovit.

Poslední ledování se konalo roku 1949. Toho roku si hostinský koupil nový chladicí pult. Zůstala jen velká lednice a s ní mnoho krásných vzpomínek na časy zimního ledování.

Silůvky, 1983

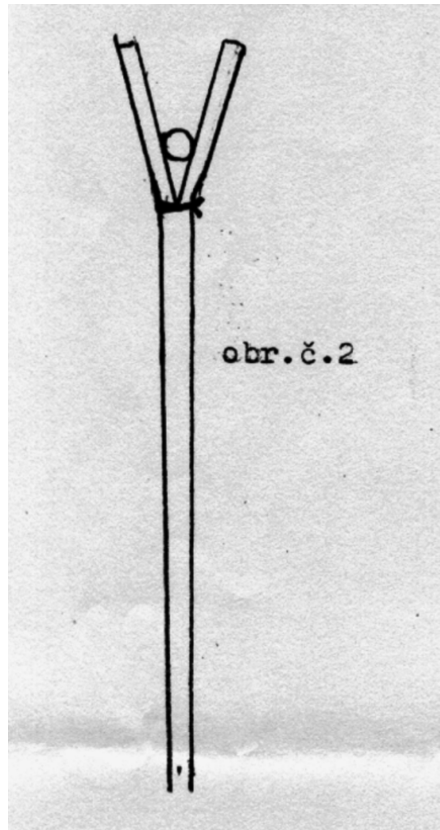
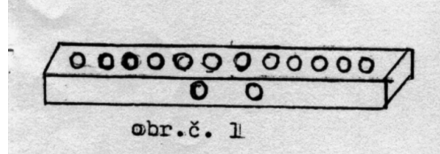
Hrábě

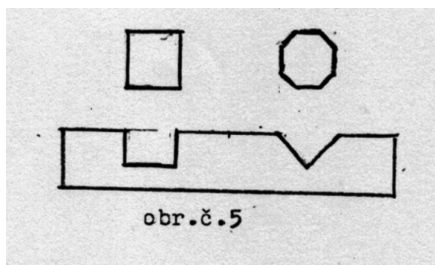
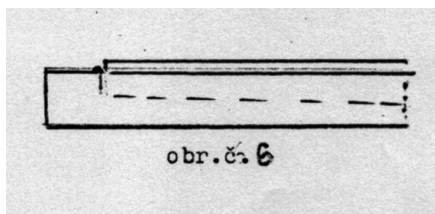
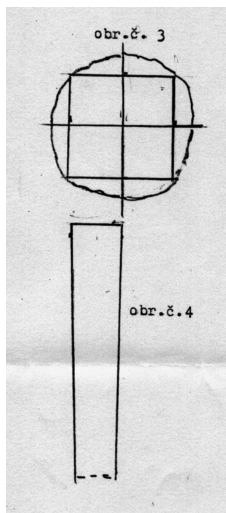
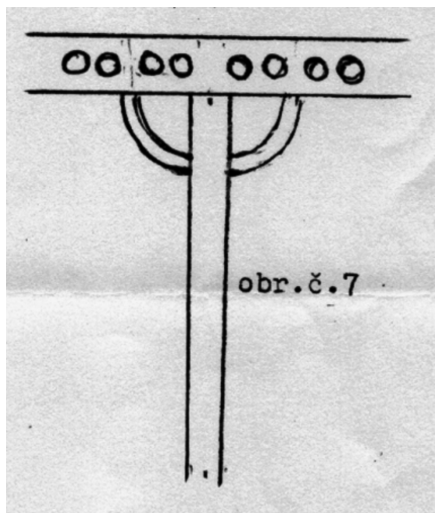
František Pešík

Zmíním se o hrábích a jejich výrobě na Manětínsku a Kralovicku.

Práh se u nás říká trámečku, do kterého se zarážejí *zuby*. Do *prahu* se vrtá většinou 12–13 děr o průměru asi 9–10 mm, v rozmezí 40–45 mm (obrázek č. 1), někdy i více. Já sám dělám *prahy* z osikového dřeva, aby byly lehké. Osika je měkká, proto se do ní zub dobře *zakousne*. Obzvláště dnešní zuby z umělé hmoty s obvodovými výčnělky na silnějším konci v *prahu* dobře drží, nemusí se zajišťovat hřebíčkem. Staří hospodáři u nás také dělávali *prahy* z vrby, byly i lehké. Často se *práh* také dělával z rozlámaných kosišťat, síla vyhovovala.

Hrabiště (ná sada) se u nás obvykle dělá z *potlačeného* smrčku – smrčku z houštíin, kde pomalu roste, a má proto pevné dřevo. *Hrabišťata* se řezala obvykle v zimě, protože na to byl čas. Já sám je řezu raději na jaře v míze, poněvadž se dají snadno oloupat a jejich povrch zůstane hladký, nemusí se hoblovat, a tak zůstane hrabiště nenarušené, pevné. Vyčnívající součky se opracují rašplí, případně pilníkem a skelným papírem. *Hrabiště* dole rozříznu, do rozštěpu vložím špalíček dřeva a nechám vyschnout ve stínu. Aby rozštěp nepraskl dále, zajistím jej drátem nebo hřebíčkem (obrázek č. 2). Po vyschnutí zasadím hrabiště do *prahu*. Někdy se spoj zpevňuje smrkovou nebo rákosovou větvičkou (obrázek č. 7).

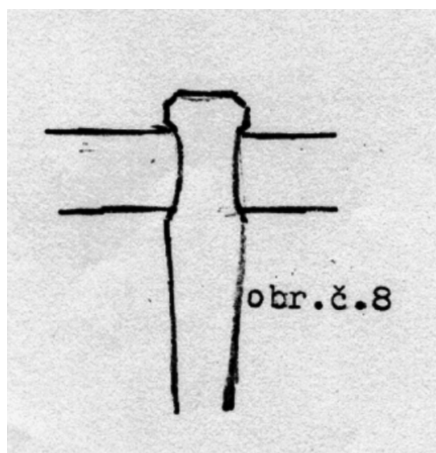
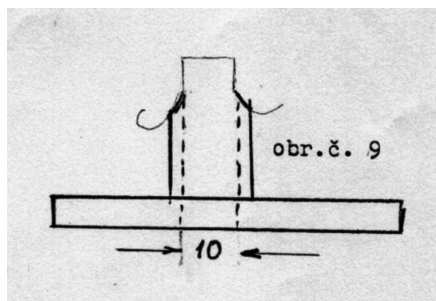
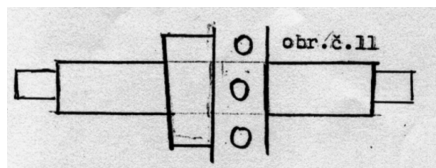
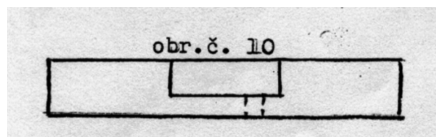

Dnešní výrobci hrábí řezou *hrabišťa-ta* z prken, často jde řez *přes léta* a *hrabišťa-ta* se pak lámou. Mladí lidé rozlá-mou hodně hrábí. Mladíci mají hodně síly a málo citu, chtějí být s uloženu prací hned hotovi. Hrábě jim v rukou *jen hoří*, jak říkávali starší lidé.

Zuby se dělaly většinou z šípkové-ho, hlohového, akátového, bezového nebo jiného tvrdého dřeva. Z těch se zub „hladil“ a netřepil se. Postup při výrobě zubů: Kmínky dřev silné asi 5 cm se na-řezaly na špalíčky asi 15 cm dlouhé. Špa-líček se rozštípl na čtyři díly (obrázek č. 3) a každý dílek se osekal do čtyřhranu (obrázek č. 4). Ke špičce se osekávalo já-dro dílku, protože *oblana* byla pevnější. Pak se tyto polotovary daly uschnout.

Zaschlé polotovary se opracovávaly na zuby pořizem, nebo jen nožem a klemem. Zručnější hospodáři je hoblovali. K tomu účelu měli jako pomůcku prkénko se dvěma zářezy.

Prkénko se upnulo do hoblice (*ponku*). V prvním zářezu se zub ohobloval do čtyř-hranu (obrázek č. 6), ve druhé trojúhelníkové drážce se hoblíkem srazily hrany. Tak

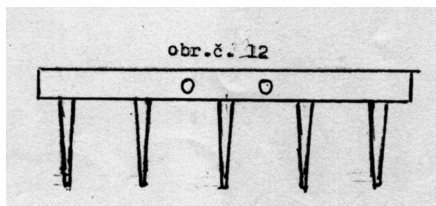

se získal pěkný osmihranný zub (obrázek č. 5).

Hotové zuby se zarážely do *prahu*. Aby *práh* při zarážení zubu nepraskl (musel jít do otvoru pevně), měli přípravek, který se upínal do hoblice mezi *ponkháky*. *Práh* se vložil do přípravku, zaklínával, takže byl pevně stlačený a při nabíjení zubu nepraskl (obrázky č. 10, 11). *Práh* se po zaražení každého zubu musel posunout o jeden otvor a znovu zaklínovat, aby byl otvor při zaražení zubu těsně zatažený. Tento způsob výroby zubů a jejich zarážení jsem se naučil od koláře v Kralovicích. Aby byly zuby přesně stejně silné a nemusel se každý měřit, protahovaly se kovovým přípravkem s požadovaným průměrem (obrázek č. 9).

Pokud se dnes dávají do hrábí dřevěné zuby, je dobře je zajistit malými hřebíčky, rovněž tak *hrabišřata* v *prahu*. To ovšem staří hospodáři nedělali, obojí se zajišťovalo dřevěnými klínky, aby hřebíček nevypadl a nepřišel do sena a dobytek si ho nevpichl do tlamy. Klínování dřevěnými klínky mělo jednu velkou nevýhodu – hrábě se rozeschly a klínky vypadávaly, ztrácely se zuby a *prahy* odpadávaly od *hrabišřat*. Proto jsme při cestě na louku dávali hrábě na chvíli do potoka, aby vše dobře drželo. Zuby se také někdy dělaly s hlavičkami, zatloukly se asi do mokrého *prahu*, ten se zatahl a zuby dobře držely (obrázek č. 8).

Když jsem soukromě hospodařil, dělal jsem hrábě v různých šířkách. Na obracení sena byly užší asi 50 cm, na pohrabování asi 70 cm široké. Ještě dnes je na půdách možno vidět hrábě

na obracení ječmene a ovsa. Měly normálně široký práh, ale jen pět zubů přiměřeně silnějších a asi 20 cm dlouhých (obrázek č.12). Jať se sekala na hrsti buď kosou-plachetkou, hrabicí, nebo strojem-hrst'áčkou a nechávala se ležet na strništi. Při obracení se přistoupilo k hrsti ovsa, pracovník proti sobě těmito

hráběmi hrst nahrábl, strčil pod ní nohu a nadzvedl ji a pak ji hráběmi obrátil směrem k sobě. Práce šla rychle.

I na pohrabování strnišť se dříve používaly velké hrábě – asi 150–160 cm široké s přiměřeně dlouhými zuby a silnějším *hrabištětem*. Říkali jsme jim *býk*. Tuto práci obstarávaly o prázdninách většinou děti.

Dnes je všechna práce se dřevem na venkově velmi usnadněna. Mnozí mají pily na řezání prken, hoblovky, protahovačky, vrtačky a další stroje a pomůcky.

Brdo, 1994

Z archivu České národopisné společnosti vybrala a k vydání připravila
Helena Šenfeldová

Abstract

Contributions by Correspondents of Czech Ethnographical Society.

Contributions by correspondents of Czech Ethnographical Society create a new section of Ethnographical Bulletin. A lot of valuable field information has been acquired in this way over the years.

Zdeněk Škorpík writes in his text *Icing* about already extinct practice connected in the past primarily with innkeeping and business. The ice which was broken in pieces during winter was transferred to specially adapted rooms where it was used for keeping food and drinks cool until next winter. The practice of icing in Silůvky stopped at the end of the 1940s.

The article by another correspondent, František Pešík from Brdo in Plzeň region, brings a detailed description of making wooden rakes used on farms (*Rakes*). Simple technological process and instruments were used by rake making in domestic conditions. Rakes differed according to the purpose for which they were used: narrow ones served for hay tedding, wider ones for raking stubble fields and there were also special rakes for tedding barley and oat.

Gratulace Aleně Plessingerové

PhDr. Alena Plessingerová, CSc., patří mezi osobnosti, které zanechaly tvořivou a lidskou stopu nejenom na svém mateřském pracovišti, národopisném oddělení Národního muzea v Praze, ale na všech, se kterými kdy spolupracovala. Jubilantka se věnovala množství aktivit, jež se pojí s její odbornou erudicí a s mimořádnými schopnostmi koncepčního organizování muzejních, vědeckých a odborných činností. Pokud bych ji měla stručně charakterizovat, musím říci, že je to mimořádně otevřený, přímý, realistický a velmi kolegiální člověk. Celoživotně si stála za svými morálními a odbornými postoji. Dokázala si udržet svoji osobní integritu. Mezi její cenné devizy patřila vždy pracovní disciplína. Díky ní získalo národopisné oddělení Národního muzea vysoký kredit v oblasti organizační, koncepční, vědeckovýzkumné, publikační a především výstavní. Je třeba dodat, že výstavy, které organizovala, neplnily jen společenskou objednávku, ačkoli názvy některých převzatých výstav by nás mohly k tomuto závěru vést. Vždy vycházela ze zaměření a potřeb pracoviště. To jsou cenné atributy, které dokládají pracovní a lidský profil a mohly by být inspirací pro mladší generaci.

Alena Plessingerová prožila celý svůj život v Praze. Zde se 17. ledna 1928 narodila, vychodila školu, odmaturovala a vystudovala Filozofickou fakultu Univerzity Karlovy. Z domova si nesla lásku k středním Čechám, rodišti matky, a k Českomoravské vrchovině, ze které pocházel otec. Její rodiče patřili ke generaci, jež prožila první světovou válku a svůj dospělý život začínala společně s první Československou republikou. Alena Plessingerová vyrůstala v intelektuálním prostředí naplněném zájmem o národopis. Rodina pravděpodobně ovlivnila volbu jejího studia. Devatenáctiletá Alena Plessingerová se v roce 1947 zapsala na studium národopisu a slovanské filologie na Filozofické fakultě UK. Při studiu národopisu ji ovlivnili vynikající pedagogové – prof. Karel Chotek, prof. Vilém Pražák a doc. Drahomíra Stránská. V rámci studia slovanské filologie potkala vzácné vysokoškolské učitele prof. J. Horáka a prof. Vážného. Od svých pedagogů získala teoretické, metodologické i praktické základy. Její odborný zájem nasměrovali k lidovým zvykům a hmotné kultuře. Oboru národopis zůstala věrná od studií až podnes. Myslím, že společně s Helenou Johnovou patřila Alena Plessingerová k nejlepším žačkám a pokračovatelkám doc. Drahomíry Stránské. V budovatelských padesátých letech 20. století Alena Plessingerová neřeší svůj život „lavírováním mezi a mezi“, ale soustřeďuje se na smysluplnou práci v rámci své stáže ve Státním památkovém úřadu (1950–1951) a uskutečňuje roční výzkum lidových staveb v českém pohraničí. Následně a zřejmě na radu doc. D. Stránské provádí výzkum pro diplomovou práci na moravsko-slovenském pomezí. Práci *Obraz života a práce lidu na pomezí Moravy a Slovenska ve zvycích zimní doby* obhajuje v roce 1952. Na podzim téhož roku nastupuje jako odborná síla do národopisného oddělení Národního muzea v Praze umístěného v letohrádku

Kinských v krásném prostředí parku pod Petřínem. I její pobyt v bývalém Národopisném muzeu československém je úzce spojený a pracovně ovlivněný nestorkou národopisné vědy Drahomírou Stránkou. Přesně odhadla schopnosti a předurčenost Aleny Plessingerové pro činnost v muzeu. A ona její důvěru nezklamala. Svě dílo, aktivity a odborný zájem o lidovou kulturu dokázala obohatit a rozšířit o nové poznatky a muzeum obohatit o nové fondy. Alena Plessingerová pracovala synchronně terén – muzeum – archiv a používáním komparativní metody získávala širší porovnání jevů. Ve výzkumu využívala i metodu etnokartografickou, která zaznamenává kulturní jevy morfologicky a funkčně vymezené v určitém čase a určitém teritoriu. Dávala do souvislosti vzájemné vztahy s přírodním prostředím v různých projevech lidové kultury a poukazovala na regionální diferenciaci v kultuře a způsobu života obyvatel.

V roce 1964 obhájila kandidátskou práci, která byla výsledkem několikaletého výzkumu v slovenských obcích pod Javorníky. Všimla si vývoje a vztahů lidové architektury a bydlení v kontextu s kulturou sociální a duchovní, především obřadovou. V roce 1964 se stává zástupkyní vedoucí národopisného oddělení a od roku 1968 – kdy Helena Johnová nastupuje na vyšší funkci ředitelky Historického muzea Národního muzea – přebírá místo vedoucí. Skoro dvacet let vede národopisné oddělení a zůstává zde pracovat až do svého definitivního odchodu do důchodu v roce 1991.

Vědecká, odborná, muzejní, publicistická, organizační a výstavní činnost jubilantky je velice rozsáhlá. Každá by si zasloužila samostatné zhodnocení. Dovolím si však vyzdvihnout její práci sběratelskou. To je činnost, která je pro muzejní práci nesmírně důležitá. Bohužel se málokdy na výstavách v popisech objeví, kdo, kde a jak předmět získal. Alena Plessingerová dokázala každým terénním výzkumem obohatit muzejní fond o další sesbírané artefakty lidové kultury. Vytvořila nové sbírkové kolekce z oblastí lidové kultury, která se „nenosila“ nebo byla považována za zbytečný kýč (např. insitní umění). Doplnovala fondy o sběry z nezemědělského prostředí, např. zanikajících hornických vesnic na Mostecku v období padesátých a šedesátých let. Zároveň nakupovala lidové jesličky, sakrální umění, plastiku, malbu na skle, modlitební knížky a jiné. Přehled o různorodosti, kvalitě a množství získaných předmětů podávají každoroční zprávy oddělení v Časopisu Národního muzea. Časopis je dobrým pramenem pro vytvoření přehledu všech aktivit oslavenkyně. Veškerá její činnost představuje stovky výstupů odborných, publikačních, výstavních, přednáškových, popularizačních, a to jak v časopisech, tak i v médiích.

Alena Plessingerová byla ve svém oboru naprostou profesionálkou a pro své kvality byla členkou různých poradních sborů např. Ministerstva kultury ČSR pro nákup předmětů současné lidové výroby nebo konzultantkou či členkou odborných rad a komisí v mnoha muzeích v celém tehdejší Československu. Pracovala celých 25 let v komisi Ministerstva kultury ČSR pro zabránění nežádoucího vývozu

starožitností. Podařilo se jí zamezit vývozu řady cenných dokladů lidové kultury, které dnes patří do zlatého fondu našeho kulturního dědictví. V sedmdesátých letech 20. století byla po tři volební období zvolena členkou mezinárodního komitétu UNICEF u OSN v New Yorku. Doma zasedala v několika redakčních radách, např. v Českém lidu, Časopisu a Sborníku NM v Praze, v poradním sboru nakladatelství Panoráma a dalších.

Alena Plessingerová byla ve svém oboru vskutku činorodá. Neustále kultivovala znalost literatury, výtvarného umění, hudby i dalších oblastí kultury, což okamžitě každý zjistí už při prvním osobním kontaktu – je to člověk vskutku hluboce vzdělaný.

Při příležitosti životního jubilea přeji za všechny národopisné pracovníky, muzejníky, památkáře a další kolegy z Čech, Moravy a Slovenska zdraví a sílu.

Magdaléna Rychlíková

Výběrová bibliografie PhDr. Aleny Plessingerové, CSc.¹

Plessingerová, A.

Materiály k lidovému stavitelství v Morávce a okolí u Frýdku.

Národopisný věstník československý 33, 1956, s. 335–364.

Plessingerová, A.

Vrkoč – Příspěvek ke studiu zimních obyčejů.

Český lid 45, 1958, s. 82–84.

Plessingerová, A.

Získávání a užívání vody ve slovenských obcích pod Javorníky.

Český lid 50, 1963, s. 193–206.

Plessingerová, A.

Materiály k lidovému stavitelství v Morávce a okolí u Frýdku.

Národopisný věstník československý 33, 1956, s. 335–364.

Plessingerová, A.

Lidoví řezbáři Pavol Bavlna ze Štiavniku a Josef Chvála z Prachatic.

Český lid 53, 1966, s. 211–233.

Plessingerová, A.

Zvyklosti a pověry při stavbě obydlí a obyčeje spojené se životem v domě na slovenských svazích Javorníků.

Český lid 56, 1969, s. 15–34.

Plessingerová, A.

Novye dannie o razvitii narodnogo interiera žilišče v severo-zapadnoj Slovakii.

In: 5 svazek řady Trudy VII Meždunarodnogo kongresa antropologičeskich i etnografičeskich nauk, Moskva, 1970, s. 128–133.

Plessingerová, A. – Švecová, S. – Vařeka, J.

Lidové stavitelství.

In: Naučný slovník zemědělský 3, K–L, Praha 1970, s. 1046–1059.

---

1 Komplettní bibliografii PhDr. A. Plessingerové, CSc. zpracovala PhDr. J. Hrdá a je uložena v rukopisu v knihovně Etnologického ústavu AV ČR v Praze.

Plessingerová, A.
Volkskunde der Weihnachtskrippen.
Časopis ČSA-OK, 1971.

Plessingerová, A.
Moravskoslovenské vztahy v lidové kultuře.
In: Sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Ostrava 1974,
s. 83–88.

Plessingerová, A.
Vztah mezi formou rodiny a obydlím.
Slovenský národopis 28, 1980, s. 69–77.

Plessingerová, A.
Ruda Dzurko – portrét.
Národopisné aktuality 18, 1981, s. 23–26.

Plessingerová, A.
K otázce architektury zemědělských usedlostí pozdního středověku v Čechách.
Vlastivědný sborník Podbrdská 8–9, 1974–75, s. 218–239.

Plessingerová, A. – Vařeka, J.
Zasięg karpackich elementów budownictwa mieskalnego na terytorium Moraw zachodnich i Czech.
Etnografia Polska 25, 1981, s. 133–144.

Plessingerová, A. – Vařeka, J.
Objev vyobrazení českého roubeného domu z konce 15. století.
Český lid 69, 1982, s. 210–211.

Plessingerová, A. – Vařeka, J.
Le bois dans l'architecture et la sculpture slaves.
Český lid 70, 1983, s. 191–192.

Plessingerová, A. – Vařeka, J.
Nejstarší ikonografický doklad žudra a rozbor lidových staveb na vyobrazení Vimperka z r. 1684.
Časopis Národního muzea – H 152, 1983, s. 131–143.

Plessingerová, A.

Hrnčířské náhrobní štítky v Chlumu u Třeboně.

Časopis Národního muzea – H, 153, 1984, s. 180–197.

Plessingerová, A.

Zvaní „na slanej chleba“ ve Stráži nad Nežárkou a okolí.

Národopisné aktuality 22, 1985, s. 71.

Plessingerová, A. – Petráňová, L. – Vařeka, J.

Počátky lidového malovaného nábytku (v českých zemích).

Umění a řemesla, 1986, č. 3, s. 62–64, 78, 80, 82.

Plessingerová, A.

Židle v lidovém interiéru.

Časopis Národního muzea – H 155, 1986, č. 3–4, s. 167–179.

Plessingerová, A.

Venkov a jeho obrázek na skle.

Folia ethnographica Supplementum ad Acta Musei Moravice. Scientiae Socialis 83, 1998, č. 32, s. 177–182.

Plessingerová, A.

Bouře a hromový kámen v lidových představách, víře a obyčejích.

In: Kult a životy. Studie Slovákckého muzea v Uherskem Hradišti 1999, s. 207–213.

Plessingerová, A.

Rodinné kořeny Drahomíry Stránské.

Národopisný věstník 15–16 (57–58), 1998–1999, s. 18–24.

Plessingerová, A.

Dřevěné kostely, kaple, zvonice v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. (K počtě Soni Kovačevičové).

In: Etnologia a kulturné dedičstvo. Zborník venovaný jubileu Soni Kovačevičovej, Bratislava 2001, s. 117–128 .

A. Plessingerová je rovněž autorkou několika hesel v encyklopedické publikaci *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. Praha 2007.

Magdaléna Rychlíková

Františka Pituchová – šumna robka

Region Těšínského Slezska zastupuje mezi dopisovateli České národopisné společnosti po mnoho let paní Františka Pituchová z Frýdlantu nad Ostravicí. Její záznamy zvykosloví, vzorně zpracované dotazníky a zápisy podoby nářečí ze Starých Hamer jsou příkladem mimořádně zodpovědného přístupu k zadaným úkolům. Obsah svědčí o autorčině hluboké znalosti rodného kraje a jeho obyvatel, jejím vztahu k tradici a kultuře obyvatel horských obcí. Ten pramení nejen z osobních vlastností a pozorovacího talentu, ale také schopnosti vázaným slovem vyjádřit jimi uznávané hodnoty života i změny které ovlivňují jejich všední i sváteční dny.

Od poloviny osmdesátých let tak přispívá k uchování posledních výhonků tradičního zvykosloví, dětských her i slovesnosti. Mnoho z toho, co sama jako dívka i mladá žena prožívala, se stalo inspirací pro její vlastní tvorbu písňovou i básnickou. Posluchače vždy zaujmou vyprávění ze života, v nichž se snaží, zejména dětem různého věku, přiblížit dávno minulý svět jejich prarodičů. Forma vyprávění je dětem velmi blízká, živý srdečný projev si získává okamžitou pozornost a zážitek ze setkání s ní je mimořádný nejen pro ně.

Ve vlastní prozaické a zejména básnické tvorbě ji ovlivnily jiné osobnosti současného lidového básnictví – paní Božena Peterková a Anna Dřevjaná z Janovic u Frýdku. Zejména posledně jmenovaná měla na její tvorbu a také vystupování před veřejností mimořádný vliv, jak sama vzpomíná: *„Mým prvním vystoupením byl záskok za Annu Dřevjanou. K paní Dřevjané jsem chovala velikou úctu, byla mým vzorem ve vypravování. Tehdy jsme jely do Bohumína a pak, když už nemohla, jezdila jsem sama po besedách. Paní Dřevjaná mi byla tak vzácná, něco ryzího a milého jsem v ní viděla. A měla jsem stejný pocit i z jejího vztahu ke mně. I ta moje a její tvorba si byly hodně blízké. Při každém setkání byl hlavní pocit vzájemné lásky a pochopení, ne ve slovech. Člověk chodil do Janovic pro oddych a povzbuzení.“*

Na počátku dubna letošního roku si spolu s mnoha přáteli a ctiteli její tvorby připomene své významné životní jubileum (2. dubna 1928). Jako i v minulých letech to bude řadou besed pro školáky a předškoláky, rozhlasovými pořady i setkáními s dalšími autory z Beskyd a Pobeskydí. Bude jistě vzpomínat na dobu, kdy žila na Starých Hamrech s rodiči, sestrami a bratrem. Po předcích měli členové rodiny hudební nadání, otec jí přibližoval význam psaného slova, když působil jako obecní tajemník a kronikář. Osobou jí nejbližší byla stařenka, která jí při každé volné chvíli vyprávěla „o starých časech“. Úcta k tradici byla podle jejích slov v rodině samozřejmostí.

Po skončení války začala pracovat v těžkém průmyslu, ze zdravotních důvodů musela zaměstnání opustit a po provdání zůstala v domácnosti. Zdravotní problémy ji pronásledovaly od konce čtyřicátých let a vyvrcholily operací srdce v roce 1964. Jak sama vzpomíná, určitá beznadějí při dlouhodobém pobytu v brněnské nemocnici

a čekání na náročný zákrok ji ovlivnily na celý další život. Vzpomínala na dětství, domov, mládí, vzpomínky ji pomohly překonat těžké chvíle, odloučení od malých dětí, ale také ji dovedly ke snaze všechno pomíjející zachytit a uchovat pro budoucnost. V nemocnici také zapsala své první drobné verše věnované mamince. Při svých prvních cestách za pamětníky do rodné obce pak zapisovala jejich vzpomínky, do prvních veršů přetvořila své pocity, které ji na cestách provázely.

V roce 1984 začala spolupracovat s Národopisnou společností a zpracovávala zasílané dotazníky. O rok později se jí dostalo prvního poděkování za kvalitně zpracované odpovědi, druhé pak následovalo v roce 1992. Dopisovatelkou je dodnes a její zprávy např. o Vánocích přináší celou řadu podrobností, které bychom jinak jen stěží získali. Mimořádné úsilí věnovala zápisům mluvy, které pořizovala pro potřeby Ústavu pro jazyk český.

Františka Pituchová se nesoustředila jen na dokumentaci pomíjející tradice, ale po vzoru Anny Dřevjané se věnovala básnické tvorbě, odrážející její pocity, lásku ke kraji a „*mojim rodným*“. Záhy se stala významnou a uznávanou členkou regionálního sdružení umělců Beskyd, kde pracuje dosud.

Její tvorba a prezentace povídek ze života byla mnohokrát oceněna. Již v roce 1985 se zúčastnila literární soutěže *Proseč Terézy Novákové*, kde získala cenu a uznání odborné poroty v kategorii poezie. Její básně na přehlídce recitoval v nářečí i spisovně češtině Radovan Lukavský, kterého velmi zaujaly. O rok později obdržela za svou literární tvorbu pamětní medaili Vojtěcha Martíňka. Úspěch slavila také jako vypravěčka, když se stala laureátkou 1. ročníku soutěže lidových vypravěčů *Šmukáč Vaška Mlýnka*.

Zájem veřejnosti o její poezii vedl k vydání první sbírky básní *Mojim rodným* (1988). V roce 1995 vydala ve spolupráci s Václavem Stuchlým zpěvník *Pěsničky od srdce*, o kterém napsala: „*Protože neznám noty, nosila jsem nápěvy k písničkám ve své paměti, a proto mne těší, že pan profesor Stuchlý byl tak ochotný a ujal se mé práce a pomohl mi toto menší dílko vytvořit. ... Tím pomohl na svět písničkám, které si mohou lidé přečíst. ... Každá je jiná, ale všechny jsou od srdce.*“ Na sborník písní s nápěvy navázala sbírka humoresek a vzpomínek na obyvatele Starých Hamer, nazvaná *Hlupoty*. Posledním publikačním počinem byly písně a verše nazvané *Posbírání po našimu*, její obsah je edicí již dříve publikovaných písniček a vzpomínek. Nově jsou zařazeny povídky *Žofka*, *Pověra* a *Agneška a televizor*. Součástí sborníčku je také zápis velikonočních zvyků z rodných Starých Hamer.

Její tvorba zaujala nejen znalce lidové poetiky a slovesnosti, ale dostalo se jí uznání i od literárních vědců. Od března do konce dubna 2004 byla v předsáli Všeobecné studovny Národní knihovny uspořádána výstava z její tvorby nazvaná *Lašská vyznání*. K výstavě byl publikován také článek v Bulletinu Národní knihovny.

Bylo by možné napsat ještě mnohé o dokumentačních a popularizačních aktivitách letošní jubilantky, která zaujímá mezi dopisovateli, autory i interprety lidové

poesie a slovesnosti tak významné místo. Její talent zachytit a velmi přístupnou formou předat dál to, co prožila, se snoubí s vysokou úrovní dokumentární terénní práce, v níž podala autentický, zasvěcený a láskyplný pohled na zvyky, každodenní život i sváteční dny těch, kteří na Starých Hamrech byli součástí její mladosti a ke kterým se vrací i dnes.

Zvláštního uznání si zaslouží její práce pro děti. Každoročně připraví řadu besed pro malé i velké, na nichž vypráví své vzpomínky na dětství, rodinu, připomíná dětské hry, hádanky, nezapomíná ale také na popis všedních dnů, které nebyly v rodině se šesti dětmi jednoduché. Vše doplňuje humoreskami a krátkými příběhy, které zachytila nejen ve Starých Hamrech. Je škoda, že v posledním roce musela právě tuto část své činnosti ze zdravotních důvodů hodně omezit a mezi děti se vydává výjimečně.

A jak ona sama vidí svůj dosavadní život a přání do dalších let? *„Mně se toho splnilo více, než jsem si přála. Nikdy mě nenapadlo, že se stanu lidovu vypravěčku a že budu chodit v pohorkách po horách a sbírat příběhy lidí v našem lašském nářečí. To mě naplňuje, že jsem se tomu věnovala. Taký sem si nikdy nepředstavovala, že se stanu členkou Národopisné společnosti, je to pro mě pocta. Celá moja tvorba sa prolina. ... Dotykam sa u ľudí, ktorí v našom kraji žijú a dožívajú s nářečím. Ja ich hľadám pro ich strasti, udalosti, radosť i mudrosť a tož potom to je v mych veršíkach, pěšničkách, vypravjaňach. ... Chcu psat' z lasky k Lašsku a k ľudám, v uctě a pokoře, chcu sa uměť těšit' z drobnačkuv uspěcha. Chcu uměť žit', važit' si všeckeho a všeckich ľudí. To pokládám za nejlepši uspěch a hodnotu. ... Rada bych si ještě splnila jedno přání a to vydat slovník lašských výrazů.“¹*

Ti, kteří měli a mají příležitost s paní Pituchovou spolupracovat, se ztotožňují s označením, jež pro ni užívají její bývalé spolužačky: *„Je to šumna robka!“* Proto *„šumné robce“* směřuje do Frýdlantu také naše blahopřání s nadějí, že do archivu ČNS přibudou další materiály nejen ze Starých Hamer.

Jiřina Veselská

1 Citace osobních vzpomínek převzata ze zápisu rozhovoru Zuzany Kolářové s Františkou Pituchovou. Viz. KOLÁŘOVÁ, Z.: *Život a tvorba lidové vypravěčky Františky Pituchové*. Rukopis. Bakalářská diplomová práce, Ústav historie a muzeologie FPF SU, Opava, 2007, 74 s.

Bibliografie Františky Pituchové

Hlupoty. Frýdek-Místek 1997.

Mojim rodnym. Frýdek-Místek 1988.

Pěsničky od srca. Frýdek-Místek 1995.

Pozbirane po našimu. Frýdek-Místek 2003.

Vzpomínky. In: Beskydské monografie, sv. 27, Frýdek-Místek 1998.

O tvorbě Františky Pituchové psali

BOGAR, K.: „*Šumna robka*“. *Portrét lidové vypravěčky z Frýdlantu*. Těšinsko 28, 1985, č. 3, s. 21–22.

Kolektiv autorů: *Šumná robka*. Beskydské monografie 28, Frýdek-Místek 1998, 30 s.

KOLÁŘOVÁ, Z.: *Vypravěčka vezme pohorky a jde zpovídat*. Frýdecko-Místecko, 13. 2. 2001.

KOLÁŘOVÁ, Z.: *Život a tvorba lidové vypravěčky Františky Pituchové*. Rukopis. Bakalářská diplomová práce, Ústav historie a muzeologie FPF SU, Opava, 2007, 74 s.

MALCHAR, R.: *Písňová folklórní tvorba Františky Pituchové*. Rukopis. Závěrečná práce, Konzervatoř a ladičská škola Jana Deyla 1996/1997, 16 s.

PĚNČÍK, S.: *Vítězka prvního Šmukáče vypráví a píše po našimu. Uprímný pohled do očí je nad úpisy*. *Malovaný kraj* 32, 1996, č. 1, s. 28.

red: *Pituchová, Františka*. In: PAVLICOVÁ, M. – UHLÍKOVÁ, L. (red.): *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku*. Strážnice 1997, s. 93.

STRAKOŠOVÁ, V.: *Řeč rodných horalů vetkává do veršiků*. *Ozvěny*. Noviny Frýdecko-Místecka, duben 1994, s. 4.

SZYMANSKÁ, O.: *Lašská vyznání. Františka Pituchová*. *Bulletin plus* 1, 2004, s. 25.

SZYMANSKÁ, O.: *Tvorba od srdce*. *Český dialog* 10, 2003, s. 15.

SZYMANSKA, O.: *Ukládám nářečí do básní a písní*. *Maxi magazin*, 1995, č. 24, s. 16–17.

UHER, J.: *Jiskry v popelu*. *Nová alternativa* 9, 1996, s. 24.

URBANOVÁ, S.: *Mojim rodnym*. Frýdek-Místek 1988, s. 56–57.

Jiřina Veselská

Jana Scheybalová

Na počátku letošního roku nás nečekaně opustila etnografka Jana Scheybalová. Společně s manželem Josefem Scheybalem věnovala svou celoživotní výzkumnou práci tradiční lidové kultuře Českého ráje a Jizerských hor.

PhDr. Jana Scheybalová, rozená Cermanová, se narodila 17. dubna 1940 v Lomnici nad Popelkou. V letech 1954 až 1958 studovala na Vyšší hospodářské škole v Turnově. Chtěla být novinářkou, ale v době, kdy maturovala, nebyli absolventi středních odborných škol na humanitní obory přijímáni. Do zaměstnání nastoupila v lomnických Kovozávodech, odkud v roce 1961 odešla pracovat na odbor kultury Okresního národního výboru v Jablonci nad Nisou. V letech 1963–1969 dálkově studovala na katedře etnografie a folkloristiky FF UK v Praze. Doktorát získala v roce 1971. To již v kultuře nepůsobila. Po příchodu okupačních armád v roce 1968 jednoznačně odsoudila pobyt cizích vojsk na území našeho státu a z ONV musela odejít. Po několika marných pokusech sehnat zaměstnání byla přijata do jablonecké pobočky ČSOB, kde se postupně seznámila s celou bankovní agendou. V letech 1990–1996 byla ředitelkou pobočky ČSOB v Jablonci nad Nisou. Současně spolupracovala s manželem na výzkumech a dokumentaci lidové architektury a lidového umění, zabývala se lidovým sochařstvím a perníkářstvím. Zemřela v neděli 13. ledna 2008.

K národopisné práci Janu Scheybalovou přivedla náhoda – žádost Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody, která přišla na odbor školství a kultury ONV v Jablonci nad Nisou. Dostala za úkol zpracovat návrh památek jabloneckého okresu, které měly být zapsány do státního seznamu chráněných objektů. Vyšla se proto na Sychrov za autorem úspěšné knihy *Lidové stavby v Pojizeří* PhDr. J. V. Scheybalem. Tato cesta byla počátkem jejich čtyřicetileté společné cesty životem. Cíleně se věnovali dokumentaci projevů tradiční lidové kultury území horního Pojizeří, Podještědí, podhůří Jizerských hor, Krkonoš a Českého ráje, oblasti, ke které měli oba hluboký vztah. V každé volné chvíli putovali tímto krajem, dokumentovali a sbírali materiály. Na faře při kostele sv. Anny v Jablonci nad Nisou, kde žili od roku 1966, shromáždili sbírku, která vypovídá mnohé o lidové kultuře tohoto kraje.

Výsledkem nadšení, se kterým pracovali v terénu a mravenčí trpělivé systematické práce v archivech, byla řada společných studií, monografií a encyklopedií, např. *Památky Jablonecka* (1969), *Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v severních Čechách* (v roce 1995 byl vydán pouze 1. díl, z původně plánovaného třísvazkového díla). Samostatně Jana Scheybalová vydala ke 100. výročí Národopisné výstavy československé vlastním nákladem studii *Národopisné kresby Josefa V. Scheybala*, která přinesla defilé barevných i černobílých reprodukcí jeho kreseb, zachycujících lidovou architekturu, kroj a památky z celého území Čech i Slovenska. V 90. letech doprovodila textem Scheybalovy kresby a fotografie Bohumila Jakoubě v publikacích *Kraj kolem Jizery* (1996) a *Krajem skla a bižuterie* (1998). Po smrti J. V. Scheybala se pustila do studií, jež nahlížejí do života našich předků, kteří společným úsilím po generace vzdělávali severní část české kotliny. Pět let po Scheybalově smrti vzdala hold jeho osobnosti i dílu prací *Lidové umění severovýchodních Čech* (2006). Životopisnou skicu doplnila fotografiemi z rodinného alba, dokumentujícími komplikovaný život česko-německého stýkání. Podtitulem *Obrázky ze života Čechů a Němců na národnostním rozhraní* jsou míněny slovně popisné pohledy na české a německé chalupy na Liberecku. Doplnují je černobílé dokumentační kresby drobných památek, typických lidových staveb či zařízení interiérů.

Stranou autorčiny pozornosti nezůstaly ani lidé. Věnuje se jejich spletitým osudům i způsobu jejich života. Další autorčinou prací byla drobná publikace *Český ráj Josefa Pekaře a jeho současníků* (2006), která nabídla pohled na malebný Český ráj prostřednictvím osudů významných lidí, kteří s ním byli životně spjati – historika Josefa Pekaře, který je v knize prezentován i jako fotograf, dále malíře Jana Prouska, jenž jako první zachycoval krásy zdejší lidové architektury, Josefa Šimona, turnovského fotografa a mnoha dalších. Publikaci doplňuje mimořádně bohatá obrazová dokumentace z období počátků národopisného bádání na přelomu 19. a 20. století. Posledním dokončeným dílem Jany Scheybalové byla kniha *Český ráj na starých diapozitivech* (2007). Kolorované diapozitivy nejznámějších a nejkrásnějších míst Turnovska, Maloskalska, Semilska, Lomnicka, Jičínska, Sobotecka a Mnichovohradištska, vybrané z několika muzejních a soukromých sbírek, podávají ucelený obraz o krajině i lidech. Zasvěcené průvodní slovo Jany Scheybalové přináší mnoho dosud nepublikovaných zajímavostí, například genezi pojmu Český ráj, vývoj turistiky v oblasti i dosud téměř neznámé podrobnosti z historie. Speciální kapitola je věnována fotografům a promítání diapositivů. Množství fakt vytváří z knihy malou obrazovou encyklopedii Českého ráje. Při loňském uvedení této knížky v galerii Muzea Českého ráje v Turnově Jana Scheybalová hýřila optimismem a dalšími plány. Jejich naplnění zabránila nemoc, které 13. ledna 2008 podlehla.

Jana Scheybalová byla klasickým, dnes již pomalu mizejícím příkladem vlastivědného pracovníka. Při popularizaci lidové kultury a přibližování zaniklých časů našim současníkům si vždy zachovala odborné kvality. Její teoretické znalosti byly

podloženy studiem archiválií a především dokonalou znalostí terénu, zejména Českého ráje a Jizerských hor. Etnografické obci, která nemá v oblasti severovýchodních Čech mnoho zástupců, bude významně chybět jako kolegyně, spolupracovnice a především jako autorka.

„Nikdy jsme neměli auto ani chatu, chalupu nebo zahrádku. Přesto jsme velkou zahrádku měli. Byl jí právě Český ráj, který jsme mnohokrát prošli křížem krážem a zaznamenali každou místní pamětihodnost, chaloupku, boží muka či lidové zvyky,“ řekla Jana Schejbalová při křtu knihy *Český ráj na starých diapozitivech*.

Vladimíra Jakouběová

Bibliografie prací Jany Scheybalové

Scheybalová, J.

Spiritismus a česká lidová kultura.

Rukopis, ročníková práce, Katedra religionistiky FF UK, Praha, 1967.

Scheybal, J. V. – Beneš, B. – Scheybalová, J.

Památky Jablonecka.

Jablonec nad Nisou 1969.

Scheybalová, J. – Scheybal, J. V.

Jednotný plán kultury a osvěty okresu Jablonec nad Nisou.

Jablonec nad Nisou 1965.

Scheybalová, J.

Lidové kamenictví v oblasti horního Pojizeří.

Rukopis, diplomová práce, Katedra etnografie a folkloristiky FF UK, Praha, 1969.

Scheybalová, J.

Pernikářství.

Muzejní a vlastivědná práce 12, 1974.

Scheybal, J. V. – Scheybalová, J.

Umění lidových tesařů, kameníků a sochařů v Severních Čechách.

Ústí nad Labem 1985.

Scheybalová, J.

Kraj kolem Jizery.

Jablonec nad Nisou – Železný Brod 1995.

Scheybalová, J.

Národopisné kresby Josefa V. Scheybala.

Jablonec nad Nisou 1995.

Scheybalová, J. – Scheybal, J. V.

Krajem skla a bižuterie.

Železný Brod 1998.

Vařeka, J. – Scheybalová, J.
Za Josefem V. Scheybalem.
Český lid 88, 2002, číslo 1, s. 61–62.

Scheybal, J. V. – Scheybalová, J.
Lidová kultura severních Čech. Obrázky ze života Čechů a Němců na národnostním rozhraní.
Liberec 2006.

Scheybalová, J.
Český ráj Josefa Pekaře a jeho současníků.
Liberec 2006.

Scheybalová, J. – Karpaš, R.
Český ráj na starých diapozitivech.
Liberec 2007.

Vladimíra Jakouběová

Abstract

Personalalia

The 'Personalalia' chapter brings profiles of prominent personalities from the field of ethnography in Czech lands in connection with their important anniversaries or deaths.

The article *Congratulations to Alena Plessingerová* reminds us of scholar activities of an eminent Czech ethnographer (born in 1928). She obtained her degree in ethnography and Slavic philology at Charles University in Prague at the turn of the 1940s and 1950s. From 1952 to 1991 she worked at the ethnographical department of National Museum in Prague. Alena Plessingerová worked here synchronically: field – museum – archive, using a comparative method. She also used an ethnocartographic method in her research. She attempted to show the mutual relationship between man and environment in different aspects of traditional culture and she pointed out regional differentiation in culture and the way of life of people. Apart from extensive field research, she played an indispensable part in enriching the ethnographical department's collections. As an author, she prepared a number of highly erudite exhibitions. Selective bibliography attached to the profile summarizes publication activities of PhDr. Alena Plessingerová, CSc.

The second contribution (*Františka Pituchová – Bonnie Lassie*) is devoted to the anniversary of Františka Pituchová – Czech Ethnographical Society's correspondent (born in 1928). She became the Society's correspondent in 1984 and has been regularly taking part in surveys. Her records of customs, perfectly elaborated questionnaires and transcripts of dialectical forms from Staré Hamry and the broader region of Těšín Silesia, can serve as an example of an extremely responsible approach to documented material. The results bear witness to the author's deep knowledge of her home region, its inhabitants, her relationship to the tradition and culture of mountain villages. She was also successful as a storyteller, popularizing elements of traditional culture by means of her stories. Františka Pituchová's own poetry and prose writing is significant as well. Some of the texts and poems published so far include *Mojim rodným (To My Natives)*, *Hlupoty (Fiddle-Faddles)*, *Posbirane po našem (Collected as we Speak)*. Her profile is supplemented by a bibliography of Františka Pituchová's published works as well as of works written about herself and her production.

The obituary of Jana Scheybalová (1940–2008) commemorates work of an ethnographer from Český ráj and Pojizeří regions. The political conditions of the 1970s and 1980s did not allow her to make practical use of her education. In spite of that, she collaborated with her husband J.V. Scheybal on research and documentation of traditional architecture and folk art which resulted in a number of studies as well as separate publications on traditional architecture of Northern Bohemia. Even after her husband's death, she carried on with scholarly and publishing activities. Her last book is called *Český ráj na starých diapozitivech (Český Ráj on Old Diapositives)*, 2007). A separate bibliographical list contains publications of PhDr. Jana Scheybalová.

Marie BRANDSTETTROVÁ: *Odívání Rožňovanů.* *Čtení o rožnovském kroji*

Rožnov pod Radhoštěm, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 2007, 135 stran

Půvabný rožnovský kroj z místa s mnoha národopisnými tradicemi si už dlouho zaslouhoval samostatné zpracování. Marie Brandstettróvá, dlouholetá pracovnice Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, se s ním setkávala při své každodenní odborné činnosti. V knize, která působí velmi příjemným, estetickým dojmem, využila nejen znalosti hmotných dokladů, ale též poznatky ze známých písemných a obrazových pramenů. K podobnosti vyobrazení Gallašových Valachů s kvaši z roku 1814 je na místě poznamenat, že autorem předloh ke kvašům byl sám

J. H. A. Gallaš.¹ Velmi cenné jsou v publikaci dobové fotografie, mnohé dosud nezveřejněné. Potvrzují to, co dokládají písemná svědectví, že už na konci 19. století zde mužský kroj nenávratně mizel. Ani na fotografii rožnovského náměstí z roku 1876 (s. 11) autorka nenachází víc než pět žen v oblečení s krojovými prvky. Je otázka, zda v tomto případě nešlo o záměr zachytit spíše lázeňské hosty. Na druhé straně se lidový oděv v Rožnově pod Radhoštěm uchoval u některých žen až do doby druhé světové války jako přirozená součást každodenního šatníku. Nelze v jejich počínání přehlédnout také rys lokálního patriotismu. Moje tchýně, rodilá Rožňovanka, vzpomínala, jak ke svátečnímu koloritu města v době první republiky patřily vážené měšťanky kráčející do kostela v šubách. Ostatně její matka neodložila lidový kroj až do konce svého života v roce 1941, ač byla úřednicí v Brillově továrně.

Za podnětnou považuji kapitolu příznačně nazvanou *Odívání Rožňovanů*, v níž se autorka odvážila postavit vedle sebe soudobý lidový i městský oděv. Tato metoda si zaslouhuje povšimnutí, protože se v naší odborné literatuře věnuje málo pozornosti lidovému oděvu v malých městech, který měl svá specifika. I když autorka vyznačuje etapy ve vývoji lidového oděvu samostatnými kapitolami, nejsem si jista, jestli si

1 Viz VALÁŠEK, H.: *Archivní prameny jako podklad etnografických studií (na příkladu kvašů moravských lidových krojů z roku 1814)*. Folia ethnographica 36–37, 2002–2003, s. 138.

čtenář dokáže vytvořit představu rozdílných krojových kompletů z popisu jednotlivých oděvních součástí, jak jsou prezentovány (s. 41–73).

K úplnosti je třeba dodat, že kniha M. Brandstetrové je doplněna obsáhlým informačním aparátem uvádějícím literaturu a použité rukopisy, seznam osobností spjatých s národopisnou problematikou Valaška, slovníček málo známých pojmů.

Ačkoli je publikace M. Brandstetrové určena širokému okruhu čtenářů, samotná existence lidového oděvu v Rožnově pod Radhoštěm provokuje etnologa k mnoha zamyšlením. Především dokazuje, jak v jednom regionu byl lidový oděv mnohovrstevnatý, promítneme-li si celou škálu od archaického oděvu na salaších přes údolní oděv v obcích kolem Rožnova až po oděv měšťanů. Je jen málo oděvních typů, které umožňují sledovat změnu v jejich autentickém vývoji, způsobenou zavedením bavlny na počátku 19. století. Konečně události kolem Valašského roku 1925 jsou přímo čítankovou ukázkou toho, jak vznikaly nové formy lidových krojů, s nimiž je třeba při vědeckém výzkumu počítat.

Slovo na závěr: opravdu musela být jako frontispice použita fotografie se stylizovaným výjevem, který může pocházet odkudkoliv, a to právě v publikaci, která přináší svědectví o mimořádném krojovém bohatství?

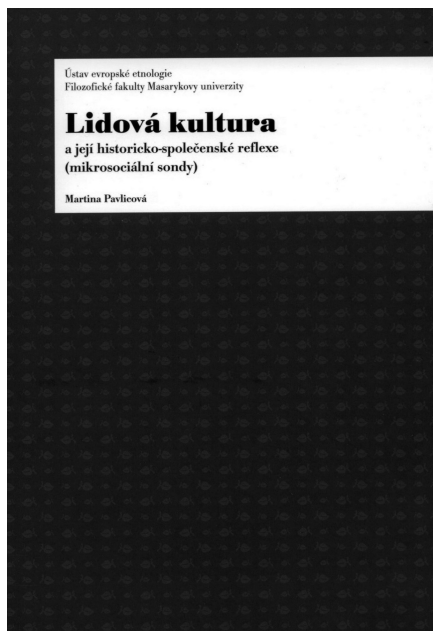
Alena Jeřábková

Martina PAVLICOVÁ: *Lidová kultura a její historicko-společenské reflexe (mikrosociální sondy)*

Brno, Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 2007, 175 stran (Etnologické studie 3)

Kniha Martiny Pavlicové je souborem tří statí, a to teoreticky zaměřené úvodní kapitoly a dvou případových studií. Pro ně je společný geografický horizont, tedy oblast tzv. uherskohradištského Dolňácka. První z nich s názvem *Kulturní paměť a „malé dějiny“* je věnována osobnosti muzikanta Josefa Slezáka z Břestku, druhá se pod titulem *Obřad, obyčej, zvyk – rituál? zabývá jízdu králů v Hluku*.

V první kapitole se autorka snaží vyřadit s historickým vývojem etnologie jako vědní disciplíny, především s vývojem jejího předmětu bádání a vztahu k oborům jako jsou kulturní a sociální antropologie. Nutno říci, že toto tážání je důležité a v české etnologii / národopisu / sociokulturní antropologii zatím stále ne dostatečně „zpracované“ a též částečně velmi emocionálně zatížené. M. Pavlicová si všímá kategorie lidu, resp. jeho života jako předmětu etnologie. Upozorňuje samozřejmě na historický vývoj této kategorie a na ovlivnění jejího vidění především romantickým národopisem, které však ovlivňuje chápání předmětu studia národopisu / etnologie po celé 19. a částečně (možná do značné míry?) i ve 20. století. Zmiňuje také největší výhradu vznášenou vůči etnologii – výtka na její nedostatečnou metodologickou vybavenost. V tomto ohledu M. Pavlicová hájí etnologii s tím, že se „... poněkud zapomíná na to, že etnologie je svou povahou vlastně od počátku vědou kvalitativní, která i ve starších dobách svého vývoje používala postupy, jež se v určitých ohledech dotýkají dnešních výzkumů...“ (s. 19). Nedomnívám se však, že by tím autorka chtěla říci, že kvalitativní vědy metodologii nepotřebují, jak by se z tohoto vyjádření na první pohled mohlo zdát. S autorkou nutno souhlasit, že ne právě šťastnou reakcí na zmíněnou kritiku byl příklon ke kvantitativním metodám výzkumu v etnologii, které se začaly prosazovat od 60. let 20. století. M. Pavlicová se přimlouvá za větší využívání ekologické metody při výzkumu kulturních jevů,

protože ta sice vychází z uměnovědných pozic, ale zdůrazňuje i aspekty sociální interakce nebo výzkum každodennosti a dává možnost zahrnout do analýzy také otázky související s psychologií, vlivem okolního prostředí atd. Zároveň se přimlouvá o rozšíření předmětu studia na kulturní jevy, které nejsou autochtonní v „tradiční kultuře“, aniž by ovšem byla zanedbávána historická perspektiva výzkumu. Obě posledně zmíněné premisy jsou pak jakýmsi rámcem, z něhož vycházejí následující případové studie.

První z nich je věnována hudebníku Josefu Slezákovi, kapelníku dechové hudby v Břestku. V rámci široce pojatého ekologického přístupu a historické perspektivy autorka nejdříve čtenáře seznamuje s historickým vývojem regionu a zabývá se vlivem šlechtického prostředí na lidovou kulturu, resp. možnostmi ovlivňování šlechtického a venkovského prostředí, stejně tak jako vlivem církevních institucí, především poutního místa na Velehradě, na tuto kulturu. I když je tato část zajímavá, domnívám se, že ve studii nemá až takové opodstatnění. Činnost Josefa Slezáka, který se narodil roku 1875 a působil tedy jako aktivní hudebník v první polovině 20. století, nabízí M. Pavlicové možnost zařadit do studie rozsáhlou stať o vývoji dechové hudby. Sleduje jednak názory badatelů na nutnost, resp. zbytečnost jejího výzkumu, jednak hudební vlivy – tedy např. vliv vojenské hudby na hudbu dechovou, či vlivy změn ve společnosti ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století (např. rozvoj spolkové činnosti), které společně napomáhaly rozvoji dechové hudby i v oblastech s tzv. zachovalou tradiční lidovou kulturou. Zároveň si všímá následného vlivu dechové hudby na písňový a taneční repertoár. Následující část textu se týká dějin obce Břestku a popisu jeho obyvatelstva (etnických poměrů, hospodářské situace, pracovních možností, spolkové činnosti, snah o zachování tradiční lidové kultury), ale i vlivu politických událostí v první polovině 20. století či začínající turistiky. Po tomto rozsáhlém úvodu přechází autorka k vlastní osobě Josefa Slezáka. Jestliže první části byly zpracovávány především na základě literatury a písemných pramenů, dostávají se zde ke slovu především ústní svědectví, tedy vzpomínky dosud žijících pamětníků, které autorka využívá především proto, že se o Josefu Slezákovi dochovalo minimum zpráv v písemných dokumentech – díky vzpomínkám tak doplňuje jedno „bílé místo“ v historii lokality. Skládá z nich obraz člověka Josefa Slezáka jako hudebníka, kapelníka, učitele, otce, částečně i jako řadového člena vesnické společnosti. Důležitá je ovšem otázka, co kombinace pramenů, jednotlivé kapitoly ve studii M. Pavlicové osvětlují. Zdařile zaznamenávají na jedné straně skutečnost, že i v oblasti Slovácka (tedy v oblasti všeobecně vnímané jako oblast se zachovalou tradiční kulturou) již ve 20. století lidová kultura nepředstavovala pouze tzv. tradiční lidovou kulturu, na druhé straně skutečnost, že dechová hudba není pouhým pokračovatelem hudby tradiční, ale je velmi ovlivněna i hudbou populární, souvisí s proměnou hudebního vkusu, citění a které je opět ovlivněno též společenským vývojem. Zde se podařilo M. Pavlicové ukázat, že zkoumání dechové hudby a jejího

postavení v lidové kultuře není možné bez zohlednění vlivu regionální kultury a vlivu kultury masové – prolnutí obou kultur je dle M. Pavlicové zásadní při studiu řady kulturních jevů (nejen dechové hudby). Souhlasit je nutno i s myšlenkou autorky, že i když se folkloristika již zabývá některými vývojovými posuny tradice, vychází spíše z projevů, které v tradici již zakořeněny byly a které se buď stále udržují v životné funkci, anebo se posunuly do roviny folklorismu, nepřilíší se však věnuje jevům, které do lidového prostředí přešly ze sféry netradiční kultury a později masové kultury, ale v lidovém prostředí získaly funkce a postavení podobné původní kultuře (s. 52–53). V této souvislosti se mi zdá přesto poněkud podceňena část zabývající se interpretací vzpomínek na zmíněného muzikanta, pokud sama autorka píše, že „... *proměna hudební tradice ve vztahu ke kulturní historii oblasti a k obecné podobě interpretace jevů lidové kultury nebyla jediným cílem této sondy. Byla jím především postava venkovského muzikanta...*“ (s. 86).

Druhá případová studie se zabývá známou jízdou králů. Autorce jde o to ukázat, jak „... *obřad osciluje mezi ‚pamětí‘ a ‚tradicí‘, jak přechází od komunikativních životních vztahů k udržované a konzervované vzpomínce v rámci kulturní paměti, tedy od stále nových rekonstrukcí ke stabilnímu podání...*“ (s. 91–92). Po historických zprávách o obyčejí honění krále sleduje M. Pavlicová vývoj zvyku ve 20. století a ukazuje, že dodržování této „tradice“ bylo již na počátku 20. století pod „dohledem“ významných osobností nebo institucí a jízda králů žila již tehdy „dvojím životem“ (v místě a jako představení mimo vlastní obce). Zabývá se také tím, jak rostla reprezentativní funkce zvyku, a to nejen v místní komunitě, ale i navenek (účast na sokolských, zemědělských a národopisných slavnostech ve 20. a 30. letech 20. století). Stejně tak se věnuje dalším zásahům historických událostí a společenských změn během 2. světové války a po ní (kolektivizace, politické proměny, ideologické ovlivnění a interpretace lidové kultury, postupující „jezdecká negramotnost“ účastníků jízdy králů atd.) do provádění zvyku. Proměny zvyku ukazuje autorka jednak na změně doby konání, jednak na proměnách funkcí, které plnil v místní komunitě, opět upozorňuje na důležitost osobností, které pomohly organizování jízdy králů až do současnosti – jsou to nejen osobnosti známé, ale i lokální aktéři. Právě jim je věnována velká část studie. Autorka pracuje s jejich výpověďmi i se svědectvími dalších obyvatel, analyzuje pak funkce jízdy králů pro komunitu a účastníky či transmisi této tradice. Druhou oblastí jejího zájmu je typický znak doprovázející jízdu králů, a to vyvolávání, který hodnotí jako svébytný druh tvorby ovlivněný historickými i lokálními událostmi. Záslužně autorka upozorňuje na skutečnost, že nelze zkoumat jízdu králů bez vztahu k současné medializaci kultury, mimo kontext představ a obrazů, které byly a jsou o lidové kultuře vytvářeny, stejně tak jako je nutné brát jízdu králů již ve 20. a 30. letech 20. století jako projev folklorismu. Stejně tak je nutný reflexivní pohled etnologů, kteří by měli zhodnotit svůj podíl na vytváření těchto obrazů. Na otázku položenou v názvu studie autorka nedává jednoznačnou

odpověď, ale naopak uznává, že jízda králů je částečně všim ze jmenovaných možností, které se prolínají, a u jednotlivých skupin lidí může převážit ta či ona (s. 147: „... *obřad z hlediska duchovních vazeb (dnes už ale odlišných od těch původních, vztahujících se k letnicím, a naopak přijímající nové rozměry, často osobního rázu), obyčej v rámci prezentace jevu tradiční kultury či její druhé existence (existující vedle kultury masové či populární), zvyk pro návštěvníky z okolí a část obyvatel lokality, rituál z hlediska lidských emocí a dělení všedního a svátečního v životě člověka.*“).

M. Pavlicová zvolila dvě lokality v jedné oblasti, které se v mnohém liší (v zájmu folkloristů, rozvoji folklorismu, geografických a hospodářských podmínkách), i když jsou samozřejmě na druhé straně ovlivňovány stejným celospolečenským vývojem. Na dvou vybraných součástech „lidové kultury“ (dechová hudba a jízda králů) ukázala, že procesy, které v ní probíhaly v posledních sto letech a které jsou ovlivněny nejrůznějšími faktory – jedná se o vliv historických, společenských událostí, folklorismu, masové kultury, medializace kultury na jedné straně, vliv výjimečných osobností a osobní přínos jednotlivých aktérů na straně druhé – nelze studovat bez zasazení do širšího kontextu (využití ekologické metody a zahrnutí výzkumu do historické perspektivy) a bez využití různých výzkumných metod. Zároveň lze její knihu považovat za příspěvek ke studiu transmise jevů lidové kultury a proměn jejich funkcí v posledních desetiletích.

Jana Nosková

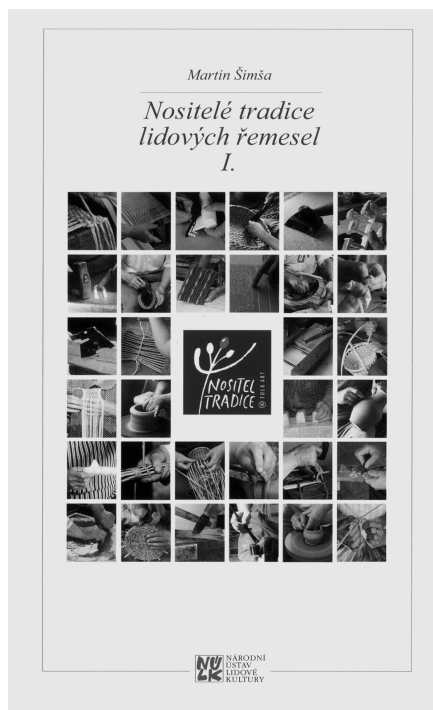
Martin ŠIMŠA: Nositelé tradice lidových řemesel I.

Strážnice, Národní ústav lidové kultury 2007, 158 stran

Vydavatelským počinem Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici v roce 2007 se stala také kniha *Nositele tradice lidových řemesel I.* od autora Martina Šimši. Publikace byla sepsána s cílem přiblížit osobnosti rukodělných výrobců oceněné ministrem kultury v letech 2001–2007. Titul *Nositel tradice lidových řemesel* je sice poměrně mladým fenoménem, který však již zaujal svébytnou roli v rámci kulturního profilu tzv. lidových tradic České republiky. Jak postupně přibývali ocenění lidé prezentující se na veřejnosti, začaly se také objevovat různé drobné publikační snahy s úkolem doložit práci i osobnosti jednotlivých *Nositelů tradice*, vydávané zejména při příležitostech organizovaných setkání či výstavách představujících činnost a dovednost těchto výrobců (naposledy např. v Rožnově pod Radhoštěm v letech 2006 a 2007). O nově udělených titulech Národní ústav lidové kultury rovněž informoval na stránkách periodika *Národopisná revue* a také zveřejněnými medailony na svých internetových stránkách.

Protože počet *Nositelů tradice lidových řemesel* již značně stoupl a výrobci začali výrazněji vstupovat do širšího povědomí, nutně vyvstala potřeba vydání souhrnné publikace vymezující problematiku a fenomén *Nositelů tradice*, která by rovněž podrobně (i názorně) zasvěceným způsobem přiblížila oceněné osobnosti a jejich rukodělnou činnost.

Publikace *Nositele tradice lidových řemesel I.* přehledně přináší odborné i laické veřejnosti souborné informace o oceněných osobnostech a také čtenáře věcně zasvěcuje do problematiky udělování titulu *Nositel tradice*. V potřebném historickém kontextu vypovídá o fenoménu rukodělné výroby z různých úhlů pohledu. Knihu Martina Šimši lze chápat jako výrazné a důležité zviditelnění specifické lidské činnosti – rukodělné výroby – v dnešní době odosobněných a unifikovaných předmětů

sériové výroby s minimálním podílem lidské tvůrčí invence. Stěžejní částí knihy jsou profily jednotlivých *Nositelů tradice*, v nichž autor představuje individuality osobností a jejich různorodé životní cesty vedoucí k osudovému propojení se svěbytnou rukodělnou technologií sahající svým původem hluboko do minulosti. Každý portrét se však propojuje s konkrétní výrobou, u které je rozepsána tradice, na níž *Nositelé* vědomě navazují, a opomenuty nezůstaly ani základní technologické postupy.

Velkým kladem celé publikace je dobrá přehlednost a snadná orientace v podávaných informacích. Základní údaje poskytuje hlavní text, který doplňují sloupky po stranách obsahující další různé detaily či zajímavosti. Úvodní kapitola se všeobecně věnuje otázce rukodělné výroby v českých zemích, na ní úzce navazuje stať o počátcích organizované péče o tento jev až po situaci v dnešní době. Martin Šimša se rovněž v samostatné části zaměřil na neopomenutelný historický fakt v rámci péče o rukodělnou výrobu, kterým bylo Ústředí lidové umělecké výroby. Problematiku rukodělné produkce uzavírají stránky zaměřené přímo na současnou podobu péče o tradiční rukodělnou výrobu spojenou s udílením titulu *Nositel tradice lidových řemesel* – legislativa, mechanismus získání titulu, slavnostní předávání titulu *Nositel tradice*, ochranná známka *Nositel tradice*, výstavy a veřejné prezentace současného řemesla. Po tomto podrobném úvodu následují portréty oceněných osobností spolu s charakteristikou „lidového řemesla“, které prezentují. Nezanedbatelnou součástí knihy jsou barevné reprodukce fotografií přibližující samotné výrobce i reprezentativní sortiment jejich výrobků a také dohněda tónované fotografie zaměřené v detailu na konkrétní fáze technologických postupů. Doprovodný prvek tvoří kresby lidové architektury od Petry Hrbáčové.

Knihy Martina Šimši je přínosná a pro širší veřejnost zajímavá zejména tím, že představuje a čtenáři přibližuje individuality lidí, kteří určitým způsobem spojili svůj život s tvůrčí (v některých případech namáhavou) a mnoha generacemi prověřenou prací závislou na zručnosti vlastních rukou, což je v současné době stále vzácnější jev.

Václav Michalička

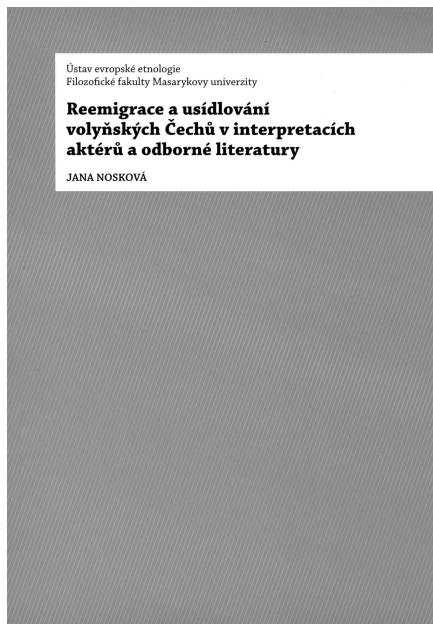
Jana NOSKOVÁ: Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktéru a odborné literatury.

Brno, Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 2007, 226 stran (Etnologické studie 2)

S fenoménom emigrácie je organicky spätý aj fenomén reemigrácie. Lenže kým na výskume vyst'ahovalecťva, ekonomickej a politickej emigrácie už vyrástol celý rad renomovaných špecialistov, poznatky k problematike reemigrácie a repatriácie sú skromnejšie zastúpené. Navyše, prevažujú v nich najmä empirické prínosy. Keď sa mi dostala do rúk čerstvo vydaná knižka Jany Noskovej, nevdojak som si uvedomil, že sa zaradila vari už do tretej desiatky publikácií venovaných volyňským Čechom. To ma však neodrádzalo, práve naopak. Keďže som autorku dovtedy nepoznal, oslovovala ma téma jej knižky. Jednak preto, že s problematikou volyňských Čechov som sa mal možnosť zoznámiť prostredníctvom série publikácií Jaroslava Vaculíka. A potom aj preto, že problematike reemigrácie som sa nemohol

vyhnúť pri mojich výskumoch zahraničných Slovákov. Mimočodom, ako potomok Slovákov z Bulharska, zdieľal som osudy a pocity reemigrantov aj na vlastnej koži. Napokon, s Janou Noskovou nás spája príslušnosť k tomu istému vednému odboru. Keďže patríme k rôznym generačným vrstvám, bolo prirodzené, že ma lákalo nazrieť do tvorivej dielne terajších mladých vedeckých pracovníkov a úspešných absolventov v doktorandskom študijnom programe.

Jana Nosková upriamila pozornosť na volyňských Čechov už vo svojej diplomovej práci. Pri tejto téme zotrvala aj počas doktorandského štúdia a vo svojej dizertačnej práci. Mala teda dostatok podnetov, aby sa zoznámila s prameňmi, publikovanými prácami, aj s ďalšími dokladmi a poznatkami o volyňských Čechoch. Či už o ich vyst'ahovaleckých osudoch a živote v desiatkach sídiel Volynskej gubernie, ako aj o ich hromadnej reemigrácii do Československej republiky. Už pri zbežnom zoznámení sa s obsahom a s koncepcnými kontúrami publikácie Jany Noskovej mi bolo zrejmé,

že autorka sa nevydala na cestu sumarizácie a syntetizovania pomerne rozsiahlych poznatkov, ktoré o najpočetnejšej a najostrejšie sledovanej reemigrantskej skupine v českých krajinách zhromaždili výskumníci z rôznych spoločenskovedných disciplín, publicisti, ako aj samotní predstavitelia tejto reemigrantskej komunity. Nedalo sa prehliadnuť, že Jana Nosková sa podujala predstaviť volyňských Čechov vlastným pohľadom. Pohľadom, ktorý niežeby nebral do úvahy už jestvujúce poznatky. Jana Nosková ich mala precízne zmapované. Lenže ona nemala záujem profitovať zo zovšeobecnenia týchto poznatkov. Jej aspiráciou bolo nadviazať na to, k čomu sa pred ňou dopracovali hlavne historici, etnografi a folkloristi. Mobilizujúcim činiteľom jej bádateľských zámerov bolo pokračovať tam, kde jej predchodcovia naplnili limity svojich vedných odborov, alebo už vyčerpali svoju poznávaciu invenciu.

Už z názvu publikácie je zrejme, že Jana Nosková zacielená pozornosť na tú etapu historického vývinu a na tie procesy, ktoré nasledovali po akte reemigrácie. Do centra jej záujmu sa dostali predovšetkým procesy usídľovania, adaptácie a integrácie volyňských Čechov po ich presídlení do Československa. Vedela, že v predchádzajúcich výskumoch sa najviac podlžností nakopilo pri objasňovaní práve týchto procesov, ktoré aktéri, čiže účastníci reemigrácie pociťovali ako prinajmenšom problematické. Jana Nosková pri rámcovaní koncepčných východísk svojich výskumov musela pochopiť, že procesy readaptácie volyňských Čechov, ako aj procesy začleňovania týchto reemigrantov do organizmu materského národa, boli neobyčajne zložité a aj strastiplné. Neboli o nič priamočiarejšie a priechodnejšie, ako bolo zapúšťanie koreňov v cudzom svete u ich predkov. Preto sa rozhodla, že obraz o volyňských Čechoch dokompletizuje a spresní objasnením práve týchto rozporuplných a doposiaľ len torzovito preskúmaných skutočností.

Na knižke Jany Noskovej ma upútalo nielen jasnozrivé vytypovanie skúmaných reálií a problémov, ale aj spôsob, akým ich nastolila a potom aj z rôznych zreteľov rozpracovala. Čo najjadrovejšie a najrozumiteľnejšie by sa to dalo vyjadriť aj tak, že hlavným prínosom posudzovanej publikácie sú teoreticko-metodologické východiská, ktoré autorka uplatnila vo svojom prístupe k problémom reemigrácie volyňských Čechov. Jana Nosková dospela k presvedčeniu, že naratívne pramene predstavujú najefektívnejší nástroj skúmania sociálnych skutočností. Takže životné príbehy emigrantov, ktoré obsahujú závažné historické a sociokultúrne dáta, sú neoceniteľným prostriedkom pre poznávanie modernej histórie. Z takéhoto presvedčenia potom vyplynulo, že Jana Nosková svoj výskum reemigrácie volyňských Čechov založila na využití biografickej metódy a metódy oral history. Bol to dobre premyslený metodický postup, pretože konfrontáciou stanovísk k takým reáliám a procesom, akými boli motívy a priebeh reemigrácie, usídľovanie, adaptácia a integrácia navrátilcov do organizmu majoritnej spoločnosti v pôvodnej domovine, či už z pohľadu aktérov, ako aj z pohľadu odbornej literatúry, možno označiť za najpodstatnejší prínos publikácie Jany Noskovej. Rozpracovaním a objasnením práve týchto skutočností sa jej

podarilo dopovedať to, k čomu už historikom nepostačoval ich pramenný arzenál, a predchádzajúcim etnografickým a folkloristickým výskumom zasa teoreticko-metodologický náboj.

Záverom by som chcel poznamenať, že pri čítaní knižky Jany Noskovej som zaregistroval celý rad pre mňa nových a v mojej praxi ešte nezúžitkovaných postupov a interpretácií. Preto by som k väčšine z nich len nerád vyslovoval meritórnejšie stanoviská. No zato môžem s plnou zodpovednosťou konštatovať, že vďaka týmto novým prístupom sa Jane Noskovej podarilo objasniť viaceré stránky reemigrácie volyňských Čechov, o ktorých sme mali doteraz len značne hmlisté predstavy.

Ján Botík

Abstract

Books

The review section brings an evaluation of four books published in 2007. Alena Jeřábková wrote a review of a book by Marie Brandstettróvė *Clothing of the Rožnov Citizens. Reading about Rožnov Traditional Costume* (published by the Wallachian Open-Air Museum in Rožnov pod Radhoštěm, in 2007). The book explores the way of clothing in the small town of Rožnov where rural and urban environments used to meet in the past.

Jana Nosková analyzed a publication by Martina Pavlicová *Traditional Culture and Its Historical and Social Reflections (Micro-Social Probes)* (published by the Department of European Ethnology, Faculty of Arts, Masaryk University, Brno, in 2007). The book consists of three parts: theoretical introductory chapter and two case studies – first of them devoted to the personality of a musician Josef Slezák from Břestek, the second one dealing with the *ride of kings* in the small town of Hluk. The first chapter brings interesting observations concerning historical development of ethnology as a scholarly discipline, primarily in connection with the relationship between its object of study and other disciplines such as cultural and social anthropology.

The National Institute for Traditional Culture in Strážnice released a representative publication by Martin Šimša *Bearers of the Folk Craft Tradition I.* by the end of the year 2007. The aim of the publication was to introduce personalities of handcraftsmen awarded by the Minister of Culture between the years 2001–2007. The book brings a well arranged overview of personalities awarded, and at the same time it informs about the process of awarding the title *Bearer of the Folk Craft Tradition*. Images depicting assortment, craftsmen and close-ups of their work also form a significant part of the book.

Deals with Volyn Czechs and their repatriation to Czechoslovakia in her book *Repatriation and Settlement of Volyn Czechs in Interpretations of Participants and Scholarly Literature* (published by the Department of European Ethnology, Faculty of Arts, Masaryk University, Brno, in 2007). She paid special attention to processes of domiciliation, adaptation and integration of Volyn Czechs in the new country. The work is primarily built on the interesting use of biographical and oral history methods which enabled the author to exploit interesting pieces of information and interpretative framework of historical events.

Bílá krása

Čajovna Magnolia ve Frenštátě pod Radhoštěm

7. února – 2. března 2007

Námět a scénář: Eliška Divínová

Od 7. února 2007 měli obyvatelé města Frenštátu pod Radhoštěm a jeho okolí příležitost obdivovat tradiční bílou zuberskou výšivku na výstavě *Bílá krása* v prostorech čajovny Magnolia při Městské knihovně ve Frenštátě pod Radhoštěm. Majitelé kolekce vyšivaných textilií a oděvních součástek, manželé Ondřej a Marta Divínovi, zde vystavili část své unikátní sbírky, která postihuje vývoj vzorů a provedení zuberské výšivky po období posledních uplynulých 100 let.

Jedná se o jednu z největších kolekcí daného typu držených v soukromých rukou. Soubor vyšivaných textilií manželů Divínových je významný tím, že obsahuje množství předmětů vážících se k jedné lokalitě – (dnes městu) Zubří a jeho blízkému okolí. Rovněž nelze opomenout, že sbírka dokumentuje tvorbu několika generací vyšivaček z tohoto místa, včetně matky Ondřeje Divína, Anežky Divínové, která byla v minulosti jednou z učitelek zuberského vyšívání a organizátorek výstav výšivky. Zajímavostí také je, že sám pan Ondřej Divín pronikl do vyšivačského umění a stal se autorem mnoha předkresů motivů výšivek, které uplatnil pro práci zuberských vyšivaček.

Na výstavě bylo prezentováno několik desítek deček, pokrývek, kapesníčků, čepců a dalších předmětů zdobených zuberskou výšivkou. Atmosféru dokreslovalo množství fotografií a reprodukcí krojovaných žen a vyšivaček při práci. Návštěvníci obdivovali variabilní škálu vzorů bílého zuberského vyšívání užitého na různých materiálech – jemném batistu, bavlněném plátně či tylu. Mnohé přítomné vyšivačky, převážně ze Zubří, zde zajisté našly inspiraci pro svou práci. Pro odbornou veřejnost pak výstava přinesla ukázkou postupných změn ve vývoji skladby a užití jednotlivých vzorů ve vztahu k určitým předmětům a jejich funkčnosti.

Průvodkyní slavnostního otevření výstavy se symbolicky stala paní Eliška Divínová, zástupkyně mladé generace rodu Divínových. Svým projevem vzdala hold precizní práci zuberských vyšivaček i Martě a Ondřejovi Divínovým, bez jejichž sběratelské vášně by se ztratil kus historie města Zubří.

Výstava sama však byla mírně poznamenaná neznalostí instalačních praktik (nevyužití různých úrovní plochy, chybějící popisky, vystavení exponátů naruby apod.). Také snaha ukázat co nejvíce kusů vedla k přeplnění vitrín i panelů, což bohužel vedlo ke snížení schopnosti návštěvníků vnímat poskytované informace.

Ač je tvorba zuberské bílé výšivky stále živá – zejména v Zubří a na Rožnovsku – možnost shlédnout vzory a výtvořiny v takovém množství najednou se naskytne zájemcům málokdy. Navíc výstava *Bílá krása* prezentovala zuberské vyšívání mimo tradiční oblast výskytu – na Frenštátsku – a podle počtu návštěvníků slavnostní vernisáže lze usuzovat, že i tady je o výstavě tohoto typu velký zájem.

Lenka Drápalová

Známé i neznámé Luhačovice

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně

Stálá expozice Muzea luhačovického Zálesí v Luhačovicích

Námět a scénář: PhDr. Blanka Petráková

Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně a jeho detašované luhačovické pracoviště se může pochlubit specifickým fondem, který byl na Zálesí získáván od počátku 20. století dlouholetými sběratelskými a výzkumnými aktivitami Antonína a Františka Václavíkových. Iniciovali založení Muzejní společnosti v Luhačovicích a koncem první světové války se jim podařilo otevřít Muzeum slováckého Zálesí v budově *záměčku* na lázeňském náměstí. Muzeum právě tady sídlilo do roku 1939, poté mělo své působiště v lázeňské vilce Lipová, kde ukončilo své působení v roce 2005. Město Luhačovice nabídlo muzeu suterénní prostory Městského domu kultury Elektra, které se realizačnímu týmu – autorce expozice PhDr. Blance Petrákové, autorovi prostorového řešení Ing. Arch. Ivanu Havlíčkovi a realizátorovi výtvarného a grafického ztvárnění Mgr. Františku Petrákovi – podařilo zkultivovat a zúročit do podoby, se kterou máme možnost se společně na těchto stránkách ilustrativně seznámit.

Expozice *Známé i neznámé Luhačovice* si bere za cíl přiblížit Luhačovice přelomu 19. a 20. století jako obec v centru tradičního národopisného regionu luhačovického Zálesí, zdůraznit, že jsou Luhačovice lázeňským místem s výskytem léčivých vod a představit Luhačovice jako specifickou městskou část formující se mezi vesnicí a lázněmi. Autorka expozice si vzala za své upozornit veřejnost na tyto historické souvislosti a jejich vzájemné prolnutí a ovlivňování.

Luhačovice jako vesnice, lázně i město jsou expozičně řešeny členěním do sedmi interiérů, k nimž pomyslnou *branku* tvoří zázemí vesnické usedlosti konce 19. století. Předzahrádka je ohraničena originální brankou s typickými řezbovanými nebo vypalovanými ornamentálními dekory. Vymezený protor *za plotem* nabízí pohled na běžné předměty z domácnosti a hospodářství dnes denně používané v minulosti uložené v depozitářích: dřevěné nářadí a pracovní pomůcky, *strůhací stolica-strýc*, lamačky na len, vochle a drhleny, kolovraty s přeslicemi a vřeténky, tlučky na mák, máslo. Lavička pod oknem přibližuje běžné ženské práce, válení plátna pomocí válku a pístu. Zahrádka plní funkci i jakési otevřené síně, kde stávaly slaměné zásobnice, *súsky* či *žigle* ze dřeva na ukládání plodin a mouky. Prostor ožívují postavy starší ženy v kožíšku a v lipském šátku, mladší v kordulce a merinovém šátečku. Vnímavý návštěvník si jistě všimne průčelí domu s ilustrativním grafickým řešením kulisy exteriéru domu, s malůvkami venkovních zdí mezi okny a v okapové části, které jsou v oblasti luhačovického Zálesí bohatě doloženy.

Směr výstavy nás přivede do tradičního obydlí ze Zálesí s interiérem z konce 19. století. Autorka se nechala při instalaci jizby inspirovat fotografiemi Václavíkovy

staré expozice se snahou nastínit ve výstavě dobovou atmosféru a představit co nejvíce artefaktů starého muzejního fondu, který dostal výjimečnou příležitost opustit načas depozitáře. Autorka vybrala do expozice jizby reprezentativní kusy nábytku. Světnice poukazuje na význam jizby se svatým koutem jako *rodinným centrem v Boží blízkosti*, kde se rodina scházela u stolu s modlitbou u jídla a při řešení všech rodinných záležitostí. V rohu měla vždy svůj prostor koutní skříňka *harmárka, kútnica* a kolem ní zdi zdobila lišta s obrázky na skle s vyobrazením *Panny Marie Kojící – Provodovské, Božího hrobu, svaté Kateřiny* nebo *Poslední večeře Páně*. Trnožový stůl s rohovými *lavami*, vyřezávanými stoličkami s profilovanými *lenochy* představoval významné komunikační místo, nad nímž byl zavěšen *muší ráj*.

Retrospektivní fotografická část výstavy řeší přínosně prostor mezi jednotlivými instalacemi a nabízí příležitost konfrontovat Luhačovice jako vesnici (statek Luhačovice, okolní obce, lidová architektura, krajina), s Luhačovicemi-lázněmi (vývoj Lázeňského náměstí, Japonská zahrádka, Slovenská buda, Sluneční lázně) a Luhačovicemi jako města (zámek, náměstí, vily, Pražská čtvrť, Bílá čtvrť, Solné potoky, přehrada). Dobové dokumenty přibližují i některé z významných osobností, např. F. Veselého, D. Jurkoviče, C. Holuby, M. Calmu, P. Blaha, Z. Jankeho či L. Janáčka.

Následující část expozice tvoří vybavení lázeňského pokoje vycházejícího z návrhů Dušana Jurkoviče z roku 1902 a atraktivní interiér vybavený jako balneo pokoj v Janově domě. Při jejich řešení vycházela autorka především z dostupných trojrozměrných předmětů, z nichž proutěné kufry a krabice na klobouky působí, jako by se v lázních právě ubytovala dobře situovaná rodinka.

Přes lávku přicházíme k léčivým pramenům, od kterých se otevírá pohled do měšťanských interiérů dvacátých let 20. století, do ložnice a kuchyňského koutu, kde se mísí předměty každodenního použití v městském i vesnickém prostředí. Autorka podle vlastních slov „... představuje ne kopii skutečnosti či skanzen, ale prostředek, jak instalací předmětů nastínit atmosféru určité doby“, při které vycházela také z dobových fotografií luhačovických vil, „... kde meziválečné kuchyně i ložnice vypadaly zrovna tak.“ Vedle několika vyhlášených krejčovských salonů a firem

modiství si místní ženy přivydělávaly také podomáckým krejčovským servisem pro méně zámožné lázeňské hosty. Šicí koutek pak tvořil obvykle součást jejich kuchyně a tuto situaci se zde autorka snažila navodit.

Sílící vlna národního uvědomění se po vzniku Československa odrazila také v lázeňském sortimentu, který byl reflexí vlastenectví a vzpomínkou na pobyt v malebných moravských lázních. V Luhačovicích působily v meziválečném období téměř dvě desítky obchodníků s lidovým uměním, které zprostředkovávaly prodej tradičních výrobků, krojových součástí, domácího uměleckého řemesla a suvenýrů. K nejznámějším patřil na lázeňském náměstí také obchod Františka Václavíka *s lidovým průmyslem*. Proto se autorka rozhodla věnovat poslední instalaci prodejně s tradičním dárkovým zbožím té doby. Vedle zboží překupnic ze Slovenska, které přicházely do Luhačovic pravidelně a prodávaly výšivky a krojové součástky přímo pod širým nebem, se počátkem 20. století rozmohla v prodejních *Minerva* a *Žudro* nabídka hodnotných uměleckých dáreků, keramiky, malovaného porcelánu z rožnovských dílen. Drobné artefakty lidového umění a svérázu si odváželi lázeňští návštěvníci daleko za hranice regionu. Díky rodině Františka Václavíka se podařilo na snímcích zachytit dobovou atmosféru, včetně prodavaček v kyjovských, chodských či blaťáckých krojích. Písemné prameny, které Blance Petrákové posloužily k řešení malé prodejničky, prozrazují, že zde byly „... nejvíc žádané kyjovské kroje a vystavený komplet pochází právě z tohoto obchůdku, stejně jako staré výšivky z Moravy a Slovenska, které byly získávány do prodeje od zmíněných překupníků.“

Muzeum luhačovického Zálesí předestírá návštěvníkům Luhačovice jako centrum tradičního národopisného regionu a expozice *Známé i neznámé Luhačovice* pootevívá pohled do životního stylu tehdejší doby, v níž je možné konfrontovat a individuálně vnímat různé úhly pohledu na lázeňské Luhačovice.

Prožitek z příjemně stráveného času v nové expozici umocnila celková zdařilá rekonstrukce původního ponurého sklepního prostoru kulturního domu Elektra s „petrákovským“ barevným procleněním prostoru, s jednoduchou promyšlenou sestavou dřevěných štíhlých skříněk, které v době otevření nového detašovaného pracoviště nabízely možnost seznámit se s hračkami světa v krátkodobé výstavě *Svět krojovaných panenek a loutek*. Muzeum jihovýchodní Moravy představilo část ze svého unikátního souboru více jak pěti set lidových hraček a panenek, které se do muzea dostávaly systematickou sbírkotvornou činností dlouhá desetiletí. Přestože je orientována především na domácí provenienci, v roce 2006 se kurátorům podařilo obohatit sbírku pozoruhodným nákupem od rodiny známé pražské výtvarnice Marie Fischerové-Kvěchové. Autorce šlo ve výstavě především o expozici panenek v tradičním lidovém oděvu, a to napříč světem s poukázáním na jejich společné či podobné znaky. Kolekce představovala výběr tří set exotických panenek i loutek, byla provázena mobilní, standardně a zajímavě graficky řešenou názornou

panelovou sestavou s texty a obrázky, v níž se zájemci více dověděli o „... *panenkách jako symbolu, panenkách jako hračky, o panenkách z přírodnin, o panenkách hadrových, panenkách evropských a ruských, asijského původu, amerických Indiánů a panenkách afrických, ale především o českých, moravských a slovenských krojových panenkách,*“ které muzeu zapůjčily také Etnografický ústav Moravského zemského muzea v Brně, Vlastivědné muzeum v Kyjově, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti a majitelé soukromých sbírek. Přínosem je rovněž vydání textového letáku a dvou pracovních listů, které zajisté oceňují především děti. Své místo v prostorách chodeb mají i vitriny s výběrem těch nejzajímavějších kusů plastik, majolikových džbánů a kropek, které při jejich lokačním zařazení napomohou návštěvníkům získat přehled také o této oblasti sbírkového fondu muzea v Luhačovicích.

Romana Habartová

Abstract

Exhibitions

This section contains information about two exhibitions realized in the year 2007. The first review is devoted to the exhibition named *White Beauty* which took place in Frenštát pod Radhoštěm. A set of embroidered textiles from the private collection of Mr and Mrs Divín from Zubří was presented within the framework of the exhibition. This collection covers the development of patterns and variants of Zubří embroidery within the past 100 years. The displayed set of embroidered textiles is significant because it assembles a number of objects connected to one locality – Zubří and its immediate vicinity. The collection also documents work of several generations of embroiderers from this locality. Several dozens of covers, blankets, fancy handkerchiefs, headdresses and other objects decorated by Zubří embroidery, were presented there. The atmosphere was intensified by a quantity of photographs and reproductions of working embroiderers and women dressed in traditional costumes.

In 2007, The Museum of Southeastern Moravia in Zlín opened a new permanent exhibition in Luhačovice called *Luhačovice Known and Unknown*. The aim of the exhibition is to show visitors Luhačovice at the turn of the 19th and 20th centuries as a town at the centre of traditional ethnographical region Luhačovické Zálesí, to point out that Luhačovice is a health resort, and to introduce it as a place between a village and a spa. Presented material is placed in seven exhibition spaces. It gives an idea of different aspects of the material and non-material culture of the town, reminds of prominent personalities as well as specific features of this locality.

Pokyny pro úpravu příspěvků *Národopisného věstníku*

Písmo: ARIAL nebo TIMES NEW ROMAN; bez stínování, psaní všech velkých písmen nebo kapitálek

název příspěvku: velikost 12 / tučně

jméno autora: velikost 12 / tučně+kurzíva

názvy kapitol: velikost 12 / podtržené

vlastní text: velikost 12

Odstavec: zarovnání vlevo; řádkování 1,5; začátek odstavce neformátovat žádným odsazením (klávesou TAB, několika úhozy mezerníkem); klávesu ENTER použijte pouze k oddělení odstavců.

Poznámky: umístit pod čarou (Vložit → Odkaz → Poznámky pod čarou; číslovat 1, 2, 3 atd.)

Seznam pramenů a literatury (nadpis těchto soupisů bude sjednocen s nadpisy ostatních kapitol v textu): za vlastním textem.

Bibliografické záznamy v následující jednotné podobě:

JANOTKA, M. – LINHART, K.: *Zapomenutá řemesla*. Praha 1984.

nebo

KRÁL, K.: *O domácké výrobě na Valašsku*. Národopisné aktuality 23, 1995, č. 4, s. 15–24.

Citace archivních pramenů podle následujícího vzoru:

Moravský zemský archiv v Brně, fond G113 – Zemská rada živnostenská, inventární číslo 58, signatura Xa, číslo kartonu 580, fol. 5–8.

Resume u příspěvků v oddílech Studie, Materiály: český text určený pro překlad do anglického jazyka v rozsahu ½ normostrany.

Klíčová slova: pět slov vystihujících obsah statě.

Fotografie: nevkládat do textu, přiložit jako samostatnou přílohu/-hy, opatřit seznamem fotografií (u popisů uvést vedle názvu také autora, místo archivace fotografie či vlastníka obrazového materiálu, vročení).

Název souborů: každý soubor bude mít název složený z příjmení autora a názvu příspěvku:

Kral_O domácké výrobě.doc

– bude-li k příspěvku připojena obrazová příloha, bude vše (textová i obrazová část) vložena do složky téhož názvu: **Kral_O domácké výrobě** – a ve složce bude textový dokument

Kral_O domácké výrobě_Text a jednotlivé očíslované obrázky: **Kral_O domácké výrobě_Obr1**; **Kral_O domácké výrobě_Obr2** atd.

Redakce

Do 1. čísla *Národopisného věstníku 2008* přispěli:

Prof. PhDr. Ján BOTÍK, DrSc., Katedra etnológie a etnomuzikológie Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa, Nitra (Hodžova 1, 949 74 Nitra, Slovenská republika)

Mgr. Wieslawa BRANNA, Muzeum Těšínska, Český Těšín (Hlavní třída 15, 737 01 Český Těšín)

Bc. Klára BROŽOVIČOVÁ, Národní ústav lidové kultury, Strážnice (Zámek 672, 696 62 Strážnice)

PhDr. Daniel DRÁPALA, Ph.D., Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno (A. Nováka 1, 602 00 Brno)

Mgr. Lenka DRÁPALOVÁ, Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, Rožnov pod Radhoštěm (Palackého 147, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm)

PhDr. Jaroslav DVOŘÁK, Muzeum Beskyd, Frýdek-Místek (Hluboká 66, 738 01 Frýdek-Místek)

PhDr. Romana HABARTOVÁ, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště (Smetanovy sady 179, 686 01 Uherské Hradiště)

PhDr. Vladimíra JAKOUBĚOVÁ, Muzeum Českého ráje, Turnov (Skálova 71 511 01 Turnov)

PhDr. Alena JEŘÁBKOVÁ, Brno (A. Staška 6, 613 00 Brno)

Mgr. Václav MICHALIČKA, Muzeum Novojičínka – Muzeum a pamětní síň Sigmunda Freuda, Příbor (Lidická 50, 742 58 Příbor)

Mgr. Jana NOSKOVÁ, Ph.D., Etnologický ústav AV ČR v.v.i., Brno (Veveří 97, 602 00 Brno)

František PEŠÍK, Brdo (Brdo 13, 331 62 Brdo)

PhDr. Magdaléna RYCHLÍKOVÁ, Národní muzeum, Praha (Betlémské náměstí 1, 110 00 Praha 1)

Zdeněk ŠKORPÍK, Silůvky (Anenská 46, 664 47 Silůvky, pošta Střelice)

Mgr. Jiřina VESELSKÁ, Frýdek-Místek (Na Veselé 781, 738 01 Frýdek-Místek)

Národopisný věstník XXV (67) za rok 2008
Číslo 1

Vydala Česká národopisná společnost za podpory Rady vědeckých společností při AV ČR
v Praze v roce 2008

Redakce: Daniel Drápala
Jazykové korektury: Josef Štěpán
Překlad do angličtiny: Eva Románková

Grafické zpracování, tisk: Metoda spol. s r. o.

Adresa redakce: Národní třída 3, 117 20 Praha 1

Náklad 300 ks

ISSN 0323–2492

www.narodopisnaspolcnost.cz